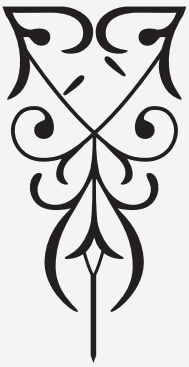

מלאכת מבשל

סימן שיח, ג-יט

תוכן מלאכת מבשל

פתיחה למלאכת מבשל 309

א. בישול בחומרים 312

ב. האם יש איסור בהרפיית והקשיית מאכלים 312

ג. גוף החימום המבשל 314

ד. החום המבשל 316

ה. כלי ראשון וכלי שני 318

ו. אופני בישול שיש לגביהם מחלוקת האם הינם כלי ראשון או שני 320
עירוי מכלי ראשון • דבר גוש • מצקת • יד נכוית בו • עירוי מכלי שני ודין כלי שלישי

ז. רמת הבישול שבה נחשב המאכל למבושל 324

ח. בישול סממנים שנועדו לצביעה ודברים שיש בהם בישול תמידי 326

ט. האם יש בישול אחר בישול בדבר לח 326
כללי • הגדרת דבר 'יבש' ו'לח' • דבר שנשרה בכלי ראשון – האם נחשב מבושל כל צרכו

י. שרייה בכלי שני של מאכלים שלא נתבשלו ודין 'מחזי כמבשל' 331

יא. קְלִי הבישול - מאכלים המתבשלים במהירות וקלות 332
דינם • הגדרתם • האם יש להחמיר בקלי הבישול מחמת חסרון הבקיאות • אופן עשיית תה • האם יש מכה בפטיש באוכלין

יב. בישול אחר אפייה וצלייה 338
כללי • בישול אחר צלייה • דבר שנצלה וגם נתבשל האם שייך בו בישול שוב • טיגון – האם נחשב כבישול

יג. מלח ובשר שור 341
נתינתם בכלי ראשון שאינו על גבי האש • מלח שניתן בכלי ראשון שעל האש

יד. היתר הטמנת תבשיל על גבי קדרה מוטמנת 343

טו. האם אף במונחת הקדרה על גבי האש התירו 343

טז. עירוי נוזלים לתוך נוזלים 345

יז. חימום קיתון של מים בתוך כלי אחר עם מים 350

יח. הפשרת מאכלים שאינם מבושלים ('גזירת הפשר') 350

יט. חימום דברים שאינו רוצה בבישולם 351

כ. חימום מאכלים מבושלים 351

כא. חימום מאכל שנימוח להיות נוזלי 352

כב. הפשרת צונן על מיחם 355

כג. הגסה בתבשיל 356

כד. הוספת רכיבים לא מבושלים בשעת הבישול 358

כה. קרובי בישולא 359

כו. איסור טריפת ביצים בקערה 359

פתיחה למלאכת מבשל

מקור המלאכה במשכן

מלאכת מבשל נעשתה במשכן עבור עשיית הסממנים שנועדו לצביעת יריעות המשכן (בצבעי תכלת, ארגמן ותולעת השני)[1] או לשם הכנת המנחות[2].

מהות המלאכה ובאלו חומרים שייך בישול

איסור בישול שייך באש או בתולדות האש[3].

מבישול הסממנים במשכן נלמד שאיסור בישול לא נאמר רק לגבי מאכלים אלא אף לגבי שאר דברים המשנים תכונתם[4]. אלא שבחומרים החיוב הוא על ההרפייה או ההקשיה שלהם, ובמאכלים החיוב הוא על הכשרת המאכל לאכילה[5]. ולכן כל עוד המאכל אינו ראוי לאכילה כל

1 בגמרא (שבת עד:): שבק תנא דידן בישול סממנים דהוה במשכן ונקט אופה. וכן כתבו רש"י (עג. ד"ה האופה) ותוספות (עג: ד"ה מפרק).

2 כן כתב בחידושי רבינו אברהם בן הרמב"ם בשם רב האי גאון (נדפסו בתחילת ספר מעשה רוקח, והובאו באגלי טל בפתיחה).

3 כמובא בגמרא (שבת לט.) שרק המבשל באש ובתולדות האש חייב, כי דרך בישול באש. ונפסק בשו"ע סע' ג.

4 וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ט ה"ו) בעניין המתיך את המתכת או הממיס את הדונג או את החלב או את הזפת והכופר והגפרית וכיוצא בהם הרי זה תולדת מבשל וחייב, וכן המבשל כלי אדמה עד שיעשו חרס חייב משום מבשל. ע"ש. וכל אלו אינם מאכלים ואינם מגידולי קרקע.

5 זה נלמד ממה שכתב הרמב"ם (פ"ט ה"ה): שכח והדביק פת בתנור בשבת ונזכר מותר לו לרדותה קודם שתאפה ויבוא לידי מלאכה (והוא מהגמרא שבת ג:-ד.) ודין זה נפסק בשו"ע רנד, ו. מכאן שפעולת הבישול נגמרת כשהדבר המתבשל נכשר ומשתנה על ידי חום האש, וכן החיוב על הבישול אינו נשלם לגמרי אלא בשלב זה. וכן כתב המ"ב (רנד סק"מ).

אולם אף שגמר המלאכה הוא כשנהיה המאכל ראוי לאכילה, אף מה שלפני שלב זה אסור מדאורייתא, ולכן אסור מהתורה לבשל דבר כשיעור כבן דרוסאי (ביה"ל סע' ד ד"ה אפלו. ובשו"ע סע' י יתבאר שכמו כן לבשל כ"ק אסור מדאורייתא). ויותר מזה, אפילו להביא מאכל לחום שהיס"ב אסור, וי"א דאפשר שאיסורו מדאורייתא כדין חצי שיעור (ע'

צרכו ללא דחק[6], העושה פעולה[7] שמסייעת[8] לבישולו מתחייב מהתורה.

אחר שנעשה המאכל ראוי לאכילה אין בחימומו משום בישול[9]. אבל מאכל שלא נתבשל באש, אף שמצד עצמו ראוי הוא לאכילה אף שלא ע"י הדחק, שייך בו בישול מהתורה[10], כל עוד לא תם בישולו.

בישול בדברים שאינם גידולי קרקע

מלאכת מבשל שייכת בכל בחומרים, בין אם הם גידולי קרקע ובין אם אינם גידולי קרקע[11].

חזון איש סי' נ ס"ק ט ד"ה ויש. אמנם עיין מה שהעיר הגרש"ז בשו"ת מנחת שלמה סי' יא הערה 2 על דברי החזו"א מדבריו משמע שאיסורו רק מדרבנן). ומה שהחיוב הוא כשהגיע למאב"ד ולא חשיב כגרמא היינו כיון שכן דרכו לא חשיב גרמא, וכנ"ל (חזון איש סי' לח אות א).

כתב הרמב"ם (שם): הניח בשר על גבי גחלים, אם נצלה בו כגרוגרת אפילו בשנים ושלשה מקומות חייב, לא נצלה בו כגרוגרת אבל נתבשל כולו חצי בישול חייב, "נתבשל חצי בישול מצד אחד פטור, עד שיהפך בו ויתבשל חצי בישול משני צדדיו". מקור דבריו בגמרא מנחות (נז.). ומשמע שכל שלא הביא המאכל להיות כמאב"ד מב' צדדיו אינו חייב על פעולת הבישול. אמנם במ"ב (סוף סק"א, שכ"א סקכ"ג) הבין שאף בבישל מצד אחד אסור מהתורה אלא שלא חייב עליו, וכדין חצי שיעור. אבל בחזון עובדיה (שבת ח"ד עמ' רפט) כתב שפשט דברי הרמב"ם משמע שסובר שפטור ואסור מדרבנן, וכדברי שו"ת החכם צבי (סי' פו) שחצי שיעור במלאכות שבת אסור מדרבנן, והביא פוסקים נוספים שסוברים כך.

6 למסקנת השו"ע שיח, ד.

7 כיון שבמלאכה זו החיוב הוא על תוצאת הבישול, כגון הרפיה, הקשיה או הכשרת המאכל לאכילה, כמובא למעלה, נראה שאין שייך לומר שישנו אופן שבו יחשב הבישול כלאחר יד שאיסורו רק מדרבנן, ולכן אף המחמם כנגד המדורה ולא על גביה חייב מהתורה (מ:). אך עיין בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' צב) שציין לדברי התשורת שי (סי' שכד) שהתיר טבילה במקוה אף שעל ידי הטבילה יגעו המים בדוד רותח שנמצא ממעל למים ויתבשלו, ואחד מנימוקיו הוא שזה בישול בשינוי. וכן עיין בשו"ת המהרש"ם (ח"ב סי' רכט) שדן בעניין זה, והרב השואל שם טען שנחשב בישול המים על ידי טבילה כבישול בשינוי שאינו מתכוין, וציין לחוות דעת (סי' צא בביאורים סוף ס"ק ה) שכתב סברה כעין זו, והביאו בשו"ת דברי יציב (סי' קסא). אמנם דעת הגר"ש וואזנר להחמיר בזה.

8 ביאור הלכה (שיח, ד ד"ה שיך). וכן המקרב את הבישול חייב, כגון שכיסה את הקדירה (שו"ע רנד, ד) או שהוסיף כיסוי על מכסה הקדירה (שו"ע רנז, ד).

9 כמו שמובא בשו"ע סע' ד. לאידך גיסא, אם חוזר המאכל למצבו הקודם וכעת אינו ראוי לאכילה חוזר גם האיסור לבשלו, כמו שנראה להלן עמודים 329-327 שהובאה מחלוקת הראשונים האם יש בישול אחר בישול בדבר לח, וטעם המחמירים הוא שאחר שנתקרר המאכל בטל ממנו בישולו הראשון. בדרך זו ביאר החזון איש (סי' סק"ט ד"ה ויש) מדוע לא אומרים שאין בישול אחר בישול בחומרים והמתיך את המתכת חייב אף אם הותכה כבר בעבר, כי בניגוד לאוכל המתכת אחר שנתקררה שבה לטבעה הראשון.

10 ולכן המבשל פירות הנאכלים חיים חייב, כי הבישול משביח אותם (שו"ע רנד, ד). וכן המבשל מים חייב (משנה מא.) וכן המחמם מים לרחיצת גופו חייב (מ.).

11 כמובא בגמרא (שבת עד:) שישנו איסור בישול גם במיני מתכות וכן בגפרית ויתר החומרים, כמובא ברמב"ם (פ"ט ה"ו) וכן ישנו בישול במאכלים העשויים מבע"ח, כמובא בגמרא (שבת קמה:) גבי תרנגולתא דרבי אבא, וכן הדבר פשוט בפוסקים.

כוונת בישול

דנו הפוסקים האם כוונת בישול היא תנאי במלאכה[12].

12 בשו"ת חתם סופר (יו"ד צב) דן מדוע אין חיוב מבשל בהדלקת נר שנמס הרי המרפה דבר קשה חייב, וביאר שאין מבשל בדבר ההולך לאיבוד ואינו דומה לבישול הסממנים במשכן. והביא דבריו בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' מ אות ח). וכן באור שמח (פכ"ג אות א) כתב שהמקטיר אימורים חייב משום מבשל רק בגלל שרוצה בעיכולם משום ריח ניחוח, הא לאו הכי פטור [מדבריו שם משמע שאף בשאר מלאכות, כל שעושה לאיבוד אינו חייב]. וכן עיין בנשמת אדם (כלל כ אות ב) שכתב גם כן שמהבבלי מוכח שאין בהקטרה משום בישול. בדומה לסברת החת"ס כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רכט) לגבי מקוה שבטבילה בו עולים המים ונוגעים בדוד רותח ומתבשלים שם שאין בזה משום בישול כי המים הולכים לאיבוד ואינו נהנה מהמים. ומאידך עיין בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' צב) שהביא דברי התוספות ישנים (שבת יז:) שביארו עניין איסור נתינת פשתן לתוך התנור משום דטרם דנתיבש נתבשל הלחלוחית וכהאי דשדי סיכתא לאתונא דחייב משום מבשל (עד:), וכן בירושלמי שבת פ"ב (והביאו רע"א ביבמות לג:) בעניין הקטרה בשבת דיש בה גדר בישול (אולם יש להעיר שבנשמ"א הוכיח שהבבלי חולק על הירושלמי בזה. והאו"ש כתב שאף לירושלמי י"ל שרק בגלל שרוצה בעיכולן משום ריח ניחוח נחשב כמבשל הא לאו הכי לא). וכתב שם בשו"ת שבט הלוי עפ"ז לאסור לטבול במקווה זה. ובשו"ע (שיח, יד) נאמר שנותן כנגד המדורה לא כדי שיחמו אלא כדי שתפוג צינתן, ומשמע שאע"ג שיתבשלו ללא כוונה אסור. וכן מהשו"ע (שא, מו) בעניין יבוש בגדיו שנרטבו מהגשם כנגד המדורה יש לדייק כן. ולפי מה שמבואר ברש"י (שבת לט.) בעניין היתר בישול בחמה מטעם שאין דרך בישול בכך שמא אפשר לומר שאין דרך בישול בטיפות ובדרך איבוד וכילוי. וע"ע שבה"ש בפתיחה למלאכת המבשל שדן בזה.

הרפיה והקשיה של חומרים

א. בישול בחומרים

זר זהב סביב

המתיך אחת ממיני מתכות או המחמם את המתכת עד שתעשה גחלת הרי זו תולדת מבשל, כי בחימומו הוא מרככה שתהא ראויה לתקנה ולעשות ממנה כלי, והרי הוא מרפה דבר הקשה. וכן הממוסס את הדונג [-שעוה] או את החלב או את הזפת והכופר והגפרית וכיוצא בהן הרי זו תולדת מבשל, וחייב. וכן המבשל כלי אדמה עד שיעשו חרס, חייב משום מבשל. וכן הנותן חתיכת עץ בתנור כדי שתתייבש, וידוע שמתחילה הוא מתרפה ויוצאת ממנו הלחלוחית, חייב משום מבשל. כללו של דבר: בין שריפה גוף קשה באש או שהקשה גוף רך הרי זה חייב משום מבשל

כ"כ המ"ב (שיח סק"א) על פי הרמב"ם (פ"ט ה"ו), ומקור דברי הרמב"ם בגמרא (שבת עד:): אמר רב אחא בר רב עוירא: האי מאן דשדא סיכתא לאתונא [יתד לח לתנור חם ליבשו, שיתקשה] - חייב משום מבשל. פשיטא, מהו דתימא – לשרורי מנא קא מיכוין [לחזק, ואין כאן בישול], קמ"ל דמירפא רפי, והדר קמיט. אמר רבה בר רב הונא: האי מאן דארתח כופרא [זפת] חייב משום מבשל. פשיטא, מהו דתימא כיון דהדר ואיקושא אימא לא, קמ"ל.

גבי האי דשדא סיכתא לאתונא כתב רש"י (ד"ה דמרפי רפי): על ידי חום האור והמים שבתוכו יוצאין, ולאחר שיצאו מימיו קמיט - מתקשה "וכי רפי ברישא הוי בישולו". מדבריו למדנו שהחיוב על הבישול הוא על הרכוך של החומר, וכ"ה ע"פ פשט הגמרא שאמרה "מהו דתימא לשרורי מנא קא מכוין" והיינו שאין הקשיה אסורה משום בישול וכמש"כ רש"י שם. אבל הרמב"ם (פ"ט ה"ו) כתב "וכן המבשל כלי אדמה עד שיעשו חרס חייב משום מבשל, כללו של דבר בין שריפה גוף קשה באש או שהקשה גוף רך הרי זה חייב משום מבשל" ולכאורה הוא נגד הגמרא, וכתב הלחם משנה (שם) שהרמב"ם מפרש שדברי הגמרא הם דמהו דתימא שלא עושה שום מלאכה בהקשיה שהרי הם חזקים ומתחזקים יותר קמ"ל שחייב. אבל בשעה"צ (סק"ד) כתב דכיון שהקשה מסתמא מתרפה תחילה, וחייב על הריפוי, ואין כאן מחלוקת.

חשש בישול בכלים חד פעמיים

בפס"ת (סקכ"ג) דן לגבי כלי פלסטיק חד פעמיים שבמגע עם מים רותחים או תבשיל רותח מתעוותים ומתרככים, וכתב שאין בזה חשש בישול כיון שאינו מתכוון לזה ולא ניחא ליה בזה ואף שהוא פס"ר - מ"מ אין בזה איסור כיון שאין דרך מלאכה בזה (גרש"ז, שו"ת שבה"ל). ויש מחמירים (גר"נ קרליץ, גרי"ש אלישיב).

ב. האם יש איסור בהרפיית והקשיית מאכלים

זר זהב סביב

נחלקו האחרונים האם איסור הקשיית דבר רך וכן הרפיית דבר קשה קיים רק בחומרים או אף במאכלים. לדוגמה: האם מותר להניח לחם על הפלאטה על מנת לעשותו צנים.

בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה תליתאה ח"ב סי' כ) הסתפק לאסור עשיית צנימים משום שהוא מקשה דבר רך, או שמא דווקא בדברים קשים מברייתם אסר הרמב"ם ואילו הלחם רך מברייתו,

והניח בצ"ע. וכן השמירת שבת כהלכתה (פ"א הלכה עא) כתב לאסור עשיית צנימים ובהערה קצח כתב בשם הגרש"ז שדווקא בדבר שצריך חום בשיעור שהיס"ב כדי להקשותו או לרככו יש לאסור, אבל אם אין צריך חום כזה אינו נחשב כלל כמבשל, דאי לא תימא הכי יהיה אסור להוציא חמאה בבית המוסק. ובהערה ריג הוסיף עוד שדווקא אם לא נתבשל מקודם יש לאסור, אבל אם נתבשל כבר בעבר אין איסור בהרפיה או בהקשיה, דלא מצינו אלא בישול אחר אפייה וצלייה אבל לא ריפוי אחר בישול, ושלכן יש להקל לשרות מצה או ביסקוויטים בכ"ש שאין היס"ב או בכלי שלישי אפילו היס"ב. ע"ש.

לעומתם, בשו"ת יחוה דעת (ח"ג סי' כב) כתב שלא אמרו דין מקשה דבר רך אלא בחומרים, ואילו באכילה - דרך אכילה הוי ומותר, ושכ"כ בדעת תורה (שיח, ה) ולכן כתב להקל לעשות צנימים. וחזר על דבריו בחזון עובדיה (ח"ד עמ' רצ).

אופן הבישול

סעיפים ג, ט-י

ג. גוף החימום המבשל

זה השולחן

שו"ע שיח, ג כשם שאסור לבשל באור כך אסור לבשל בתולדת האור, כגון: ליתן ביצה בצד קדרה או לשברה על סודר שהוחם באור כדי שתצלה; ואפילו בתולדת חמה, כגון: בסודר שהוחם בחמה, אסור, גזירה אטו תולדת האור, וכן אסור להטמינה בחול או באבק דרכים שהוחמו מכח חמה; אבל בחמה עצמה, כגון: ליתן ביצה בחמה או ליתן מים בחמה כדי שיוחמו, מותר.

סביב לשולחנך

ג' החילוקים בחומר המבשל

בגמרא (שבת לח: - לט.) מבואר: תנן אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל ולא יפקיענה בסודרין, ורבי יוסי מתיר. ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה. ובגמרא: איבעיא להו: גלגל מאי - אמר רב יוסף: גלגל חייב חטאת ... אמר רב נחמן: בחמה – דכו"ע לא פליגי דשרי, בתולדות האור – כו"ע לא פליגי דאסיר, כי פליגי - בתולדות החמה; מר סבר: גזרינן תולדות החמה אטו תולדות האור, ומר סבר: לא גזרינן. ע"כ. מהמשנה והגמרא מבואר שישנם ג' חילוקים:

א. בישול באור או בתולדות האור – אסור מהתורה.

ב. בישול בחמה – מותר.

ג. בישול בתולדות החמה – מחלוקת ת"ק ור' יוסי, והלכה כת"ק שאסור מדרבנן, אטו תולדות האור (ראשונים). וכתב רש"י (לט. ד"ה דשרי) שגזרו רק על הבישול בתולדות חמה, ולא על הבישול בחמה, כיון שחמה באור לא מיחלפא.

מחלוקת הפוסקים בביאור ההבדל בין בישול באור לבישול בחמה

לעניין היתר בישול בחמה כתבו רש"י (ד"ה דשרי) והר"ן (יח. ד"ה והא) "דאין דרך בשול בחמה". בשו"ת אגרות משה (ח"ג סימן נב) למד מדבריהם שאם ישנה רגילות לבשל בחמה יחשב הדבר כדרך בישול וחייב, ולכן כתב שהמבשל במקרוגל חייב, אף שאין שם אש. לדבריו, אין הבדל מהותי בדרך הבישול או בתוצאת הבישול, אלא רק ברגילות בני האדם.

אמנם המאירי כתב (לח:) ש"החמה אין בה תורת בשול", וכן בקרית ספר (פ"ט) כתב שבישול לא הוי אלא באור ותולדותיו דהכי נמי הוה בסממני המשכן (אמנם באג"מ שם ביאר הקרית ספר באופן אחר). בדומה לזה בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן יב הערה 4) כתב גבי בישול בחמה "דאין זה קרוי בשול", וגם בשמירת שבת כהלכתה (פ"א הערה קמה) בדבריו אודות דוד השמש הביא דברי האג"מ דלעיל והקשה עליהם בשם הגרש"ז דהרי בגדים רגילים ודאי לתלות כנגד החמה ללבנם ואפ"ה

כתב המג"א (שא סקנ"ז) דטעמא דפטור משום "דליבון דומה לבישול" ומוכח מזה דסובר דאפילו ברגילים אינו חייב[13] [עיין באגלי טל (מלאכת האופה סקי"ט) שכתב שלא גזרו חז"ל על בישול בחמה כמו שגזרו על שאר שינויים כי אין התוצאה מבישול בחמה זהה לתוצאה של המבשל באור, כי המבשל באש ישנו שבח אש בתבשיל. ולכאורה לפי הסבר זה בישול שהתוצר שלו דומה לתוצאת בישול באור יש לאוסרו מהתורה, כדין בישול באור. אמנם בשו"ת אבני נזר (סימן קנ"ט סקכ"ב) ביאר שבישול בחמה הוי שינוי מדרך הבישול הרגיל, ולא גזרו עליו כלאחר יד כיון שמתבשל מאליו אח"כ ולא מיד. וביאורו זה מתאים יותר לשיטת הגרש"ז].

כתב רש"ל בתשובה (סי' סא) דמותר לצלות על גג רותח מחמה, דלא מיחלף בתולדות האור, כמובא שם בגמרא (לט.) בשם רשב"ג דמגלגלין ביצה ע"ג גג רותח והוא אף אליבא דת"ק החולק על ר' יוסי, ע"ש באורך רב. ומדבריו למדנו שבמקום שאין לחשוש דאתי למיחלף כגון באופן שאין רגילין לחמם כך כלל, שרי אף לכתחילה. וכתב המג"א (סק"י) שדבריו אינם מוכרחים וכן במ"ב (סק"כ) פסק כמג"א.

זר זהב סביב

המבשל בחמי טבריה

המבשל בחמי טבריה פטור מחטאת דהוי כתולדת חמה אבל אסור מדרבנן. בגמרא (שבת לט.) מובא שלדעת חכמים הוי תולדת חמה ואילו לר' יוסי הוי תולדת האור, דחלפי אפתחא דגיהנם. והלכה כחכמים. וכ"כ במ"ב (סק"כ) שדינם כתולדת חמה.

בישול על ידי זכוכית מגדלת

אם הניח בשבת זכוכית מגדלת כנגד השמש וריכז את קרניה על קדרה שיש בתוכה מים, וכדומה, והגיעו לחום שהיד סולדת בהם, נחשב כמבשל בחמה ומותר. ואף אם התבשיל מונח בתוך קדרה והקדרה עצמה מתחממת מחום השמש ומסייעת למאכל שבתוכו להתבשל, אין זה נחשב כמבשל בתולדות חמה, שהרי התבשיל מתבשל גם מהחמה עצמה, והוי זה וזה גורם.

כן כתבו בילקו"י (בישול בחמה ותולדותיה סעיף כג) ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סימן יט סק"א בשם השבה"ש בבא"ר סקמ"ד).

בישול בדוד שמש

נחלקו הפוסקים האם מותר להשתמש בשבת בדוד שמש, כיון שבשעת השימוש נכנסים מים קרים לתוך הדוד ומתערבים עם המים החמים, יש שאמרו שהדבר נחשב כבישול בתולדות חמה, ויש שהתירו.

בעניין זה ישנן שתי שאלות עיקריות: א. האם נחשיב את המים המתחממים בצנורות כבישול בחמה או בתולדות חמה. ב. האם המים הקרים הנכנסים לדוד ומתחממים מהמים החמים נידונים כמתבשלים בתולדות חמה או לא.

בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סימן קפח) דן בשאלה זו ולדעתו מותר להשתמש בדוד שמש, וביאר דלא הוי אלא גרמא, ונהי שגרמא אסורה עכ"פ מדרבנן כאן מדובר רק בבישול בתולדות

13 דעה נוספת שלפיה ניתן לחייב על בישול במיקרוגל (ובכל מכשיר העובד על ידי חשמל), במנחת שלמה (הנ"ל בהערה 3) העיד שהחזו"א אמר לו שחימום במזלג חשמלי אסור מדאורייתא, דכמו שהמבשל במים חמים שהם "תולדה" מאש חייב חטאת, כך גם המבשל בזרם של חשמל הואיל ובדרך כלל הוא תהליך היוצר אש הוה ליה כעין "עיבור" של אש, וכמו שחייבים על תולדה כך גם על עיבור הואיל ובדרך כלל הוא עתיד להיות אש אף על גב שלמעשה רק חימם מים ולא נוצר שום אש. והגרש"ז תמה ע"ז מאוד, ע"ש. מדברי החזו"א הנ"ל יוצא שכל חימום בחשמל יהיה אסור מדאורייתא משום מבשל, אף שאין שם אש כלל. דעה זו מפליגה אף יותר מדעת האג"מ, שהאג"מ אסר מדאורייתא רק מה שהרגילות לבשל בו, אבל לא כל מכשיר העובד על ידי חשמל ואילו לפי החזו"א יש לאסור מהתורה כל מכשיר העובד על ידי חשמל.

חמה שאסור רק מדרבנן ונחשב לפס"ר בתרי דרבנן שמותר (כמובא בשעה"צ שטז סקי"ח) [קצת קשה שלא דן בדבריו אודות המים עצמם שמתחממים בצינורות, ובתחילת דבריו שם ציין לבעיה זו, ולא דן בה בהמשך]. גם בשו"ת יביע אומר (ח"ד סימן לד) דן בזה, ולדעתו נחשבים המים המתחממים בדוד שמש כתולדות חמה, אבל בכל זאת יש להתיר מטעם דהוי גרמא, ועוד שאינו מתכוון לבשל אלא להשתמש במים שיוצאים מהברז, והוה ליה פס"ר באיסור גזירה דרבנן, שדעת רבים מן האחרונים להקל בזה.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' יט) מובאים דברי הגר"י קאפח שהתיר להשתמש בדוד שמש, ובעל הציץ אליעזר הסכים עמו, ותורף דבריהם הוא שדוד שמש דינו כמבשל בחמה, שאין המים מתחממים מחמת חום הצינור אלא הישר מחום קרני השמש, ואע"פ שהצינור עצמו מתחמם מעט אין בחומו כדי לחמם את המים, והם מתחממים בעברם כמה פעמים מול השמש ובכל פעם קולטים מעט חום עד שמתחממים די הצורך.

אמנם דעת הגרש"ז (בשש"כ פ"א הלכה נא) שטוב להימנע מלהשתמש בדוד שמש. טעם הדבר הוא (ע' שש"כ שם הערה קמה) שאע"פ שדעת הגרש"ז שמים המתחממים בו הם כדין מים המתחממים בחמה בדרך של גרם בישול, בדומה למה שכתב הציץ אליעזר הנזכר לעיל, מכל מקום יש לאסור דאפשר שהוא בכלל הגזרה דאתי למחלף בתולדות האור. ובימות החורף כתב לאסור בהחלט.

צדדי היתר נוספים שציינו הפוסקים הנ"ל: לא תמיד המים שבדוד השמש הינם בחום שהיס"ב וא"כ לא הוה פס"ר (ציץ אליעזר שם אות ו). י"א שבישול מים אינו אסור מהתורה, כי המים אינם משתנים כל כך בחימומם ודינם כמבושל כמאב"ד, ויש פוסקים הסוברים שמבושל כמאב"ד אינו אסור מהתורה (שו"ת יביע אומר הנ"ל סקל"ז). וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן מד.

בשש"כ שם ציין שישנם דודי שמש שחימום המים בהם נעשה על ידי מערכת מים נפרדת העוברת בתוך צינורות המתחממים מקולטי השמש, וצינורות אלו נכנסים אח"כ לתוך הדוד ומכח החום שלהם מתחממים המים שבדוד ("מערכת סגורה"), וכתב שמים אלו אסורים בשימוש לפי שדינם כתולדות חמה. ושמא לסברת שו"ת הר צבי הנ"ל וכן לנימוקיו של הגר"ע יוסף שהובאו לעיל גם זה מותר. ועיין בתחומין (כרך לד עמ' 53) במאמרו של הרב אורי רדמן שליט"א שגם הוא התיר שימוש בדוד שמש מסוג זה מטעמים דומים.

ד. החום המבשל

זה השולחן

שו"ע שיח, ט כלי ראשון אפילו לאחר שהעבירוהו מעל האש מבשל, כל זמן שהיד סולדת בו לפיכך אסור ליתן לתוכו תבלין (מ"ב סקס"ד - אבל אם אין היד סולדת בו אפילו כלי ראשון אינו מבשל).

סביב לשולחנך

בגמרא (שבת מ:) מבואר: אמר רב יהודה אמר שמואל אחד שמן ואחד מים יד סולדת בו אסור אין יד סולדת בו מותר. אמר רב יהודה אמר שמואל ... היכי דמי יד סולדת בו - אמר רחבא: כל שכריסו של תינוק נכוית. ע"כ. מדברי הגמרא משמע ששיעור החום שבו ישנו איסור בישול הוא "יד סולדת בו", ושפחות מזה אינו מבשל. ומובאות ב' אומדנות בגמרא כיצד לשער מידת חום זה: א. "יד סולדת בו" של אדם מבוגר; ב. כל שכרסו של תינוק נכוית במגע עם חום זה.

האם משערים בחום שכרסו של תינוק נכוית או בשיעור שהיד סולדת בו

לכאורה יש להקשות, הרי שיעור הטמפרטורה בה כרסו של תינוק נכוית נמוך יותר משיעור טמפרטורת החום בה ידו של אדם סולדת מהמגע בדבר, אם כן איך הגמרא השוותה אותם זה לזה. ותירצו זאת הפוסקים במספר אופנים שונים:

יש אומרים שהעיקר הוא לשער בשיעור שכרסו של תינוק נכוית (דרישה סק"ה, אליה רבה ס"ק לג, מחצית השקל ס"ק לז, פת"ש יו"ד ק"ה סק"ז בשם הבכור שור. וככה משמע קצת מהב"י יו"ד קה ואו"ח שיח, ט ד"ה וכתוב בהגהות מרדכי וכן בשו"ע שם שכתב שיעור דכרסו של תנוק נכוית).

אחרים סוברים שהעיקר הוא כשיעור שיד אדם בנוני סולדת בו (איסור והיתר כלל לד סי' כ, תורת יקותיאל ס"ס צד, יד יהודה פיה"א סק"ט ופיה"ק סקט"ז ושכן משמע קצת מרש"י מ: ד"ה והיכי דמי. וכך לכאורה משמע גם בירושלמי פ"ג שכתב שיד סולדת היינו "יד שולטת בו") ומה שהשוותה הגמרא שיעורים אלו להדדי י"ל שנכוית היינו חמה יותר מאשר סולדת הילכך כרסו של התינוק נכוית ושל המבוגר רק סולדת (מג"א קפא סק"ג) או שנכוית וסולדת שיעורם זהה, אבל התינוק נכוה מיד ואילו המבוגר רק אחר זמן מה (שו"ת יביע אומר ח"ג סי' כד סק"ה בשם פוסקים) או שמדובר בשלקח המבוגר המים בידו ועל ידי זה נצטננו קצת ומשחם ע"ג כרסו של התינוק (מאירי מ:, יבי"א שם בשם פוסקים).

ויש שסוברים שכל שיכולים לאכול אותו כך וא"צ לנפוח על המאכל שיתקרר אינו יס"ב (מנחת שי הנהגות שואל ונשאל סדר ב אות ז, בא"ח ש"ב פ' בא אות ה, שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קצז. וככה משמע קצת בהגמ"ר פ' כירה ע"ט ע"ד המובא בב"י).

כיצד משערים מהו חום שהיד סולדת בו – דעת האחרונים

להלכה למעשה, מסקנת הדרכי תשובה (יו"ד קה סקנ"א) שבדאורייתא מספק יש להחמיר כל שהוא חם יותר משיעור חמימות החלב בשעת החליבה (וכתב הגרש"ז בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' צא אות ח שע"פ דברי הדרכ"ת נתפשט להקל לכה"פ עד 40 מעלות) ובדרבנן יש להקל כל שאין יד אדם בנוני סולדת בו.

דעת הגרע"י (שו"ת יביע אומר ח"ג סי' כד, לוית חן סע' מח, וכן כתב בחזון עובדיה ח"ד עמ' שע) שמעיקר הדין יש להקל שכל שיכולים לאכול אותו כך אינו אלא ככלי שני שאינו מבשל, על פי דברי המנחת שי, הבן איש חי ועוד שהובאו לעיל.

דעת הגרש"ז (ע' מנח"ש הנ"ל, שמירת שבת כהלכתה פ"א הלכה א הערה ג) שיש להקל עד 45 מעלות, והוכיח מכך שבית השחיטה של ברווז חולה בשעת מאמץ הינו בחום זה, וקיי"ל שבית השחיטה של ברווז חולה הינו צונן (חולין ח:). מאידך, בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ל אות יב) פקפק בראיות הגרש"ז וכתב שמ-40 מעלות יש לחוש שהוא יס"ב, ולחומרא אין להקל ולהחשיב דבר למבושל כל צרכו אלא אם הגיע ל-80 מעלות, שהרי לבא"ח לא נחשב יס"ב עד שיעור זה, ע"ש. ודעת שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סע' עד אות ג) שלחומרא יש לחוש מ-43 מעלות, ואם התבשל מלפני השבת בחום של 71 מעלות יש לסמוך אף לקולא.

ה. כלי ראשון וכלי שני

זה השולחן

שו"ע שיח, ט כלי ראשון אפילו לאחר שהעבירוהו מעל האש מבשל, כל זמן שהיד סולדת בו. לפיכך אסור ליתן לתוכו תבלין.

סביב לשולחנך

כלי ראשון שהורד מהאש וכלי שני

במשנה (שבת מב.): האילפס והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין אבל נותן הוא לתוך הקערה או לתוך התמחוי. ופרש"י: לא יתן לתוכן תבלין - דכלי ראשון כל זמן שרותח מבשל; אבל נותן הוא לתוך הקערה - דכלי שני אינו מבשל. עכ"ל. וכן מובא בשו"ע.

בטעם ההבדל בין כלי ראשון לכלי שני, כתבו התוספות (מ: ד"ה ושמע מינה) שכלי שני אין דפנותיו חמות והולך ומתקרר[14].

איסור נתינת מאכל מבושל על אש גלויה

מאכל שמבושל כל צרכו אין בו משום איסור בישול מהתורה, כמו שיתבאר להלן בשו"ע שיח, ד. אבל אעפ"כ אסור ליתן התבשיל על גבי האש או ליתנו לתוך תבשיל אחר הנמצא על האש ((מ"ב סקל"ג, ביה"ל שיח, ד ד"ה יש בו). דין זה נלמד מדברי הגמרא (שבת מ:): מביא אדם קיתון של מים ומניחו "כנגד המדורה" ולא על גביה.

טעם הדבר הוא שבחימום על גבי האש גזרו חכמים משום דמחזי כמבשל (ר"ן יט. ד"ה תנו רבנן מביא, והובא בב"י סע' יד. ובמ"ב סקצ"ב ושעה"צ סקצ"ה) או משום שמא יחתה בגחלים (רא"ש פ"ג סי' י. מובא בב"י שיח, ד), שהן הסיבות שבגללן נאסרה החזרה בשבת. ולכן כתב הרמב"ם (פ"ט ה"ג) המבשל 'על האור' דבר שהיה מבושל כל צרכו או דבר שאינו צריך בישול כלל פטור. וכתב הרב המגיד שהסיבה שפטור ולא מותר היא משום גזרת החזרה [מאידך, דעת הרמב"ן (מ: סוד"ה ובלבד) שאם כוונתו להפשיר ולא לחמם, מותר אפילו ע"ג האש ממש. והובא בב"י סע' ט. ואין הלכה כמותו]. ועוד סיבה לאסור ע"ג האש, שיש מחמירים שיש בישול אחר בישול מהתורה בדבר העומד ע"ג האש (היא דעת הכלבו סי' לא, הבאנו דבריו בעמוד 357 וכן ציין לדעה זו במ"ב ס"ק לג ובשעה"צ ס"ק מו).

בטעם הדבר שגזרו חכמים רק כשנותן התבשיל על גבי האש ולא גזרו כשנותן כנגד המדורה, כתב הרשב"א (מ:) שכנגד המדורה אין דרך בני אדם ברוב פעמים לבשל כך. והובא במ"ב (ס"ק צב).

כלי ראשון שהורד מהאש

בירושלמי (פ"ג ה"ה) מובא: מהו לערות מן הקילוח ... רבי יצחק בר גופתא בעא קומי רבי מנא עשה כן בשבת חייב משום מבשל. עשה כן בבשר וחלב חייב משום מבשל. א"ל כיי דמר ר' זעירא: ואי זהו חלוט ברור כל שהאור מהלך תחתיו. וכן איזהו תבשיל ברור כל שהאור מהלך תחתיו. ע"כ. מדברי הירושלמי משמע שאם הכ"ר הורד מהאש אין איסור לבשל בו אלא מדרבנן בלבד. הרמב"ן (חדושים סוף ע"ז) הביא הירושלמי הנ"ל ומשמע שסובר להלכה שבישול בכ"ר שהורד מהאש אסור מדרבנן בלבד. אבל הגר"א (יו"ד קה, ב) דחק שדברי הירושלמי מדברים בשהיה מונח בתולדות האור מקודם,

14 כלי שני שאינו הולך ומתקרר, כגון תרמוס, לדעת הגר"מ לוי דינו ככלי ראשון (מובא בהגהות איש מצליח על המ"ב שיח, יג) ואילו דעת שו"ת יביע אומר (ח"א סי' יד אות ז) דדינו ככלי שני.

כלומר שהוא מחומם בדבר שהאור הילך תחתיו. לדבריו אין הירושלמי מיקל בכלי ראשון שהורד מהאש. וכן הר"ן (יט. ד"ה תנו) כתב שאף בישול בכלי ראשון שהורד מהאש אסור מהתורה, כיון שהוא תולדות האור, וכן מסתימת השו"ע משמע שהוא דאורייתא, וכן מוכח גם משו"ע (תנא, ג) שהתיר להגעיל מכ"ר שאינו ע"ג האש דדינו ככלי ראשון לכל דבר, שכל זמן שרותח הריהו מבשל.

אבל יש להעיר, שאף על פי שלהלכה כ"ר מבשל מהתורה אף שאינו על גבי האש, אין הכוונה שבכוחו לבשל באותה מידה כמו כלי ראשון שע"ג האש, ולכן כתב המ"ב (סקל"א) שי"א שאם דבר נשרה בכ"ר, אם יניחו שוב בכ"ר יהיה לו תוספת קצת בישול וחייב.

כלי ראשון שפגה רתיחתו

כתב הגמ"ר (פרק כירה עט ע"ד) שקרוב הדבר דלא מיקרי כלי ראשון אלא עם סילוקו מן האש מיד אבל אם הניחו לעמוד להפיג רתיחתו הוה ליה כלי שני. כדבריו משמע גם בתוספות ישנים (מ: בתירוץ השני). וב"י כתב על דברי הגמ"ר שמהמובא בגמרא (שבת מ:) גבי נתינת קיתון של מים כנגד המדורה שכל זמן שהיד סולדת בו אסור משמע שאף שפגה רתיחתו נחשב כלי ראשון. ובשו"ע כתב להחמיר בזה וכן נפסק במ"ב (סקס"ג).

כלי ראשון שחומו פחות מיד סולדת בו

כתב מג"א (סקכ"ח): ונ"ל דאם אין היס"ב שרי, אע"ג דלעניין איסור והיתר יש אוסרין, והיינו משום דמבליע ומפליט וגם יש אוסרין אפילו בכלי שני אבל לכ"ע אינו מבשל. מיהו בירושלמי איתא דעשו הרחקה לכ"ר אפילו אין היס"ב. ע"כ. וזו לשון הירושלמי (פ"ג ה"ד): מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני. א"ר יוסי כאן היד שולטת. וכאן אין היד שולטת. א"ר יונה כאן וכאן אין היד שולטת אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני. עכ"ל. ולמד המג"א מירושלמי זה שיד "שולטת" היינו סולדת וקאמר שעשו הרחקה אפילו בכ"ר שהיד לא סולדת. וכתב הפמ"ג (א"א שם) שדברי המג"א הינם רק בעומד ע"ג האש (כלומר כנגד המדורה, דעל האש אסור בלאו הכי משום מיחזי כמבשל), אבל אם הורד מהאש והוא פחות מיס"ב מותר. אבל המהרש"ל (יש"ש חולין פ"ח סי' עא) כתב: חום האש, כל זמן שאין היד סולדת, אפילו בכלי ראשון ועומד על האש אין בו כח להבליע כלל, וגם אינו בולע, אלא דמסתפינא להקל בכלי ראשון שעומד על האש, כל זמן שהוא חם, אפילו אין היד סולדת בו ראוי לאסור, דעשו הרחקה לכלי ראשון, כדאיתא בירושלמי (שבת פ"ג ה"ד). עכ"ל. ומוכח שהבין הירושלמי כדברי המג"א, שלא כפמ"ג. ועיין בש"ך (יו"ד קה סק"ה) שהביא דברי הרש"ל ודחה דבריו וביאר שהירושלמי החמיר דווקא היכא ש"אין היד שולטת בו" כלומר דווקא ביותר מיס"ב, אמנם למעשה החמיר הש"ך כרש"ל. אך הרבה פוסקים חלקו על הרש"ל, כמובא בט"ז (יו"ד צד סק"א) שהביא דברי הרש"ל וציין שהתורת חטאת (סי' נז) הסכים לדברי הב"י ובעל איסור והיתר שסוברים שכלי ראשון שאין היד סולדת בו אינו מבשל אפילו על גבי האש ושכן עיקר. וציין לדברי הט"ז אף הפמ"ג שנזכר לעיל. וכן במ"ב (סקס"ד) היקל בזה, ובשעה"צ (סקפ"ט) הביא שכן כתבו האליה רבה ופרי חדש, ושהמג"א לא דק בכוונת הירושלמי. וראיה מפורשת לזה מהירושלמי (פ"ג ה"א): ותייא כיי [פירוש: ואתיא כי האי] דמר ר' זעירא בשם ר' יהודה מותר להפשיר במקום שהיד שולטת ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת.

ו. אופני בישול שיש לגביהם מחלוקת האם הינם כלי ראשון או שני

זה השולחן

שו"ע שיח, י עירוי מכלי ראשון

אסור ליתן תבלין בקערה ולערות עליהן מכלי ראשון (מ"ב סקע"ד – ומבשל כדי קליפה, ואפילו בדיעבד אסור אם עירה באופן שלא נפסק הקילוח).

סביב לשולחנך

שיטת רשב"ם – עירוי דינו ככלי שני

בתוספות (שבת מב: ד"ה אבל) הובא שנחלקו ר"י ורשב"ם האם עירוי מכלי ראשון דינו ככלי ראשון או ככ"ש, לדעת רשב"ם דינו ככ"ש ואילו לר"י דינו ככ"ר. ראייתו העיקרית של רשב"ם היא מכך דקיי"ל תתאה גבר (פסחים עו.) ומשמע שהתחתון מצנן את העירוי. כדעת רשב"ם פסקו הר"ן (כ. ד"ה ודאמרי'. וכן בחדושי הר"ן קמה:), הרב המגיד (פכ"ב ה"ו), הרמב"ן[15] (חי' סוף ע"ז), הרשב"א (שם עד: ד"ה דרש רבא, שבת מב. ד"ה מתני'. אמנם בתוה"ב בדיני מליחה בית ג שער ג דע"ו סע"א החמיר בזה) והריטב"א (מב.).

שיטת ר"י – עירוי דינו ככלי ראשון

ואילו ר"י הוכיח מזבחים (צה:): ת"ר אשר תבושל בו אין לי אלא שבישל בו עירה לתוכו רותח מניין ת"ל אשר תבושל בו ישבר אלמא דעירוי חשיב מבשל. וכן בירושלמי (שבת פ"ג ה"ה): מהו ליתן תבלין מלמטה ולערות עליהן מלמעלה, ר' יונה אמר אסור ועירוי ככלי ראשון הוא. חיילה דר' יונה מן הדא: אחד שבישל בו אחד שעירה לתוכו רותח. א"ר יוסי: תמן כלי חרס בולע תבלין אינן מתבשלין. התיב רבי יוסי בי רבי בון: והתני אף בכלי נחושת כן, אית לך למימר כלי נחושת בולע. עכ"ל. פירוש בתמיה, הרי ברור שכלי נחושת אינו בולע ככלי חרס, ומכך שהצריכו עבורו מריקה ושטיפה משמע שעירוי מבשל, ומשמע שהירושלמי נחלק במחלוקת ר"י ורשב"ם, ולמסקנה הלכה כשיטת האמוראים הסוברים שמבשל (אמנם עיין ר"ן שדחה הראיה מהירושלמי הנ"ל). וכן פסק גם ר"ת (הובא ברא"ש פ"ג סי' טז ור"ן), ולכן התיר להגעיל כלי שבלע בבישול על ידי עירוי מכ"ר על גביו. והרב המגיד (שם) כתב שכן היא גם דעת רש"י והרמב"ם ושכך יש להחמיר למעשה.

מסקנת התוספות – עירוי מבשל בכדי קליפה

אמנם מסקנת התוספות היא דעירוי לא הוי ככלי ראשון ולא ככלי שני אלא מבשל כדי קליפה, דהא קי"ל כשמואל דאמר תתאה גבר דתניא כוותיה בכיצד צולין (פסחים עו.) ומ"מ מבשל כדי קליפה דאמר התם תניא כוותיה דשמואל: חם לתוך צונן או צונן לתוך צונן מדיח, ופריך - חם לתוך צונן אדמיקר ליה בלע, אלא אימא חם לתוך צונן – קולף, צונן לתוך צונן – מדיח. וכן משמע בשילהי מסכת ע"ז (עו.) דאמר מר עוקבא זבן יורה מעכו"ם אהדר ליה גדנפא ומסיק כבולעו כך פולטו מה בולעו בניצוצות אף פולטו בניצוצות, ואי עירוי ככלי ראשון מאי אירי משום דבלע בניצוצות אפילו בלע בליעה גמורה פלט בניצוצות שהוא עירוי, אלא ודאי לא מבשל אלא כדי קליפה. וכן פסק הרא"ש (סי' טז) [הש"ך (יו"ד ק"ה סק"ה) הבין שאף ר"ת לא ס"ל להחמיר שמבליע בכולו

15 אמנם הרמב"ן שם סיים שאסור מדרבנן. אבל הריטב"א (מב.) כתב שדעת הרמב"ן להקל אפילו מדרבנן. וצ"ע.

אלא בכ"ק בלבד, כמסקנת התוספות. אלא שמהתוספות לא משמע הכי, וכן כתבו שו"ת רש"ל סי' סב ופרישה יו"ד סי' סח שלר"ת מבליע בכולו, וציין להם אף הש"ך שם].

אמנם עיין במאירי (שבת מב., פסחים ל:, חולין צז.) שלדעתו עירוי אינו מבשל ממש אלא מבליע ומפליט. וכן כתב הגר"א (יו"ד קה, ב).

פסיקת השולחן ערוך ונושאי הכלים

להלכה, השו"ע (שיח, י) פסק כדעת הרא"ש שעירוי מכלי ראשון מבשל כדי קליפה, וכן כתב המ"ב (ס"ק עד) וכן הסכמת יתר הפוסקים.

זר זהב סביב

עירוי מכלי ראשון על כלי שיש בו רטיבות או טיפות

אף על פי שעירוי מכלי ראשון מבשל כדי קליפה, כתבו הרבה אחרונים שמעיקר הדין אין לאסור לערות על כלי שנותרו בו טיפות מים, כגון כוס שבאה מן השטיפה וכדו', אם ניער אותה לפני העירוי. ויש שהחמירו לנגב הכלי לפני העירוי.

בשביתת השבת (פתיחה למלאכת מבשל) דן בזה ודעתו להחמיר, וכן היא דעת השמירת שבת כהלכתה (פ"א הלכה נב). והרב פרנק (מובא בשבה"ש שם אות לב) היקל בתנאי שמדובר במים מבושלים, בצירוף שיטת הרמב"ם הסובר שאין בישול אחר בישול אף בדבר לח. וכן דעת שו"ת אור לציון (ח"ב פ"ל אות י) שו"ת אגרות משה (ח"א סו"ס צג, ח"ד סע' עד אות יט) ושו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' לא). אמנם בשו"ת יביע אומר (ח"ד סי' לג) כתב להתיר אף במים שאינם מבושלים בתנאי שינער את הכוס, מטעם ס"ס: בישול זה נחשב כפס"ר דלא ניחא ליה שהרי אין לו צורך בבישול הטיפות, ולכן ספק שמא הלכה כדעת הערוך המתיר פס"ר דלא ניחא ליה, ואם תמצי לומר שהלכה כתוספות האוסרים זאת מדרבנן ספק שמא הלכה כרשב"ם שעירוי דינו ככלי שני. וצירף עוד את דעת החכם צבי (סי' פו) הסובר שחצי שיעור אינו אסור אלא מדרבנן, ולפי זה כל הדיון אודות בישול הטיפות אינו עוסק באיסור תורה אלא באיסור דרבנן. וכן דעת שו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' נב) ושו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' מ) להקל בזה.

—

זר זהב סביב

מאכל מוצק גושי כגון בשר או אורז שהוציאו מכלי ראשון והניחו בכלי שני, למנהג האשכנזים דינו ככלי ראשון כל עוד היד סולדת בו ולמנהג הספרדים דינו ככלי שני.

מחלוקת הרמ"א ורש"ל לעניין דבר גוש

בדרכי משה (יו"ד קה סק"ד) כתב שאין דבר חם אוסר אלא אם הוא בכלי ראשון, ולכן כתב ברמ"א (יו"ד קה, ג) לעניין דבר טרף המונח על דבר כשר דקיי"ל תתאה גבר דכל זה לא מיירי אלא בחום כ"ר, כגון שמיד שהסירו מהאש מניחו עם ההיתר. אבל אם כבר מונח בכ"ש ואח"כ מניח ההיתר אצלו או עליו אינו אוסר כלל, כי כלי שני אינו אוסר. עכ"ל. ואע"ג שהמאכל נחשב תולדות האור, כיון שמונח בכלי - הכלי מקררו ואינו מבשל (נשמ"א כלל כ סק"ג). לעומתו, דעת רש"ל (יש"ש חולין פ"ז סי' מד, פ"ח סי' עא) ובעל האיסור והיתר (כלל לו סוף דין ז) שדבר גוש מבשל, וטעמם שכיוון שאין לו דפנות המקררות אותו דינו ככ"ר כל עוד היד סולדת בו. **דבר גוש**

אמנם אף למחמירים, אינו מבשל גמור מדאורייתא, אלא שהוא מבליע ומפליט (מנחת יעקב סוף כלל סא). אך אם יש גם דוחקא דסכינא כגון שחתך בסכין בשר רותח המונח בכ"ש, הוי מבשל מדאורייתא (ט"ז יו"ד צד, ז. ובפמ"ג במש"ז שם).

האם ישנו הבדל בין איסור והיתר לבין שבת בעניין זה

כתב המנחת יעקב (כלל סא אות מה) דרק לעניין איסור והיתר החמירו שדבר גוש דינו ככלי ראשון, ואילו לגבי שבת אינו נחשב לדרך בישול לכולי עלמא. וכן דעת הפמ"ג (יו"ד צד מש"ז סקי"ד), חוות דעת (קה סקט"ו), בית מאיר (או"ח שיח) ועוד.

לעומתם, כתב בשו"ת חתם סופר (ח"ב סי' צה) שמבשל מדאורייתא מקל וחומר, דלעניין שבת אפילו טיגון נחשב כבישול גמור ואילו לעניין בשר בחלב טיגון לא נחשב דרך בישול (היא מחלוקת

הפוסקים, עיין יו"ד פ"ז במפרשים שם). וכך נראה שהיא דעת כל הפוסקים שחששו לדעת רש"ל לעניין בישול בשבת.

דבר גוש – פסיקת האחרונים

להלכה למעשה המג"א (תמז, ג) חשש לדעה שדבר גוש מבשל, וכן החמירו בזה המ"ב (סקס"ה, סקע"ח), שמירת שבת כהלכתה (פ"א הלכה סד) ויתר הפוסקים האשכנזים.

למנהג הספרדים כתבו הגרב"צ אבא שאול (שו"ת אור לציון ח"ב פ"ל אות טז) והגר"ע יוסף (חזון עובדיה ח"ד עמ' שסז, שו"ת יביע אומר חי"א סי' לב) שדבר גוש דינו ככלי שני, וביארו שאף שמצד המציאות דבר גוש שומר חום, אבל לעניין שבת אין להחשיב זאת כבישול כי לא אסרה התורה בישול אלא כשביכולתו להכשיר המאכל לאכילה, והעידו שכן הוא המנהג. אמנם דעת הגר"מ אליהו להחמיר בזה (שו"ת מאמר מרדכי ח"ד סי' עה).

אף למחמירים בדבר גוש, אם ישנו צירוף נוסף ניתן להקל בזה, לכן כתב האגרות משה (או"ח ח"ד סע' עד אות ה) שאם מניח דבר לח מבושל כל צרכו על דבר גוש כגון תפו"א רותח וכדו', יש להקל, בצירוף שיטת הרמב"ם הסובר שאין בישול אחר בישול בלח. וכן בארחות שבת (פ"א הערה קמד) כתב בשם הגר"ש אוירבך שיש להתיר ליתן מאכלים לא מבושלים באותה צלחת לצד דבר גוש [אך יש להעיר שמדברי המ"ב (סקע"ח) והמג"א לא משמע כן, שהרי הם החמירו לכתחילה שאין ליתן בשר רותח לתוך רוטב קר דמבשל הרוטב הקר, ורק בדיעבד התיר בשעה"צ ס"ק קה לסמוך על מאן דאמר דאין בא"ב בלח].

—

זר זהב סביב

מצקת

מצקת ששהתה בתוך כלי ראשון ונתחממה דינה ככלי ראשון לחומרא ולכן אין לערות ממנה על דבר שאינו מבושל.

ט"ז (יו"ד צב ס"ק ל) האריך בביאור סוגיה זו והוכיח שיש במצקת מחלוקת ראשונים: לדעת המהרי"ל (מנהגים, הלכות הגעלה) מצקת שלא שהתה בסיר דינה ככלי שני, אבל אם שהתה בסיר והעלתה רתיחות דינה ככלי ראשון. אכן לדעת הרא"ש (ע"ז פ"ב סי' כב) כל מצקת שהוכנסה לסיר שהוא כלי ראשון דינה ככלי ראשון לכל דבר, לכן התיר להכשיר חבית יין נסך על ידי עירוי ממצקת, וכן הביאו הטור (יו"ד קלה). אמנם הט"ז הסכים למסקנת התוספות (ע"ז לג: ד"ה קינסא) בשם ר"י שמצקת ששהתה בתוך כלי ראשון ונתחממה דינה ככלי ראשון לחומרא, אבל לא לקולא כגון להכשיר בתוכה או לערות ממנה על כלי הצריך הכשרה. והוסיף הט"ז שיש להחמיר שאפילו אם לא שהתה אלא רק הוכנסה לקדירה, יש לה דין כ"ר מספק. וכן כתב המ"ב (סקפ"ז) להחמיר במצקת לדונה ככלי ראשון, בפרט אם שוהה בסיר עד שמעלה רתיחה שאז וודאי דינה כלי ראשון. ומאידך, במ"ב (סקמ"ה) כתב גבי נתינת לחם בתוך מרק רותח שימתין עד שלא יהיה היד סולדת במרק או "שלכל הפחות ישאב בכף מן הקדרה כדי שתהיה הקערה כלי שלישי". וכן במ"ב (רנג סקפ"ד) משמע שדינה ככ"ש, ולכאורה סותר את עצמו. ותירצו השמירת שבת כהלכתה (פ"א הערה רי) ושו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' קכז אות ג) שלדעתו אף שבעלמא יש להחמיר שמצקת דינה ככ"ר, בלחם יש להקל כיון שבלאו הכי מי שמחמיר בבישול אחר אפייה הוא דעת יחיד ורק לכתחילה מחמירים כמו דעה זו[16].

אמנם החזון איש (סימן קכב סק"ג ד"ה סדר) חילק בין מצקת שבתוך כ"ר שע"ג האש שדינה ככ"ר, לבין מצקת שבכ"ר שאינו ע"ג האש דדינה ככ"ש. וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ל אות יז).

ודעת הילקו"י (שבת ג דיני בא"ב הלכה יט) להקל בכל גווני כל שלא העלתה רתיחות, ושרוב האחרונים (פר"ח סי' תנא ס"ה, חוו"ד ס"ס צב, בסי' קה בביאורים סק"ט. וכן משמע במאירי שבת מב. בד"ה זהו ביאור המשנה) הסכימו עם המהרי"ל שהובא בט"ז שם שסובר שרק כשהעלתה רתיחות יש להחמיר.

—

16 דוגמה נוספת לשיטה זו של המ"ב: בסימן רנג סקפ"ד הביא מסקנת המג"א שאע"ג שמעיקר הדין יש להתיר לערות המרק ע"ג הקטניות שלא נצטננו לגמרי, מ"מ טוב יותר לנהוג לערות עליהם בכף. והיינו, שבדבר שמעיקר הדין שרי, ניתן להחשיב הכף ככלי שלישי.

זר זהב סביב

יד נכוית בו

למנהג האשכנזים יש להחמיר ולחשוש לבישול בכלי שני שהחום שבו גורם לכך שהיד נכוית בו, ולמנהג הספרדים אין חילוק בזה.

החיי אדם (כלל כ סימן ד) כתב דהיכא שהיד נכוית בו לכולי עלמא מבשל אפילו בכלי שני, והעתיק דבריו המ"ב (סקמ"ח) וכן כתב בביאור הלכה (שיט, ד ד"ה חייב).

אמנם בחזון איש (סי' נב ס"ק יט) כתב שזוהי שיטת הירושלמי ושהבבלי חולק ע"ז אלא שסיים שקשה להקל באיסור שבת, ואחרי זה כתב שנראה שמעיקר הדין אין לאסור בזה כי לא הזכירו זאת הפוסקים, וצ"ע בכוונתו. וכן בשמירת שבת כהלכתה (פ"א הערה קעה) האריך להביא פוסקים החולקים על הח"א וטוענים שהיא דעת יחיד. ומשמע שסוברים שדעה זו היא חומרא ולא מדינא. ועיין בב"י (יו"ד קה) שהוכיח מהתוספות שב"ש אפילו מעלה רתיחות אינו מבשל, ומשמע שחולק על הח"א. וכן כתב בשו"ת יביע אומר (או"ח מ סק"א) וכן מנהג הספרדים.

בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' נב) כתב שכיון שכל עיקר החומרא היא מפוקפקת אין להחמיר אלא בכלי שני בלבד ולא בכלי שלישי וכן דעת שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד אות ד). אמנם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי צח) החמיר אף בזה, אבל ציין שהרבה מקילים.

—

זר זהב סביב

עירוי מכלי שני ודין כלי שלישי

במ"ב (סקל"ה) כתב שמותר[17] לערות מכלי שני על דבר לח צונן. ומאידך, בביאור הלכה (סע' ד. ד"ה חוץ) אסר עירוי מכלי שני על קלי הבישול. וכן במ"ב (סקל"ט) בדבריו אודות עשיית תה לא הזכיר היתר לערות עליהם מכלי שני. ונראה שלדעתו כשמדובר בקלי הבישול עירוי מכלי שני נחשב כבישול[18], אך כשמדובר בדברים שאינם קלי הבישול עירוי מכלי שני אינו מבשל כלל (וכן ע' מ"ב ס"ק מז).

וגבי כלי שלישי לעניין קלי הבישול, ביראים (סי' עדר) כתב שדינו ככלי ראשון כל עוד היד סולדת בו. וכן החזון איש (סוף סימן נב) כתב שאין הדבר תלוי אלא בחום המים. וכן המ"ב (כאמור לעיל) וערוך השולחן (סע' כח) אוסרים אף בכלי שלישי.

אבל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד אות טו) התיר כלי שלישי אף כשמדובר בקלי הבישול. ויש פוסקים (פמ"ג שיח א"א סקל"ה. שו"ת מנחת ברוך סי' יב. ודייקו מהמג"א תנא סק"ט) הסוברים שאף עירוי מכלי שני על קלי הבישול מותר. וכן פסק בשו"ת יביע אומר (ח"ז סי' מ אות ה).

17 אמנם בשו"ת חתם סופר (ח"ב סי' צה) כתב דאנו רגילים להחמיר בכל הכלים אפילו כלי שלישי כל זמן שהיס"ב (ר"ל אפילו היכא שאינו מקלי הבישול). אבל בפתחי תשובה על יו"ד (צד סק"ז) הביאו וכתב עליו שהמורים שלנו אין נוהגים כן. וכן מוכח גם מהמ"ב ויתר הפוסקים שלא חששו לזה.

18 אמנם במ"ב (סקמ"ה) כתב בעניין בצלים שדינם מספק ככלי הבישול ולמרות זאת התיר שם ליתנם בקערה שהיא כלי שלישי, י"ל שאינם קלי הבישול ודאי, אבל אם היו קלי הבישול גמורים כקוליס האספנין היה אוסר. ועוד ראיה לזה, בפמ"ג (שיח א"א ס"ק לה) כתב בהדיא להתיר לערות מכלי שני על תה הנמצא בקערות, והמ"ב לא הזכיר היתרו זה. מאידך, בשעה"צ (תנא סק"י) משמע שכלי שלישי אינו מבשל כלל ולכן כתב להתיר דיעבד כלי חרס שלא הוכשר וניתן לתוכו חמץ בכלי שלישי. ויל"ע.

סעיפים ד-ה

המאכל המתבשל

ז. רמת הבישול שבה נחשב המאכל למבושל

זה השולחן

שו"ע שיח, ד תבשיל ... אם לא נתבשל כל צרכו, ואפילו נתבשל כמאכל בן דרוסאי, שייך בו בישול אפילו בעודו רותח (ביה"ל ד"ה אפלו – ובדיעבד אין לאסור המאכל אם נתבשל מקודם כמאכל בן דרוסאי).

סביב לשולחנך

במשנה (שבת קמה:) איתא: כל שבא בחמין מערב שבת שורין אותו בחמין בשבת. ובגמרא (שם) כגון מאי אמר רב ספרא כגון תרנגולתא דרבי אבא. ע"כ. ומשמע שמשנחשב המאכל מבושל פוקע איסור בישול, ומותר לשרותו בכלי ראשון שאינו על גבי האש, כי אין בישול אחר בישול [אך אם הוא על גבי האש יש בזה משום מחזי כמבשל או משום שמא יחתה כבגזרת החזרה המובאת בשו"ע רנג, וכן י"א שיש בישול אחר בישול ע"ג האש אפילו בדבר המבושל (ע' מ"ב סקל"ג. וביארנו זאת לעיל, עיין עמוד 318)].

מפשט הגמרא, בכך שביארה לגבי תרנגולתא דר' אבא שהיו שורים אותה במים רק על מנת לרככה, משמע שכדי להחשיב המאכל למבושל צריך שיהיה המאכל מבושל כל צרכו. וכן כתבו להלכה התוספות (לט. ד"ה שבא), רמב"ם (פ"ט ה"ג), חידושי הר"ן (קמה:), פסקי הרי"ד (קמה:), וכך היא דעת הטור (כפי שביארו ב"י), רבנו ירוחם (ני"ב סוף סט:) והגהות מיימוניות (פ"ט ס"ק א). וכתב הביאור הלכה (סע' ד ד"ה אפלו) שזו גם דעת אור זרוע (ח"ב סי' סב) ושכן כתב ריב"א, ספר התרומה (סי' רלא), סמ"ג (לאוין סה), סמ"ק (סי' רפב), הגהות מיימוניות (פ"ג אות ח) ורש"י (יח: ד"ה מגיס).

אבל הרא"ש (פ"ג סי' יא) ורשב"א (יח:, לט.) כתבו שאין בישול אחר בישול משעה שהתבשיל הגיע למאכל בן דרוסאי[19] [וצ"ע מתוספות הרא"ש לט. שכתב בהדיא דבעינן נתבשל לגמרי. וסותר א"ע]. וכך משמע מהגמרא מנחות נז. דאף לעניין שבת אמרינן שכל שהוא מבושל כמאב"ד מב' צדדיו נחשב מבושל (והחולקים יסברו שאע"פ שנתבשל כמאב"ד יש בו משום תוספת בישול). וכך היא דעת המאירי[20] (לח: ד"ה כבר ביארנו שכל). ובב"י רנג, ב מובא שזו גם דעת רמב"ן (לח: סוד"ה כתב), רשב"א (לו: ד"ה עד שיגרוף), ה"ר יונה (הובא ברבנו ירוחם ח"ג ני"ב סט סוע"א) ור"ן (יז: ד"ה לא שנו, ו: ד"ה מדאמר ביורה עקורה).

ודעת הריטב"א (יח:, ועיין בדבריו לט.) שאין משום בישול דאורייתא אלא כשהוא ע"ג האור[21] וקודם שיגיע למאב"ד, וחכמים אסרו להגיס בה אפילו לאחר

19 בחדושי הר"ן הקשה, הרי אסור לדעת חכמים להשהות ע"ג כירה אלא אם הגיע המאכל למצטמק ורע, ומוכח א"כ שישנו איסור אע"ג שהגיע למאב"ד. אבל לא ברורה הקושיה, הרי האיסור שם הינו משום שמא יחתה, ולא משום בישול, ואדרבה זו ראיה לשיטת המתירים הנ"ל. ויל"ע.

20 כן ציין ביה"ל (ד"ה אפלו). אמנם עיין בפרושו במקומות אחרים (לט., קמה:) שמפורש דבעינן כ"צ. וצ"ע.

21 משמע שדעתו כדעת הירושלמי הסובר שאין בישול ברור אלא אם האור מהלך תחתיו (עיין

בישול בעודה באש, אבל כשנעקרה מעל האש שרי.

וכתב הב"י שלדעות אלו אפילו איסורא דרבנן ליכא אחר שהגיע למאב"ד. אבל הט"ז (סק"ג) הוכיח מהרשב"א שמ"מ איסורא דרבנן מיהא איכא. וגם הב"י עצמו (סע' טו ד"ה וכתב הר"ן) כתב שלרשב"א אפשר שהוא מדרבנן, וחזר והסתפק דשמא ע"ג האור בלבד אסרו חכמים אך כנגד המדורה שרי אף מדרבנן.

להלכה, בשו"ע (שיח, ד) החמיר ששייך בישול מהתורה כל עוד המאכל אינו נחשב למבושל כל צרכו. אמנם בביאור הלכה (ד"ה אפלו) כתב שבדיעבד אם בישל מאכל בן דרוסאי אין לאסור, כיון שהרבה פוסקים מקילים בזה.

זר זהב סביב

מאכל מבושל כל צרכו ומצטמק וטוב לו

מותר לחמם מאכל שהוא מבושל כל צרכו אף אם החימום והצימוק יפים לו.

רש"י (ד"ה שורין אותו בחמין) כתב גבי תרנגולתא דרבי אבא שהחימום שלה נועד "כדי שיהיה נימוח", ומשמע שאין מטרת השרייה לשפר את הטעם של התבשיל אלא לרככו בלבד. אבל בשו"ת חתם סופר (סי' עד) כתב שאין ספק שכשהיו שורין את התרנגולתא דר' אבא נעשו רוטב ומרק של בשר, ואין הדבר תלוי אלא באם הדבר ראוי לאכילה בפני עצמו. מדבריו משמע גם דלא בעינן מצטמק ורע לו כמו שהצריכו לעניין שהייה. וכן מוכח גם מהביאור הלכה (רנג, ב ד"ה מתר להחזירה) וכן פשוט ביתר אחרוני זמננו.

קדירה שיש בה רכיבים עם רמות בישול שונות

קדירה שיש בה רכיבים שנתבשלו ורכיבים שעוד לא נתבשלו, כגון עצמות קשות שמתרככות רק אחרי בישול רב, אסור לבשל הקדירה. אך אם מדובר בבני אדם שאינם אוכלים עצמות אלו ניתן להקל להם ולהחשיב המאכל כולו כמבושל.

עיין שו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ו) ובמה שהשיב לו בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עז), ובארחות שבת (פ"א הערה עה) במה שכתב בשם הגר"נ קרליץ.

דבר המשמש כתבלין או כתוספת למאכל אחר

מאכל שאחר בישולו ראוי לאכילה כמות שהוא בעיני חלק מבני האדם, אין בו משום איסור בישול אף אם רוב בני האדם אינם אוכלים אותו כך. לדוגמה: פולי קפה או אבקת קפה. ויש מי שמחמיר בזה.

בשו"ת גינת ורדים (ח"א כלל ג סימנים ב-ח) כתב שקפה נידון כמבושל כל צרכו כיון שהולכי דרכים אוכלים אותו כך בעודו קלוי. ועיין שו"ת חתם סופר (שם) שכתב שכיון שבאיזה מדינות אוכלים אותו כשהוא כתוש כקמח, וכמו שכתב בגינת ורדים שם, אין בו משום בישול בעירוי רותחים עליו, זולת למי שסובר שיש בישול אחר קלייה. עכת"ד. ובשו"ת יחוה דעת (ח"ב סי' מד) הביא שבספר חשב האפוד (סימן עג) העיר על החתם סופר הנ"ל, שלכאורה מה בכך שיש מדינות שאוכלים קפה כתוש, הרי סוף סוף במדינתנו אין הקפה משמש אלא מעשה סממנים, ותירץ דס"ל להחתם סופר שלעניין אין בישול אחר בישול, אין צריך שיהיה עומד לאכילה ממש, אלא כל שראוי לאכילה שוב אינו דומה לסממנים. ע"ש. אמנם בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חלק או"ח סימן לד) סובר שבמדינות אשכנז שאינו נאכל הקפה בעין כשהוא קלוי וכתוש יש בו בישול אחר בישול לכולי עלמא. וכן דעת הגר"מ אליהו (שו"ת קול אליהו עמ' שכז-ח) שמכיון שאין אף אחד שאוכל כך את עפר הקפה, אסור מדאורייתא לכו"ע. וכן החמיר בזה הפסקי תשובות (סקל"ו).

אמנם כל זה לגבי קפה, אבל לגבי תה לדעת רוב הפוסקים (מ"ב סקל"ט, עיין שם בשעה"צ שזו דעת היערות דבש, פמ"ג ואחרונים נוספים, ועיין שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' מד) אינו נחשב מבושל כל צרכו, כיון שאינו ראוי לאכילה כמות שהוא ונועד רק כדי שיערו עליו מים וישתו אותו כך ולטעמא עביד, שלא כדעת הרב יוסף משאש (שו"ת מים חיים או"ח סימן קיח) שהתיר עירוי רותחים על התה בשבת משום שהוא קלוי על ידי טסי נחושת מלובנים באור, וכאילו נצלה או נאפה וכו'[22].

לעיל עמוד 319-318), ומאידך, בפסחים (מ:) כתב בזה"ל: ויש שלשה דינים בדבר ... ולעניין שבת כלי ראשון מרותח שהיד סולדת בו "מבשל אפילו שאינו על גבי האור". ושמא יש לפרש בדבריו דמבשל מדרבנן הוא. וצ"ע.

22 אף לדבריו צ"ע, כיון שלפי הידוע עלי התה אינם עוברים קלייה אלא ייבוש בחום ותו לא.

פירות הנאכלים חיים

פירות הנאכלים כמות שהם חיים, דינם כמאכל המבושל כבן דרוסאי ואסור לבשלם מהתורה.

כן כתבו תוספות (שבת מח. ד"ה דזיתים) בשם רשב"ם והובאו דבריהם בטור רנז ובב"י שם בשם פוסקים רבים וכן נפסק ברמ"א שיח, יד. ולכן אם מבשלם חייב (שעה"צ שיח ס"ק קיד). אולם עיין בגליון רע"א סי' רנד שסובר שאיסור בישולם מדרבנן.

ח. בישול סממנים שנועדו לצביעה ודברים שיש בהם בישול תמידי

זה השולחן

שו"ע שיח, יח אבל צמר ליורה אף על פי שקלט העין אסור להגיס בו.

סביב לשולחנך

כ"כ הרא"ש (פ"ג סי' יא) וזו לשונו: והא דפריך (יח:) [-גבי צמר ליורה] והלא מגיס אפילו ביורה רותחת - איכא למימר סמנין לצבוע בהן צריך בישול לעולם. אי נמי לאו משום בישול פריך אלא משום צובע כשהוא מגיס מכניס הסממנין בצמר. עכ"ל. גם הר"ן (ו: ד"ה ומדאמר) נתן טעם נוסף לחלק בין בישול והגסה בקדירה לבין הגסה בצמר ליורה, וזו לשונו: ומיהו הני מילי בקדרה, אבל בצמר ליורה לעולם אסור להגיס בו שאע"פ שקלטו העין דרך הצבעים להגיס בהם תמיד כדי שלא יחרכו: עכ"ל.

למדים מדבריהם שבצמר ליורה אין דין של מבושל כל צרכו שבו פוקע איסור בישול כבכל תבשיל רגיל, אלא על אף שהסממנים צבעו כבר את הצמר שייך בו עוד משום בישול.

אלא שכתב הפמ"ג (א"א סקמ"ג, סי' רנב מש"ז סק"א) שיש נפק"מ בין הפירושים השונים: לתירוץ הב' של הרא"ש וכן לפירושו של הר"ן אין איסור להגיס סממנים שנשרו במים ללא צמר, ואילו לפירושו הראשון של הרא"ש שייך בישול בסממנים לעולם, אף אם נעשה הדבר רק במים ללא צמר. והביא את דברי הפמ"ג האלו בשעה"צ (ס"ק קלח) ומשמע מדבריו שיש לחשוש גם לטעם זה.

ט. האם יש בישול אחר בישול בדבר לח

זה השולחן

שו"ע שיח, ד כללי תבשיל שנתבשל כל צרכו, יש בו משום בישול אם נצטנן (מ"ב סקכ"ד – אם אין היס"ב. אמנם בביה"ל ד"ה אם כתב שאם הורק לכלי שני דינו כנצטנן אפילו אם היס"ב). הגה: וי"א דווקא אם מצטמק ויפה לו (מ"ב סקכ"ה – אבל יש להחמיר בזה) ... והני מילי שיש בו בישול אחר בישול, בתבשיל שיש בו מרק, אבל דבר שנתבשל כבר, והוא יבש, מותר לשרותו בחמין בשבת (מ"ב סקכ"ד – כל זה הוא לדעת המחבר, אבל הרמ"א לקמן בסע' טו כתב שכל עוד לא נצטנן לגמרי נהגו להקל שאין בו משום בישול).

סביב לשולחנך

שיטת הסוברים שאין בישול אחר בישול בדבר לח

מפשט המשנה (שבת קמה:) משמע שאין חילוק בין דבר לח לדבר יבש, ובתרוויהו אין בישול אחר בישול. וכן דעת הריטב"א (לט.). והוכיח הב"י שכך היא גם דעת רמב"ם (פ"ט ה"ג), רשב"א (מ: ד"ה מביא) ור"ן (כב. ד"ה והרב) שסתמו ולא חילקו בזה.

סברת הראשונים הנ"ל היא שהחיוב במלאכה זו הוא על פעולת הבישול, ולכן כל שנגמרה פעולת הבישול שוב אי אפשר להתחייב (שביתת השבת בבא"ר סק"כ בשם המנחת כהן).

שיטת הסוברים שיש בישול אחר בישול בלח

אבל הרא"ש (פ"ג סי' יא) דייק מרש"י (לד. ד"ה משחשכה, יח: ד"ה והלא מגיס) שבדבר לח יש משום בישול אחר בישול, אם נצטנן פחות מיס"ב והרתיחו, והא דאמרינן כל שבא בחמין לפני השבת שורין אותו בחמין בשבת היינו דבר יבש בלבד כגון תרנגולתא דרבי אבא (קמה:). והביא הרא"ש ראיה נוספת מהגמרא בביצה (לד.) דת"ר אחד מביא האור ואחד מביא העצים ואחד שופת את הקדירה "ואחד נותן לתוכה מים ... ואחד המגיס בה כולן חייבים", הרי לנו שאע"פ שהנותן מים כבר התחייב משום מבשל גם המגיס בקדירה חייב, וזו ראיה שיש בישול אחר בישול במים. אך אחרי זה דחה הראיה, שיש לומר שהגיס עוד לפני שהמים נעשו מבושלים, ואין מכאן ראיה מה יהיה הדין אם הגיס אחר שנתבשלו. וכן היא גם דעת ה"ר יונה (מובאת בר"ן כב. ד"ה והרב) שכתב שיש חשש בישול במים רותחים שמערים לתוך תבשיל רותח כי מצטננים באויר וחוזרים ומתבשלים בתוך הקדירה. וכן משמע במאירי (קמה:) שפירש המשנה שם: כי כל מה שנתבשל קודם השבת "ואחר כך הוציאו מן המרק" והצניעו שמותר להשרותו במים חמין בשבת. עכ"ל. וכן כתב בפירוש רב ניסים גאון (שם) שהביא משם רב האי גאון גבי תרנגולתא דרבי אבא: תרנגולת שמבשלין אותה "ומוציאין אותה מהמרק" וממלאין אותה בתבלין וכשרוצה לאכול ממנה שורין אותה במים חמים ואוכלים אותה כאילו היא חמה. עכ"ל. וכתב הריטב"א (לט.) שכן היא דעת התוספות [איני יודע היכן כתבו זאת. ואולי כוונתו לדברי התוספות ישנים (לז:) שכתבו דהא דשרינן ליתן קיתון של מים (מ:) היינו במקום שאפילו תהיה שם כל היום לא תהיה יס"ב. והרמב"ם וסיעתו יפרשו במים שאינם מבושלים]. וכתב הב"י שכן כתב גם סמ"ק (סי' רפב עמ' רפח).

בביאור סברת הראשונים הנ"ל כתב השביתת השבת (שם) שחיוב הבישול הוא על איכות התבשיל וכיון שתבשיל לח אינו מוכשר לאכילה כשהוא צונן כמות שהוא חם, שוב יש בחימומו משום פעולת בישול.

מקרים בהם לכל הדעות יש בישול אחר בישול בלח (בישול אחר בישול במים או משקים שאינם משתנים בחימומם)

באגלי טל (ס"ק יא, ס"ק יט אות טז) כתב שאפילו לסוברים שאין בישול אחר בישול בדבר לח, מכל מקום במים שרתיחתם היא בישולם, כל שפסק כח רתיחתם יש בהם משום בישול. וכן אין להחשיב מים כמבושלים כל צרכם אלא אם העלו רתיחה (ולא מספיק שהגיעו לחום שהיד סולדת בו). וכן הפמ"ג (רנד א"א סק"א) העיר שבמים ויין ושמן שבישולם הוא רק החימום יש סברה לומר דיש בישול אחר בישול, דכיון שנצטנן בטל בישולו, ואח"כ דחה זאת ואמר שמיתר הפוסקים לא משמע כן, ע"ש.

והוכיח זאת האגלי טל מכך שכתב הרמב"ם (פ"ט ה"ו) שהמתיך אחד ממיני מתכות הרי זה תולדת מבשל, והרי מתכת בשעת התכתה כבר הייתה לחה ונתבשלה כך, ומדוע יתחייב בהתכה הנוספת משום מבשל. ולכן טען שיש לחלק בין בישול בעלמא שאף אחר שנצטנן נחשב למבושל כל צרכו, לבין בישול מתכת שהתכתה היא בישולה, וכשחוזרת ומתקשה פקע הבישול הקודם שלה, ולכן המתיכה חייב שוב. והביא ראיה נוספת לזה מכך שבמשנה והגמרא נוקטים ביחס למים תמיד לשון 'חימום' ולא לשון

'בישול'[23], וטען שזו גם דעת הרב רבנו יונה שמצד אחד אסר לערות מים רותחים לחמין שנצטמקו משום שמבשלם (עיין ב"י רנג, ד), ומצד שני הרי כתב רבינו ירוחם בשם רבינו יונה שרק במצטמק ויפה לו חייב על לח שמבשלו, והרי מים נחשבים למצטמק ורע לו, אלא ודאי שסובר רבנו יונה לחלק בין מאכלים לחים רגילים לבין מים שיש בחימומם משום בישול כשפסק כח רתיחתם.

אבל אחר כך (בהשמטות להלכה ח) כתב האגלי טל שהוא חוזר בו מסברתו להחמיר.

למעשה, על אף שיש שחששו לדברי האגלי טל הראשונים, רוב הפוסקים לא פסקו כן, אלא כל שרתחו המים מערב שבת, שוב אין בהם משום בישול לרמב"ם ויתר הסוברים שאין בלח משום בישול אחר בישול, כמובא בשביתת השבת (הקדמה למלאכת המבשל סע' יח), שו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' מב) ופס"ת (סקל"א).

פסיקת השו"ע והספרדים

השו"ע (שיח, ד) פסק להחמיר כדעת הרא"ש שיש משום בישול אחר בישול בדבר לח שנצטנן וכך מנהג הספרדים.

בביאור הגדרת 'נצטנן' כתב המ"ב (סקכ"ד) שפירושו שאין היס"ב אף אם הוא קצת חם עדיין, אבל אם הוא יס"ב אף שנצטנן מרתיחתו נחשב עדיין רותח. אבל בביאור הלכה (ד"ה אם) כתב שאם הורק לכ"ש אפילו אם עדיין היס"ב דינו כנצטנן[24]. דבריו לקוחים מהפמ"ג (א"א סקי"ב), והובא גם בכף החיים (ס"ק נה).

פסיקת הרמ"א והאשכנזים

אבל הרמ"א (שיח, טו) היקל שאין בישול אחר בישול כל עוד לא נצטנן לגמרי. וכיצד משערים זאת כתבו האחרונים (גר"ז סע' ט, והביא דבריו בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' עד בישול אות ב) שכל עוד נחשב חם בעיני המעוניינים במאכל חם אין בו משום בישול, אבל אם הצטנן עד כדי שבני אדם אינם רואים אותו כחם אלא כפושר בעלמא, אסור לחממו לכל הדעות.

בביאור חילוקו של הרמ"א בין נצטנן לגמרי ללא נצטנן לגמרי, כתבו החזון איש (סי' לז אות יג ד"ה וכתב) ושו"ת אגרות משה (שם) שזו חומרא וסייג של הרמ"א, דבאמת לרמב"ם וסיעתו אין חילוק בין נצטנן לגמרי ללא נצטנן לגמרי. ואפשר שיש לדייק כן גם מדברי הביאור הלכה (שיח, ד ד"ה דהוי) שכתב שאין למחות במקילים לערות בשבת ע"ג תמצית התה שנצטננה "כיון שהוא מבושל", ומשמע שמעיקר הדין אין איסור ושלכן אין למחות.

---

23 כמובא במשנה (לו:) חמין ותבשיל. וכן בלשון הברייתא (לז.) חמין שהחמו תבשיל שבישל. עוד שם מניח אדם קיתון של מים כנגד המדורה לא שיחמו כו' מניח פך של שמן כו' לא כדי שיבשל כו'. וכן בלשון הרמב"ם (פ"ט ה"א) המבשל את הסממנים המחמם את המים חייב.

24 נראה שדברי הפמ"ג הם לפי דעת ה"ר יונה (המובא בר"ן כב. ד"ה והרב) הסובר שיש לחשוש שבעירוי נצטננו המים, מכיוון שיש מאן דאמר שעירוי דינו ככלי שני. ונפסקו דברי ה"ר יונה בשו"ע (רנג, ד) [ואע"פ שנפסק בשו"ע שיח, י שעירוי מכלי ראשון מבשל כ"ק היינו לחומרא, אבל כשיוצאת מזה קולא כגון בנידון דידן דעת השו"ע שיש לחשוש גם לדעות שעירוי דינו ככלי שני]. וכך ביאר החזון איש (סי' לז סקי"ג ד"ה במ"ב) דברי ה"ר יונה, אלא שהקשה עליו מדין פינן ממיחם למיחם (לח:) שממנו נראה שלא חוששים שעירוי המים הרותחים שבתוך המיחם מקרר אותם פחות מיד סולדת בו, שהרי מדובר שם שמחזיר המיחם למקום שהיד סולדת בו. וכן האגלי טל (מלאכת האופה השמטות לסקי"ד) תמה מדין זה על ה"ר יונה וטען שהשו"ע לא סובר כן להלכה. וכן בתוספות (לח: ד"ה פינה) מפורש שלא חוששים בסתמא שהמים שעירו אותם נחשבים צוננים, שפירשו שם שפינה ממיחם למיחם היינו שפינה מהמיחם הראשון למיחם קר ושוב פינה מהמיחם הקר למיחם הראשון. הרי לנו שאף שעירו את המים פעמיים לא חוששים התוספות שהמים הצטננו. ובאמת שהפמ"ג (רנג א"א סק"כ) הרגיש בקושיה זו ותירץ שלסוברים שיש בישול אחר בישול בלח צ"ל שפינן ממיחם למיחם היינו בעירה אותם לתוך מיחם שהיו בו מים חמים ועדיין דפנותיו חמות, שרק באופן זה המים שמערים לתוכו נידונים כחמים. אבל אחר כל הנ"ל אין הדבר ברור, הרי רק לחומרא אמר ה"ר יונה כן אם א"א לברר זאת בשעת העירוי, אבל כאן שאף אחר העירוי יכול ליתן היד בפנים ולברר אם היד סולדת במים מאי טעמא יש לאסור. וי"ע.

אבל מהמג"א (רנג סקל"ז) ומהפמ"ג (שם) משמע שאם נצטנן לגמרי חייב מהתורה. וביאר התהילה לדוד שהרמ"א כתב מסברה דנפשיה שאם נצטנן לגמרי אזי פקע ממנו בישולו וחייב משום מבשל. לפי דבריו שיטת הרמ"א הינה ממוצעת בין הרמב"ם לרא"ש. ועיין מ"ב רנג סקפ"ד בסופו דמשמע קצת ג"כ כדברי התהל"ד וביותר מוכח כן שם סקצ"א ובביה"ל רנג, ה ד"ה ובלבד ובמ"ב רנח סוף סק"ב. ועיין מה שהעיר החזו"א (סי' לז סקל"א) על דברי השעה"צ רנז סקכ"ט, ולדברינו מיושבת תמיהתו [לעניין האפשרות שיחממו עד שיעור הפשרה בלבד, ואח"כ יחממו לחום שיס"ב, עיין שו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' קכז אות ב) ואכמ"ל].

שיטת רבנו ירוחם

דעת רבנו ירוחם (ח"ג נ"ב סט ע"ג[25]) בשם ה"ר יונה לחלק בין אם מצטמק ורע לו דאין משום בא"ב לבין מצטמק וטוב לו דיש בו משום בא"ב. וטעמו, דכיון שצמוקו רע לו אינו נחשב כבישול אלא כחימום, ומלאכת מחשבת אסרה התורה (ט"ז סק"ד. וכעין זה בחזון איש סי' לז אות יג דדווקא במצטמק ויפה חשיב החמום לשינוי צורת המאכל שזהו עיקר החיוב במלאכת המבשל. אך עיין בשביתת השבת שם במה שתמה על סברה זו).

לעניין הלכה, ברמ"א (שיח, ד) כתב את סברת רבנו ירוחם, וכן השו"ע (שיח, ח) הביא את לשונו של רבנו ירוחם. אבל כתבו האחרונים (ב"ח סע' ב, מג"א סקי"ג, גר"א. דלא כט"ז סק"ד) שאין להקל כן, וכן המ"ב (סקכ"ה) כתב שיש להחמיר בזה, וביאר שאף שהשו"ע כתב דברי הרי"ו אפשר לומר שאינו סובר כמותו למעשה, אלא שמכיון שבסע' ח הביא דין שמקורו בדברי רבנו ירוחם, לישנא דרבנו ירוחם נקיט ואזיל (מ"ב סקס"ב).

אבל הגר"ע יוסף (שו"ת יביע אומר ח"ז סי' מב ס"ק ז ואילך) כתב שדעת השו"ע לפסוק כשיטת רבנו ירוחם, וציין לפוסקים נוספים שהבינו כן בדעת השו"ע (מג"א סקכ"ז, מנחת כהן שער ב פ"ב, מאמ"ר סק"ו). לפי הנחה זו הסביר את דברי הכנסת הגדולה בתשובה (או"ח סי' יז) שהתיר לחמם קפה שנצטנן כנגד המדורה והביא הברכי יוסף (שיח סק"ה) דבריו להלכה, ולכאורה קשה מדוע לא חששו לבישול אחר בישול, אלא שצ"ל שהכנה"ג סובר כשיטת רבנו ירוחם ולדעתו קפה שנצטנן נחשב למצטמק ורע לו.

חימום דבר לח שנצטנן על ידי גוי

מותר לומר לגוי לחמם תבשיל לח שנצטנן על הפלאטה.

הסברה היא לפי שדין בישול אחר בישול בלח שנוי במחלוקת הפוסקים, ועל ידי אמירה לגוי הוה ליה ספקא דרבנן, ומותר לצוות לגוי על זה, כמובא בשו"ע שיד, ז גבי פותחות של תיבות (חיד"א בשיו"ב סק"א, וכן כתב הגר"ע יוסף בהליכות עולם ח"ד עמ' מג להלכה).

זר זהב סביב

—

זר זהב סביב

תבשיל המעורב נוזל ומוצק

לדעת רוב הפוסקים כל עוד יש במאכל רוטב בשיעור העולה על טופח על מנת להטפיח, נחשב המאכל לדבר לח. ויש שמקילים להחשיב המאכל כיבש, אם מתקיימים שני תנאים: א. שרוב המאכל מוצק ורק מיעוטו נוזל; ב. שהמאכל הוא העיקר והרוטב רק טפל לו.

הגדרת דבר 'יבש' ו'לח'

מלשון השו"ע סע' ד משמע דכל שיש בו רוטב חשיב לח. וכן מלשון השו"ע בסע' טו: "יבש שאין בו מרק". וכן כתבו הגר"ז (סע' יא) ושו"ת חתם סופר (או"ח סי' עד). וכן משמע מדברי המ"ב (סקל"ב) שכתב "שהריקו[26] המרק ממנו". וכן פסקו הרבה

25 והשווה לדברי רבנו ירוחם המובאים בב"י רנג, ב (ד"ה ומ"ש רבינו כל זמן).
26 כך היא הלשון במאירי וברב ניסים גאון שהובאו לעיל. ועיין במ"ב ס"ק קה דמשמע מיניה

מגדולי דורנו (שו"ת אור לציון ח"ב פ"ל הערה יג, מאור השבת ח"ב סי' ו בשם הגרי"ש אלישיב והגרש"ז אוירבך). אך אם יש בו טופח על מנת להטפיח בלבד מותר (מאור השבת ח"א מכתבים א-ב בשם הגרש"ז. וכן כתב הגר"ש וואזנר במכתב הנדפס בסוף הספר).

אבל הבית יוסף (רנג, ב ד"ה ומ"ש רבינו כל זמן) הביא דברי רבנו ירוחם (בח"ג נ"ב סט סוע"א) בשם ה"ר יונה, שלא נקרא תבשיל לח לעניין זה אלא כשרובו רוטב ומרק, אבל תבשיל של בשר או דגים, ויש בו קצת רוטב ושומן, מאחר שרובו יבש, אין בו משום בישול אחר בישול. והביאם המנחת כהן (בקונטרס משמרת השבת פרק ב) וכתב שכן מסתבר, שהרי אין לך תבשיל של בשר שאין בו מוהל ושומן, ועם כל זה נידון כתבשיל יבש לעניין זה. וכן כתבו להלכה האליה רבה (שי"ח סקי"א), הפרי מגדים (מש"ז סקי"ג, א"א סקמ"א) והדעת תורה (סימן שיח סעיף טו). וכן כתב למעשה כף החיים (סקס"ב) והגרע"י (שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' מה, יביע אומר ח"ז סי' מב אות ו והלאה, ח"ט סי' קח אות קסט). ובשו"ת אגרות משה (ח"ד סע' עד אות ז) כתב שיש להתיר כך רק אם מדובר בשעת הדחק גדול.

בביאור הסברה בזה, עיין פמ"ג (מש"ז רנג סקי"ג) דעיקר הבישול הוא שמצטמק התבשיל, וברובו יבש הוי מצטמק ורע לו. אך לפי זה נפל פיתא בבירא, כי הסבר זה מועיל רק לשיטת רבנו ירוחם שסובר שאין בא"ב בלח אם התבשיל מצטמק ורע לו, והרי להלכה אין פוסקים כדברי רבנו ירוחם (ואכן זו ראיה לדברי הגר"ע יוסף הטוען שדברי רבנו ירוחם נפסקו להלכה).

אכן יש שטענו שנפלה טעות בדברי רבנו ירוחם, כמובא בשו"ת אור לציון (בהערות שם) שהעיר שברבנו ירוחם לא מוזכר הלשון רוב רוטב, אלא שיש בו רוטב, ונראה שנתחלפה המילה בו ברוב, ע"ש שהאריך והביא גדולים נוספים שכתבו כן. וכן כתב בדומה הגר"ש משאש בשו"ת תבואות שמש (או"ח סי' סו). לדבריהם, אין לחידושו מקור בהלכה. ועוד עיין באגלי טל (מלאכת האופה סכ"ו ס"ק נה אות ד), שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' עד, ובשבה"ש פתיחה למלאכת המבשל אות כב-כה, ואות לב בתשובת הגרצ"פ. ואכמ"ל.

ועיין בילקו"י (דין בישול אחר בישול, הלכה נה. בהערה בכוכבית) שאף לדעה זו היינו כשהרוטב משמש את היבש ועיקר כוונתו ליבש שזה רוב התבשיל. וע"ש בהוספות שבסוף הספר (עמ' תנט).

דבר גוש שניתן להריקו

דבר גושי שאינו מוצק כל כך וניתן להריקו בשפיכה, כגון קטשופ, דינו כדבר יבש.

כן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד אות ה).

מוצק שבמגע עם חום נעשה נוזלי

דבר שומני ומוצק שבמגע עם חום נמס ונהיה נוזלי, לדעת רוב הפוסקים דינו כדבר יבש. לדוגמה: חמאות, שומן קרוש, דבש קרוש וכדומה.

המרדכי (סי' של) הביא מחלוקת בין ספר התרומה לשאר הפוסקים לעניין חימום פשטיד"א כנגד האש (שלרוב הפוסקים מותר, ולספר התרומה אסור משום נולד. ויתבאר זה להלן בשו"ע סע' טז וכן להלן עמודים 355-352), ולאחר שהביא ראיה להתיר סיים: ומ"מ טוב ליזהר שלא לשים כל כך קרוב לאש אלא רחוק "כדי שלא תהא היד סולדת". עכ"ל. והביאו הב"י סע' טז. ונחלקו האחרונים בביאור דבריו: הב"י ומג"א (סק"מ) הבינו שסובר המרדכי שאע"פ שהפשטידא מבושלת כבר ואין בא"ב בדבר יבש, רצה המרדכי לומר שאף אין לאסור משום נולד אלא אם החום הוא בדרגה של יד סולדת בו. טעם הדבר, שהולכים אחר שעת הנתינה ע"ג האש, ובשעת זו הוא יבש (מ"ב ס"ק ק).

אבל הלבוש והט"ז (סק"כ) הבינו שסובר המרדכי שהפשטידא דינה כדבר לח, כיון שבשעה שמחממה היא נימוחה. ולכן לא התיר המרדכי לחממה אלא במקום שאין היס"ב, ואילו אם היס"ב אסור לכו"ע לחממה משום בישול. לפי הסבר זה לא נחלקו ספר התרומה ושאר הפוסקים אלא אם מחממה במקום שאין היס"ב: לספר התרומה אסור ולשאר הפוסקים מותר.

להלכה, המ"ב (ס"ק ק, סקל"ג), ערוך השולחן (סע' לב) וחזון איש (סימן לז סוף אות יג) פסקו כשיטת המג"א דדבר שכעת לעינינו הוא יבש דינו כיבש אף אם נימוח במגע עם אש. אמנם יש שפסקו כדעת הט"ז (אג"ט סקנ"ה, וכן כתב למעשה שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' נה ושו"ת חלקת יעקב סי' קלא).

דבר יבש שבמגע עם מים נימוח ונתבטל לגמרי

יש שכתבו שדבר יבש מבושל שמיד עם נתינתו לכלי ראשון הוא נימוח ונתבטל (כגון מלח וסוכר) דינו כדבר לח, וכתב המ"ב שטוב להחמיר כן. ויש שלא חששו לזה.

במ"ב (סקע"א) כתב גבי מלח וסוכר מבושלים, שמותר ליתנם בכלי ראשון לאחר שהעבירוהו מן

דדבר מועט הנפשר לא חשיב דבר לח אלא דבר יבש. וכן במ"ב רנג סקפ"ו כתב שפאנדיש הוא דבר יבש. אמנם בשעה"צ רנג סקע"ח משמע שמחמיר בכעין זה שכתב בעניין עירוי מכ"ר על קטניות מבושלות צוננות שבקערה דאסור דאף שהקטניות הוא דבר יבש "מ"מ ע"פ רוב יש בו מרק גם כן".

האש, וציין שיש שמפקפקין בזה. וסיים שטוב ליזהר בליתנו בכלי ראשון לכתחילה. טעם המפקפקים בזה כתב השמירת שבת כהלכתה (הערה קנט) הוא ע"פ מה שכתב רע"א בסו"ס רנג דדבר יבש שנמס ונהפך ללח, יש שחששו לחושבו ללח. אבל בשו"ת יחוה דעת (ח"ב סי מד) כתב שאין לחשוש לזה, ושלכן מותר אף למחמירים בבישול אחר אפייה לערות ע"ג מלח או סוכר או קפה נמס.

דבר לח מבושל שאחר בישולו עשו ממנו דבר יבש

דבר לח מבושל שאחר בישולו עשו ממנו דבר יבש (כגון חמאה), הסתפקו הפוסקים האם נחשב לדבר יבש או לדבר לח.

הגרש"ז (בשש"כ פ"א הערה קצח) הסתפק דשמא חשיב דבר לח או דאדרבה אזלינן בתר השתא וחשיב דבר יבש. ספק זה קיים בחמאה, שאחר שפיסטרו את החלב עושים ממנו חמאה ולפנינו הרי היא דבר יבש. וכן בכלבו (סי' לא ד"ה המתיך) כתב גבי הפשרת שמן שקרש בזה"ל: וכתב ה"ר דוד ב"ר לוי דיש לומר אפילו נקפא השמן כמו שנקפא מרוב הקור מפשירו, דהפשירו לא זהו בישולו, אחר שאין תחלת ברייתו להיות נקפא, "ולא דמי לחלב ולדונג דהנהו תחלת בריתן להיות קפואים". ע"כ. משמע שאם בתחילת ברייתן קפואים היו, אסור. אבל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד) פשיטא ליה שחמאה מפוסטרת אחר שנקרשה דינה כדבר יבש, ע"ש.

—

זר זהב סביב

אם לא נתבשל המאכל אלא רק נשרה מערב שבת בכלי ראשון שהיס"ב, אסור לשרותו בשבת בחמין שהיד סולדת בהם, שכל עוד לא נתבשל ממש בכלי ראשון מתווסף בו קצת בישול כשמניחו פעם נוספת בחמין. ויש מקילים אם מדובר בדבר שבטבעו מתבשל היטב אף בכלי ראשון שהוסר מן האש, וטוב להחמיר בכל אופן.

בב"י הוכיח מרוב הפוסקים דבעינן מבושל כל צרכו ממש. אבל הרמב"ם (פכ"ב ה"ח) כתב: דבר שנתבשל קודם השבת "או נשרה בחמין" מלפני השבת. וכתב הב"י דלשנא דמתניתין קשיתיה דקתני: "שבא בחמין" ולא קתני שנתבשל. והוכיח הב"י מדברי רש"י שרק דבר מלוח וכדומה שנתקן בשרייה מועילה שרייה, אך ליתר הדברים צריך בישול גמור, ואילו לרמב"ם אף לכל דבר מועילה שרייה בלבד. למעשה, בשו"ע סתם להחמיר (כפי שהעיר בשעה"צ סקמ"ב). ובמ"ב (סקל"א) נוטה להחמיר, אבל כתב בשם הפמ"ג שיש מקילין אם מדובר בדבר שבטבעו מתבשל היטב אף בכ"ר שהורד מן האש, אלא שסיים שטוב להחמיר בכל גווני.

דבר שנשרה בכלי ראשון – האם נחשב מבושל כל צרכו

י. שרייה בכלי שני של מאכלים שלא נתבשלו ודין 'מחזי כמבשל'

זה השולחן

ואם הוא דבר יבש שלא נתבשל מלפני השבת, אין שורין אותו בחמין בשבת אבל מדיחים אותו בחמין בשבת (מ"ב סקל"ד – כלומר שמערה עליו מכלי שני, אבל לשרות המאכל בתוך כלי שני אסור, משום דמחזי כמבשל. וכן החמיר בכף החיים. אבל לדעת הגר"ע יוסף מותר אף לשרות מאכל שאינו מקלי הבישול בתוך כלי שני).

שו"ע שיח, ד

סביב לשולחנך

במשנה (קמה:) מובא שדבר שלא נתבשל מערב שבת "מדיחין אותו בחמין בשבת". לרשב"ם וסיעתו הסוברים שעירוי מכ"ר דינו ככ"ש מובן מדוע מותר, אבל

לר"ת ור"י הסוברים שעירוי כ"ר אסור מדאורייתא על כרחנו צ"ל שמדובר בהדחה מכלי שני, והקשו התוספות (לט. ד"ה שבא) לשיטה זו מדוע לא התירו אפילו לשרות בכלי שני, הרי כלי שני אינו מבשל. ותרצו ב' תירוצים:

תירוץ א – אסור לשרות אפילו שמדובר בכלי שני, הואיל והמים חמים מיחזי כמבשל. ואע"ג דתנן (דף מב:) אבל נותן לתוך הקערה או לתוך התמחוי היינו דווקא תבלין שהן עשויין למתק את הקדירה ולא מיחזי כמבשל. ע"כ. כתירוץ הזה משמע גם מדברי הרמב"ם (פכ"ב ה"ח) שכתב: ודבר שהוא צונן מעיקרו ולא בא בחמין מעולם מדיחים אותו ... אבל "אין שורין אותו בחמין בשבת" [אמנם עיין שו"ת גינת ורדים גלל ג סימן ג סוד"ה ומה שבנה שחלק על הבנה זו ברמב"ם וטען שדעתו להתיר לשרות]. וכן מרש"י (קמה: ד"ה מדיחין אותו) שכתב: ולא אמרינן זהו בישוליה "אבל לא שורין".

תירוץ ב – מותר לשרות בכלי שני, ומה שנקטה המשנה לשון 'מדיחין' בלבד להשמיענו שהדחה נחשבת לגמר מלאכה אם מדובר בקלי הבישול - מליח הישן וקולייס האיספנין. כדעה זו פוסקים גם כל הראשונים הסוברים שעירוי מכ"ר דינו ככ"ש (וכן מוכח במאירי ובחדושי הר"ן (קמה:) שתלו את איסור השריה הנזכר במשנה רק כשמדובר בכלי ראשון, כיוון שעל ידי שריה מרובה שם יתבשל כמאב"ד מה שאין כן בעירוי מועט לא יתבשל כלל, ע"ש. וכן כתבו בהדיא רשב"א וריטב"א דף לט.).

להלכה, מלשון השו"ע סע' ד משמע שחשש לתירוץ הא' בתוספות, שהרי כתב: ואם הוא דבר יבש ... "אין שורים אותו" בחמין אבל מדיחים וכו' והרי בשו"ע סע' י כתב שעירוי מכ"ר אסור מדאורייתא, וע"כ צ"ל שהוספה זו של אין שורים היינו אפילו בכ"ש וכתירוץ א', אבל המג"א (סקי"ט) הוכיח מדברי השו"ע בסע' ה שמיקל כתירוץ הב' וכן מנהג הספרדים (ע' לוית חן עמ' ס אות מד). ודעת המג"א עצמו (סקי"ט) והמ"ב (סקל"ד) להחמיר למעשה וכך נוהגים האשכנזים, וכן החמיר הכף החיים (סק"ע).

אך ישנם אופני היתר לשרות בכלי שני אף לדעה זו, כמובא בתוספות הנ"ל שתבלין העשוי למתק את הקדירה אין איסור לשרותו בכלי שני כי אינו מיחזי כמבשל. וכמו כן כתב המ"ב (ס"ק כג) שאם המאכל מבושל יש להתיר לשרותו, אפילו אם הוא דבר לח. ובמקום נוסף (ס"ק לא) כתב שיש להתיר לשרות בכלי שני דבר שנשרה מקודם בכ"ר, אף שיש מחמירים שאין שרייה בכלי ראשון הופכת אותו להיות מבושל כל צרכו, לעניין לשרותו בכלי שני אין להחמיר בזה.

יא. קַלֵי הבישול - מאכלים המתבשלים במהירות וקלות

זה השולחן

שו"ע שיח, ד דינם

ואם הוא דבר יבש שלא נתבשל מלפני השבת, אין שורין אותו בחמין בשבת אבל מדיחים אותו בחמין בשבת, חוץ מן המליח הישן ומן הדג שנקרא קולייס האספנין שאינם צריכים בישול אלא מעט והדחתן היא גמר מלאכתן.

סביב לשולחנך

דין מאכלים שלא נתבשלו והינם קלי בישול מובא במשנה (שבת קמה:) גבי מליח הישן וקולייס האספנין ש"הדחתן זו היא גמר מלאכתן". וכתב רש"י (ד"ה קולייס האיספנין) והנך אפילו הדחה נמי לא, שזהו גמר מלאכתן והוי בישול. ע"כ.

זר זהב סביב

שריית קלי הבישול בכלי שני

אסור לשרות קלי הבישול אפילו בכלי שני.

לעיל הובאה מחלוקת הראשונים שנזכרה בתוספות (לט. ד"ה שבא) האם יש מחזי כמבשל בכלי שני. לפי הסוברים שאין מחזי כמבשל בכ"ש נראה ששריית קלי הבישול בכלי שני אסורה, אך מותר לערות מכלי שני על קלי הבישול, שהרי לא נאמר אלא "שהדחתן" היא גמר מלאכתן, והרי פירשנו שהדחתן היינו שרייתן, אבל עירוי מכלי שני מותר. ואילו לסוברים שאסור לשרות בכלי שני משום מחזי כמבשל צ"ל שלעניין קלי בישול מותר לשרותם רק בכלי שלישי, שהרי פרשו ש"מדיחין" היינו מכ"ש, וגבי קלי הבישול נאמר שהדחתן היא גמר מלאכתן.

ועוד, לסוברים שעירוי מכ"ר דינו ככ"ש (רשב"ם וסיעתו), אפשר שאף מותר לשרות בכ"ש את קלי הבישול, שהרי הם פרשו המשנה "מדיחין אותו בחמין בשבת" בעירוי כ"ר, וממילא שבשרייה אפשר שמותר אף בקלי הבישול (עיין שו"ת גינת ורדים כלל ג סי' ג).

וגדולה מזו מצאנו, שיש סוברים שאפילו לפוסקים שעירוי מכ"ר דינו ככ"ר, שרייה בכלי שני מותרת אפילו בקלי הבישול, שהרי אין לך דבר קל להתבשל יותר מקליפה, ואפילו הכי אמרו שכלי שני אינו מבשל אפילו כדי קליפה, שמע מינה שכל איסור קלי הבישול אינו אלא בעירוי מכ"ר (ג"ו שם).

אבל היראים (סי' רעד) אסר שריית פת אפילו בכ"ש, כי חשש שמא היא מקלי הבישול, ומוכח שלדעתו ישנו איסור בישול אף בשרייה בכלי שני.

להלכה, בשו"ע (שיח, ה) העתיק דברי היראים [זו הדעה המרכזית באחרוני זמננו וכן הלכה. אמנם יש מי שאומר שדעת השו"ע להלכה אינה כיראים, ולמסקנתו כלי שני אינו מבשל אפילו דברים שהם מקלי הבישול. כן כתבו בשו"ת גינת ורדים (שם) ושו"ת תבואות שמש (או"ח סי' ל, סו) ודייקו מכך שלאחר מכן כתב השו"ע ש"יש מתירין" ומשמע שלדעתו אין הלכה כדברי היראים. והעידו שכך מנהג העולם לתת פת בכלי שני ואין פוצה פה ומצפצף. ואע"פ שרוב האחרונים הבינו שלא כתב השו"ע כן אלא לגבי החומרא שאין אנו בקיאים מהם קלי הבישול שנזכרה שם, ואולי אף על החומרא השניה של היראים, שיש בישול אחר אפייה, אבל לדעתם מסקנת השו"ע מוסבת בנוסף גם על חומרת היראים שיש איסור חשש בקלי הבישול אף בכלי שני].

קלי הבישול – לחומרא או אף לקולא

יש להסתפק האם ניתן להתיר חימום קלי הבישול שנתבשלו מערב שבת על ידי שרייה בכלי שני או עירוי מכלי ראשון וכדומה.

הסתפקתי בעניין 'קלי בישול' שעליהם נאמר שהדחתן היא גמר מלאכתן, האם נאמר זאת גם לקולא, דהיינו שאם שרה בכ"ש דבר שהינו מקלי הבישול יהיה מותר אח"כ ליתנו בכ"ר. ולכאורה הדין נותן כן, דדין דאין בא"ב אינו תלוי בחום אלא בגמר מלאכת המאכל, והרי כאן מוכשר המאכל לאכילה כבר בכ"ש. ואין להקשות מהתוספות (מח. ד"ה דזיתים) שתפוחים חיים דינם כמאב"ד כיון שנאכלים כמות שהם חיים ולא החשיבם כמבושלים כל צרכם [ונפסק בשו"ע רנז], דשאני התם שלא נעשתה בהם פעולת בישול, אבל היכא שנעשתה פעולת בישול והוכשרו לאכילה, שוב אין בהם בא"ב. והראיה היא שלדעת הראבי"ה אין בישול אחר אפייה, שכיון שהוכשר למלאכתו על ידי בישול שוב אין איסור אף אם יאפה אותו. הא קמן שגדר בישול הינו בהכשרת המאכל לאכילה על ידי חום האש.

שוב ראיתי בארחות שבת (פ"א הי"ט) שכתבו כדבר פשוט שאם נתן תבלין אחר הבישול יש איסור לחזור ולבשלו משום שהתבלין עדיין לא נתבשל. והחמירו בזה אפילו בכ"ר שהורד מהאש. ולענ"ד אדרבה יש יותר מקום לומר שאין איסור כלל ואפילו בכ"ש, ואף אם נחמיר בכ"ש זה דווקא בתבלין וכדומה שאין אנו בקיאים לומר מהם קלי הבישול וכן מחמת שדעת הרא"ם שקלי הבישול מתבשלים בכלי שני אינה ברורה כל צרכה ואפשר ששאר הראשונים לא החמירו אלא בעירוי מכלי ראשון, אבל בכ"ר מדוע שנחמיר. וצ"ע.

[הערת הגר"י אריאל: לענ"ד בכ"ר ודאי שיש לחשוש לבישול. כי הבישול בכ"ש גם בקלי הבישול אינו בישול גמור אלא בישול חלקי. ולכן אין לערות עליו מכ"ר, ובודאי שאין לשרותו בכ"ר (הדבר דומה קצת לתבשיל שהתבשל כמאב"ד, המבשלו בשבת בישול גמור חייב). ויש החוששים אפילו להשרות בשבת עוד פעם בכ"ש, שמא לא התבשל בע"ש כלל כמש"כ המשנ"ב בסי' שיח ס"ק לא. ור' משנ"ב סימן שיח ס"ק לט שלא התיר עירוי עלי תה בשבת אא"כ עירו עליהם בע"ש מכ"ר יעוי"ש. עכ"ל].

שריית קלי הבישול בכלי שלישי

יש אומרים שלא הולכים בקלי הבישול אחר הכלים אלא אחר חום המים, ואם הם חמים יותר מיד סולדת בו - יש בהם בישול אפילו בכלי שלישי ורביעי; ויש החולקים על זה וסוברים שלמרות שקלי הבישול מתבשלים בכלי שני, בכלי שלישי אינם מתבשלים; ויש שהתירו אפילו בעירוי מכלי שני.

עיין לעיל עמוד 323 שצוינו הדעות השונות.

שריית קלי הבישול במים פושרים

יש להסתפק האם מותר לשרות קלי הבישול במים פושרים שאינם בחום שהיד סולדת בו.

כן כתב בביאור הלכה (ד"ה היא). אמנם בשמירת שבת כהלכתה (הערה קצא) ציין שדעת הגרש"ז להקל בזה.

—

זה השולחן

רמ"א שיח, ד הגדרתם

והוא הדין כל דבר קשה שאינו ראוי לאכול כלל בלא שרייה, דאסור לשרותו בשבת, דהוי גמר מלאכה.

סביב לשולחנך

מצאנו מספר ביאורים בפוסקים כיצד לזהות מאכלים שנחשבים לקלי בישול:

א. מאכלים שגמר מלאכתם בהדחה בחמין. יש אומרים שהוא דבר שאי אפשר לאוכלו אלא אם ידיחו בחמין (רש"י קמה: ד"ה וקולייס, ב"י בדעת הפרדס) וי"א שהוא דבר שהדחתו בחמין משביחתו כבישול גמור, דומיא דפירות הנאכלים כמות שהם חיים שהמבשל אותם חייב על בישולן (הערוך ערך אספנין, רש"י לט. ד"ה או קולייס, ר"ן יח.) ולכן כתבו שאין להדיח הטונינ"א אע"ג שיכול לאוכלה בלא הדחה זו (ע' ביה"ל ד"ה חוץ).

ובמאירי (קמה:) כתב שמליח הישן וקולייס האיספנין ניתן לאוכלם בריווח ללא דחק אחר ההדחה עליהם, ומשמע דדעתו דכל שלא נהיה ראוי לאכילה היטב לא חשיב מקלי מבישול.

והביה"ל (שם) כתב שיש להחמיר שכל שהדחתו בחמין משביחתו כבישול גמור נחשב מקלי הבישול, ולכן יש להחמיר שלא להדיח גם את הדג הנקרא הערינ"ג, אע"פ שיכולים לאכלו על ידי הדחה בצונן ולעתים אף בלא הדחה כלל, ושכן כתב הט"ז.

[במ"ב (סקל"ו) כתב שדג מליח פירושו דג מלוח של שנה שעברה, ובשעה"צ (סק"נ) כתב שזו דעת רש"י והרמב"ם. וכ"ה במאירי. וציין שעה"צ שהפרדס כתב שהוא בשר מלוח הרבה. ובאמת שכן כתב הרא"ש (סי' יז) והובא בב"י סע' ט. ולכאורה משמע שדעתם מחמירה יותר, דהרי קיי"ל דדגים רפי קרמייהו וקדמי ופלטי (חולין קיב:) ואילו בשר אינו בולע כל כך מהר, ומשום הכי נצרכו לומר רש"י ורמב"ם דדווקא דגים מיקרי מליח הישן מה שאין כן בשר, ואילו להפרדס אפילו בשר מלוח נחשב מקלי הבישול].

ב. דבר דק ורך ביותר. כן כתב ביאור הלכה (ד"ה קוליס) ומקור דבריו מהרמב"ם (פ"ט ה"ב). וכן במאירי (שם): הדג דק הקליפה והוא הנקרא קולייס.

ג. דבר הראוי לאכילה כמות שהוא אלא שצריך ריכוך. כתב הרמ"א: "וה"ה כל דבר קשה שאינו ראוי לאכול כלל בלא שרייה, דאסור לשרותו בשבת". וביאר המ"ב (סקל"ח) דר"ל דבר שהוא ראוי לאכילה בלי בישול אבל הוא יבש וקשה מאוד עד שאינו ראוי לאכילה כלל מחמת זה.

ד. מאכל שהטעם או הצבע שלו מתפשטים במהירות: כתב ערוך השולחן (סע' כח) גבי עלי התה: "ובפרט שעינינו רואות שמתבשלים בכלי שני ובכלי שלישי שבישולן קל". ומשמע שעלי התה נחשבים קלי הבישול וכן משמע מדברי המ"ב (סקל"ט). אבל בשו"ת אגרות משה (או"ח סי' עד מבשל אות טו) תמה על הערוך השולחן, דמה שרואים שמתאדמים המים זה אינו עניין בישול דאף בקרים ממש מתאדמים במשך זמן וכל שכן בחמין כשאין היד סולדת ולא זהו עניין בישול. והוכיח גם ממלח, שאנו רואים שבחום מועט מרגישים את טעם המלח באותה מידה שהיו שמים אותו בחמין שהיד

סולדת, ואעפ"כ קיי"ל (מב: וברמ"א סע' ט) דמלח אפילו בכלי ראשון לא מתבשל. בדומה לדברי האגרות משה הנ"ל כתב גם בספר צמח צדק מליובאוויטש (מא:), שאין למחות במקילים לערות מכלי ראשון על תה שלא נתבשל כלל, כי לדעת הרמב"ן והרשב"א עירוי אינו מבשל כלל, ואף על פי שאנו רואים שעל ידי העירוי קיבלו המים טעם תה, זו בליעת טעם בלי בישול[27].

אמנם אם הדבר כבר עבר אפייה או צלייה או קלייה, נראה שלא שייך בו כבר שיהיה נחשב כקלי הבישול ורק משום בישול אחר אפייה וצלייה יש לדון בו, כמו שיבואר להלן סע' ה. וכן משמע מלשון הרמ"א שכתב "שאינו ראוי לאכול כלל" בלא שרייה. וכן כתב בהדיא הרמ"א סע' ה להתיר בדיעבד פת שניתנה בכלי ראשון, כמובא במ"ב סקמ"ו ואם איתא שהיה אסור משום קלי הבישול היאך היה מותר הדבר בדיעבד, אלא על כורחך שכיון שראוי לאכילה, משום קלי הבישול כבר לית ביה. וצ"ע לדינא.

—

זה השולחן

שו"ע שיח, ה
האם יש להחמיר בקלי הבישול מחמת חסרון הבקיאות

ואסור ליתן פת אפילו בכלי שני שהיד סולדת בו, ויש מתירין. הגה: בכלי שני; ויש מקילין אפילו בכלי ראשון; ונהגו ליזהר לכתחילה שלא ליתן פת אפילו בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו.

סביב לשולחנך

חומרת היראים שאין אנו בקיאים מהם קלי הבישול ופסיקת ההלכה בזה

ה"ר אליעזר ממיץ (יראים סי' רעד קלד:), אחר שכתב שיש בישול אחר אפייה (ויתבאר לקמן), סיים בזה"ל: יזהר אדם שלא יתן פת אפויה אפילו בכלי שני בשבת במקום שהיד סולדת בו, גם מצלי יזהר אדם ובשר או דג מבושל לא יתן אצל האש בחום גדול שהיד סולדת בו, ואם עשה חילל את השבת. עכ"ל. וכתב ע"ז הסמ"ג (לאוין סה יד:) שמדבריו משמע שאין אנו בקיאין מהם הדברים קלי הבישול ולכן ראוי להחמיר בכולן. אבל הטור הביא את חומרת הרא"ם הנ"ל ותמה עליה.

להלכה, בשו"ע (שיח, ה) הביא את דברי היראים וסיים עליהם "ויש מתירים" ומשמע שדעתו כמסקנת הטור, שאין לחשוש בסתמא לכל דבר שמא הוא מקלי הבישול. אבל הרמ"א (שם) כתב להחמיר לכתחילה כיראים, ובדיעבד יש להקל (כך הסביר המ"ב סקמ"ו).

באילו מאכלים החמיר היראים

האחרונים דנו באילו מאכלים יש לחשוש בהם שמא הם מקלי הבישול אליבא דהיראים הנ"ל. ובאמת שבירא כתוב להחמיר רק בפת, צלי, בשר ודג, שהינם דברים מבושלים ובהם יש צד לומר שכיון שהם רכים (כמו שהעיר

27 עיין ברמב"ם (מעשר פ"ה הט"ז) שמבואר ממנו שהנותן יין לתבשיל חם נקבע למעשר. והוא מהמשנה במעשרות (פ"א מ"ז). וכן (שם הי"ז) הסוחט אשכול ענבים לתוך תבשיל חם נקבע למעשר (ע"ש ברדב"ז וכס"מ), ומשמע מזה שיין הוא מקלי הבישול. ויש לדחות, שלעניין קביעות למעשר אין הולכים אחר 'שם בישול' אלא מתחשבים רק בשאלה אם המאכל הוכשר לאכילה או לא, כמו שמובא בביצה (יג:) שהעמדת ערימה נחשבת גמר מלאכה לעניין קביעות מעשר בבצלים ואילו המעמיד ערימה בשבת פטור, ואמרה על זה הגמרא שאין להשוות בין שבת למעשר כי לעניין שבת מלאכת מחשבת בלבד אסרה התורה וע"ש ברש"י (ד"ה אלא מאי). ודו"ק.

המ"ב סקמ"ב) הם ממהרים להתבשל. וכן כתבו חלק מהאחרונים (שו"ת גינת ורדים או"ח כלל ג סי' ג, חזון איש סי' נב אות יח, והוכיח מכך שבשו"ע יו"ד קה נפסק להקל בכלי שני ולא חילק בין המינים השונים).

אבל הסמ"ג כתב: "ואין אנו בקיאין בדברים הקלין להתבשל וראוי להחמיר בכולן" ולא חילק בזה. וכן כתב המ"ב (שם) ע"פ המג"א (סקי"ח) להחמיר גם בשאר דברים שלא ליתנם בכלי, כדברי הסמ"ג.

מאכלים שוודאי אינם מקלי הבישול

אף לרמ"א וסיעתו החוששים לדברי הרא"ם, ישנם דברים שמפורש בחז"ל שאינם מקלי הבישול: תבלין[28] (כמובא בשו"ע סע' ט. ורמז לזה המ"ב כאן), מים ושמן (שעה"צ סקס"ח, כמובא בגמרא מ:) וה"ה לכל שאר המשקין (גר"ז סע' יב, פמ"ג במש"ז סקט"ז. וכן פסק בשו"ת יביע אומר ח"ז סי' מ אות ב).

מאכלים נוספים שדנו בהם הפוסקים

בצלים - במ"ב (סקמ"ה) פסק כט"ז שיש להחמיר שמא בצלים הם מקלי הבישול, אע"ג שהמג"א היקל בזה. וכן כתב הבא"ח (ש"ב פרשת בא אות ו). אבל כף החיים (סק"ע) הביא מהגר"ז שנהגו להקל בבצלים, וכן כתב ערוך השולחן (סע' מד) שהוא המנהג הפשוט. אמנם בכלי שלישי, משמע שלא חוששים לחומרא זו לכל הדעות, ולכן התיר המ"ב (סקמ"ה) נתינת הבצלים בתוך קערה שהינה כלי שלישי.

ביצה - בחזון איש (סי' נב אות יח) כתב שהיא מקלי הבישול. והוכיח מהגמרא (שבת לח:) שנאמר גבי ביצה דגלגל חייב חטאת שהוא אפילו בשריה מכ"ש.

לימון - בחזון איש (שם, אות יט) כתב שהוא כתבלין ואינו מקלי הבישול. אמנם בקצות השולחן סי' קכד (בדה"ש ס"ק יד) מסתפק בזה. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד בישול אות יח) החמיר בזה.

—

זר זהב סביב

אופן עשיית תה

שיטת המשנה ברורה וערוך השולחן – עשיית תמצית תה

לדעת המ"ב (סקל"ט) וערוך השולחן (סע' כח) תה הוא מקלי הבישול, כדברי ערוה"ש שעינינו רואות שמתבשל בכלי שני ובכלי שלישי.

לפי הנחה זו, כתב המ"ב (סקל"ט) שיש ג' אופנים להתיר עשיית תה בשבת. האופנים הינם בדירוג עולה, מהדחוק למובחר ביותר מבחינה הלכתית.

אופן א': (1) מלפני השבת יש לערות רותחין מכלי ראשון על התה (ויהפוך בעת העירוי את התה בתוך המים הרותחים מלמעלה למטה ומלמטה למעלה); (2) הורקת התמצית לכלי אחר כדי שיישארו עלי התה יבשים, ויהיה מותר לו לערות אח"כ בשבת עליהם מים חמין [ואח"כ מותר לו להחזיר גם את מי התמצית הצוננים לתוך הכלי הזה, כי דבר לח שנצטנן מותר ליתנו בכלי שני רותח].

וכתב המ"ב (וכדבריו כתב גם ערוה"ש שם): והנה אופן זה שבארנו "אף שאין

28 דעת הגרש"ז (מובא בשש"כ הערה קעד) שלא מסתבר שהם התבלינים שלנו, שהם דקים ביותר, כל שכן שהם מתבשלים גם בכלי שני. ובשביתת השבת (ב"ר סוף ס"ק ק) כתב דהכוונה לקנמון, זנגביל ושמן. ועיין שו"ת גינת ורדים (כלל ג' סי' ג ד"ה ועתה אחוה דעי) שנוטה לומר שקפה הינו כתבלין כיון שרואים שאחר נתינתו במים טעם המים וריחם הינו כטעם וריח הקפה.

למחות ביד הנוהגים בו" מכל מקום כתבו האחרונים עצה המובחרת[29] מזה:

אופן ב': (1) בישול גמור[30] מערב שבת של עלי התה; (2) נתינת התמצית צוננת לתוך מים חמים בכלי שני.

אופן ג': (1) בישול גמור מערב שבת של עלי התה; (2) השארת התמצית באופן שאינה צוננת[31] (כגון שמניחה בקרבת מקור חום); (3) נתינת המים החמים לתוך התמצית (לחשוש לסוברים שיש צביעה באוכלין[32]).

יש לציין שאופן הכנה זה הובא גם בחזון עובדיה שבת ח"ד עמ' שכו, מלבד החומרא ליתן המים החמים לתוך התמצית, שבזה כתב שאדרבה אין לחשוש לסוברים שיש צביעה במשקין ושיש ליתן תמצית לתוך המים החמים ולמעט בחשש הבישול.

את ג' האופנים הנזכרים במ"ב העתיקו הרבה מהאחרונים, מהם השמירת שבת כהלכתה (פ"א הלכה נג והערה קנה) וארחות שבת (פ"א הלכה מג).

שיטת האגרות משה והגר"ע יוסף – הכנת תה בכלי שלישי

שו"ת אגרות משה (או"ח סי' עד מבשל אות טו) הביא את דברי ערוך השולחן שטען שתה הוא מקלי הבישול כי עינינו רואות שמתאדמים המים בהכנסת התה, ודחה דבריו, שהרי דבר זה קורה אף כשהמים קרים, וממילא אין הוכחה שזה דבר ששייך לעניין הבישול. והוסיף שמותר להכין תה על ידי נתינתו לכלי שלישי. וכן דעת הגר"ע יוסף (שו"ת יביע אומר ח"ז סי' מ), וכתב להתיר אף לערות עליו מכלי שני, כיון שעירוי מכלי שני דינו ככלי שלישי.

דעת הרב משאש ובעל המנוחת אהבה – ניתן להכין תה בכלי שני

לדעת הגר"ש משאש (בשו"ת תבואות שמש חאו"ח סימנים ל, סו) מותר לתת עלי התה אף לתוך כלי שני שהיס"ב, הואיל וכלי שני אינו מבשל אפילו את קלי הבישול. וכן כתב שיש לחלק בין עלי התה לקולייס האיספנין. ע"ש. וכן העלה בשו"ת תפלה למשה[33] (ח"א סימן לג).

[יש לציין שמלבד חשש בישול נתבאר לעיל שלדעת המ"ב (סקל"ד) אסור לשרות דבר שאינו מבושל בכלי שני משום דמחזי כמבשל, ושכן נוהגים האשכנזים. ושם נתבאר שיש מקילים בזה].

---

29 לפי שבאופן שביארנו כעת יש מספר חששות: א. שמא בעירוי לא התבשלו העלים היטב ובעירוי שבשבת יתהפכו העלים באופן שמערה עליהם במקום שאינו מבושל עדיין (פמ"ג. ולכן כתב המ"ב שיש לנענע העלים בעת העירוי); ב. שמא הכדי קליפה גופיה לא התבשל כל צרכו מע"ש, ובעת העירוי בשבת יתבשל שוב.

30 אודות מה נקרא בישול גמור, עיין שו"ת חתם סופר (או"ח סי' עד) , שו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' קלב ס"ק ב) ושביתת השבת (סע' כד ובב"ר ס"ק עד) שעלי התה דומים לסממנים וכל עוד מוציאים טעם נחשבים כאינם מבושלים כל צרכם אפילו אם בישל אותם כבר מקודם. וציין המ"ב הנ"ל לדברי החת"ס, וכן הובאו דברי פוסקים אלו בשש"כ (פ"א הערה קנה).

31 במ"ב כתב ע"ז שהוא כדי "לצאת ידי חובת כל הדעות", ולא ברור לי לאיזה דעה הוא מתכוין, דהרי המדובר הוא בנתינת התמצית לתוך כ"ש, ומי יחמיר בזה. ואין לומר שהוא משום מחזי כמבשל הרי אין מחזי כמבשל בכ"ש בנתינת דבר מבושל.

32 [**הערת הגר"י אריאל:** נתינת המים לתוך התמצית ולא נתינת התמצית לתוך המים בגלל החוששים לצביעה באוכלין. מעודי תמהתי על עצה זו, הרי גם בעירוי מים שקופים לתוך התמצית המים נצבעים בצבע התה? וצ"ע. עכ"ל]

33 ומאידך, החמיר בשו"ת תפל"מ שם לאסור עירוי רותחים מכ"ר על עלי התה אפילו אם נתבשלו לגמרי מע"ש, כי סובר שעלי התה כל עוד פולטים צבע וטעם נחשבים כסממנים שיש בהם בישול לעולם. סברה זו כבר נזכרה בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח קלב אות ב) ובשו"ת משיב דברים (סי' נז) ובספר פתחי תשובה או"ח (סי' שיח סע' ה). ובחזון עובדיה (שבת ח"ד עמ' שכז) דחה דבריהם, והסכים לדברי הפמ"ג (רנג א"א סקמ"א) והמ"ב (סקל"ט) שהקלו בזה. וכן הגר"ש משאש (שמש ומגן ח"ב סי' ד) דחה דבריהם.

—

זר זהב סביב

האם יש מכה בפטיש באוכלין

אין איסור מכה בפטיש בהכנת האוכל לעשותו ראוי לאכילה על ידי שרייה במים צוננים. ויש מי שהחמיר בזה.

יש מהאחרונים (לבוש, פמ"ג א"א סקט"ז, נשמת אדם ח"ב כלל כ סק"ה, ערוך השולחן סע' כט) הסוברים שיש איסור מכה בפטיש אף באוכלין, ולכן אסור לשרות או להדיח אפילו במים צוננים דבר שאי אפשר לאוכלו אלא על ידי שריה, משום איסור מכה בפטיש, ולכן אסרו להדיח את קלי הבישול במים צוננים. וכן כתבו להחמיר הבן איש חי (שו"ת רב פעלים או"ח ח"ב סי' נב, ח"א סי' טז) והגר"מ אליהו (שו"ת קול אליהו עמ' שכז). אבל הביאור הלכה (סע' ד ד"ה והדחתן) האריך להוכיח שאין שייך איסור מכה בפטיש באוכלין כלל, ושכן משמע מדברי הבית יוסף וכל הראשונים שתלו איסור הדחת קלי הבישול בכך שהמים חמים, ואילו בצונן מותר. וכן פסק הגר"ע יוסף (שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' כב, שו"ת יביע אומר חי"א סי' לג).

יב. בישול אחר אפייה וצלייה

זה השולחן

שו"ע שיח, ה כללי

יש מי שאומר דדבר שנאפה או נצלה, אם בשלו אח"כ במשקה יש בו משום בישול (מ"ב סקמ"א – אפילו אם הוא עדיין רותח מחמת הצלייה), ואסור ליתן פת אפילו בכלי שני שהיד סולדת בו, ויש מתירין. הגה: בכלי שני; ויש מקילין אפילו בכלי ראשון; ונהגו ליזהר לכתחילה שלא ליתן פת אפילו בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו (מ"ב סקמ"ו – ובדיעבד אפילו בכ"ר אין לאסור, שיש לסמוך על המקילים).

סביב לשולחנך

מחלוקת היראים וראבי"ה האם יש בישול אחר אפייה וצלייה

זו לשון הסמ"ג (לאוין סה יד:): פסק ה"ר אליעזר ממיץ (יראים סי' רעד קלד:) אף על פי שאין בישול אחר בישול ... מכל מקום יש בישול אחר אפוי וצלי, דקיימא לן כרבי יוסי דאמר (פסחים מא.) יוצאין בפסח במצות רקיק שרוי אבל לא במבושל אחר אפייה אף על גב שלא נימוח שהבישול שאחר כן מבטל האפייה. עכ"ל. והביאו גם הטור. וכן כתב להחמיר גם הסמ"ק (סי' רפב). וכתב המ"ב (סקמ"א) שלדעה זו אפילו עדיין רותח מחמת הצלייה או האפייה יש לאסור.

אבל המרדכי (פרק כירה, סי' שב) כתב שראבי"ה (סי' קצז) דחה ראיית הרא"ם, כיון שבברכות (לח:) הובאה מחלוקת ר"מ ור' יוסי והסיקה דעד כאן לא קאמר רבי יוסי אלא לגבי מצה דבעינן טעם מצה וליכא. והעיר ע"ז הב"י דהיא קושיא חזקה.

ועפ"ז דחה הב"י גם ראיה נוספת שהביא הסמ"ק לדברי הרא"ם מפסחים (מא.): צלאו לקרבן פסח ואח"כ בישלו חייב, לפי שהבישול מבטל את הצלייה. וכתב ע"ז הב"י שיש לדחות דלאו משום דבישול מבטל את הצלייה אלא משום דאמר קרא (שמות יב ט) ובשל מבושל מכל מקום וכדאמר התם עולא.

כתב הסמ"ק שאפייה אחר אפייה וצלייה אחר צלייה מותרת לכל הדעות,

והביאו הטור.

וכן לכל הדעות אפייה וצלייה דינן שווה, ואין צלייה אחר אפייה וכן להיפך (כן כתב המג"א סקי"ח. וכנראה כיון שהשווה בהם הוא שהינם ללא רוטב. וצ"ע למה לא הביאו המ"ב).

פסיקת השו"ע ורמ"א, ומחלוקת האחרונים בדעת השו"ע

שו"ע (שיח, ה) כתב דברי הרא"ם בתור יש מי שאומר, ואח"כ סיים ע"ז: "ויש מתירין". ונחלקו האחרונים האם דעתו להקל כראב"יה או שמא מה שסיים יש מתירין קאי רק על החומרא השנייה של הרא"ם שמובאת בסיפא שם דאיננו בקיאים מהם קלי הבישול ושלכן יש להחמיר ולא ליתן פת אפילו בכ"ש. וכן מהגהת הרמ"א כאן משמע שדווקא ע"ז כתב השו"ע להקל, אבל על החומרא דיש בישול אחר אפייה דעתו להחמיר. וכן דעת הגר"ש משאש (שמש ומגן ח"ב או"ח סי' ח).

אבל בבאר הגולה מוכח דהאי ויש מתירים מוסב גם על דעת הראבי"ה. וכן כתב כף החיים (סקפ"ד) בשם כנסת הגדולה, מטה יהודה והמנחת כהן, אבל כתב שאע"ג שמעיקר הדין מותר הדבר כתבו חלק מהאחרונים הנ"ל שנהגו להחמיר בכלי ראשון. וכן כתבו להחמיר בזה החיד"א (שיו"ב שי"ח סק"ג), בשו"ת משפטי עוזיאל (ח"ב יו"ד סוף סימן מד), בא"ח (ש"ב פרשת בא אות ו) ובשו"ת אור לציון (ח"ב עמ' רלב אות ד). אבל הגר"ע יוסף בשו"ת יחוה דעת (ח"ב סי' מד) כתב שהעיקר בדעת השו"ע שדעתו להקל בדין בישול אחר אפייה וצלייה.

בשו"ע (שיח, טו) כתב שדבר שנתבשל כל צרכו והוא יבש מותר להניחו כנגד המדורה. והקשו הבית מאיר והמאמר מרדכי (סקט"ז), הרי ההנחה כנגד המדורה תגרום שייצלה, ויש צלייה אחר בישול, והביאם הביה"ל (שם ד"ה והוא יבש) וכתב דצ"ע, ומשמע שסובר כמותם שלדעת השו"ע יש חשש בישול אחר אפייה וצלייה. אבל בשו"ת יחו"ד (שם) כתב דאדרבה מכאן ראיה שדעת השו"ע להקל. והחזון איש (סי' לז סוף סקי"ד) תירץ דכל שלא יבוא לטעם צלי ממש אלא שיתייבש קצת אין בזה משום איסור [והמ"ב סקמ"א משמע דלא ס"ל הכי]. ואח"כ נתן תירוץ נוסף דאפשר שצלי קדר (שבו מדובר בסע' טו) דינו כבישול לעניין זה.

כל זה לדעת השו"ע, אבל הרמ"א שם החמיר שיש בישול אחר אפייה ואסר ליתן הפת בתוך המרק. אבל משמע שבדיעבד מותר, וכן כתב המ"ב (סקמ"ו) להתיר בדיעבד אפילו אם נתנו בכ"ר.

זר זהב סביב

טיגון

למחמירים בבישול אחר אפייה יש לאסור גם בישול אחר טיגון, אלא אם היה זה טיגון עמוק.

עיין ערוך השולחן (סע' נז) ושמירת שבת כהלכתה (פ"א הלכה ע).

הכנת קפה טורקי

למחמירים שיש בישול אחר אפייה או קלייה (מנהג האשכנזים וחלק מהספרדים), אין לערות מהמיחם מים על הקפה הנמצא בכוס. וכן אין ליתן קפה בתוך מים חמים שבכלי שני, משום חשש דמיחזי כמבשל. אבל בעירוי מכלי שני וכן מכלי שלישי נראה שיש להקל. אך לסוברים שאין בישול אחר אפייה מותר להכין קפה אף בעירוי ישיר מהמיחם. ויש מי שאומר שאין אפשרות להכין קפה בשבת אלא אם מבשלו בישול גמור מלפני השבת ('תמצית קפה').

הכנתו בעירוי מכלי ראשון או שרייה בכלי שני

בשו"ת גינת ורדים (או"ח כלל ב-ח) הביא תשובות שונות מגדולי דורו גבי עירוי מכ"ר על קפה, ודעתו שהמיקל יש לו על מה לסמוך, והובא בבאר היטב (סקי"ד). וכן בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' עד) כתב שלפוסקים שאין בישול אחר קלייה מותר לערות על קפה. וכן הגר"ע יוסף (שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' מד, חזון עובדיה שבת ח"ד עמ' שיג) התיר לערות על קפה מכלי ראשון. אמנם לדעת

הרמ"א שחושש לבישול אחר אפייה יש לאסור לערות על הקפה ישירות מהמיחם, וכן אין להקל לשים הקפה בתוך מים חמים שבכלי שני מחשש דמיחזי כמבשל, וכן כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"א הלכה סח). וכבר צוין לעיל שהרבה אחרונים ספרדים סוברים שיש איסור בישול אחר אפייה וקלייה, וגם הם יחמירו בנידון זה.

אבל הגר"מ אליהו (שו"ת קול אליהו עמ' שכז-שכח) סובר שאסור לערות על קפה מכ"ר, והעושה כן חייב חטאת. וביאר שאף אם נאמר שאין בישול אחר אפייה היינו בדבר שנאכל כמות שהוא ואין שרייתו במים באה אלא לרככו, מה שאין כן הקפה שאינו ראוי לאכילה כך כלל. וכן כתב בפס"ת (סקל"ו), אך רוב פוסקי זמננו כתבו שאף כיום נחשב הקפה כדבר הנאכל כמות שהוא חי (עיין לעיל עמוד 325 שנתבארה מחלוקתם). מלבד זאת כתב הגר"מ שיש לחשוש גם משום מכה בפטיש באוכלין (אמנם לעיל נתבאר שלרוב הפוסקים אין חשש זה אלא בחומרים ולא באוכלין). מסיבות אלו כתב הגר"מ אליהו שאין להתיר הכנת קפה אלא מתמצית שנתבשלה בישול גמור מלפני השבת.

עירוי מכלי שני על קפה טורקי

לעיל נתבאר (עיין עמוד 335) שדבר שעבר קלייה או אפייה שוב אינו יכול להיחשב מקלי הבישול. ולפי זה אף למחמירים בכלי שלישי היינו דווקא בעלי תה וביצה וכה"ג, אבל קפה טורקי שכבר עבר קלייה יהיה מותר לכו"ע לערות עליו מכלי שני. ועיין מ"ב (סקמ"ה) שהתיר לערות על פת ממצקת שהייתה בתוך כ"ר אע"ג שיש סוברים שמצקת דינה ככ"ר, וביאר בשש"כ (פ"א הערה רי) שלא חשש להם כי בלאו הכי המחמיר בבישול אחר אפייה וקלייה הוא דעת יחיד, ונראה שהנידון דידן הוא ק"ו מזה, שהרי כאן מדובר בעירוי מכ"ש שהוא הדחה בעלמא.

קפה נמס

קפה נמס, שעובר תהליך בישול, מותר לערות עליו ישירות מהמיחם לכל הדעות.

כן כתב בשו"ת אגרות משה או"ח (ח"ד סי' עד מבשל אות טז) ובשו"ת יחו"ד (שם).

—

זר זהב סביב

בישול אחר צלייה

צלייה שווה לאפייה, ולכן למחמירים בבישול אחר אפייה, כמו כן יש לאסור גם בישול אחר צלייה. ולכן אין ליתן מאכל מבושל כנגד האש במקום שיכול להיצלות.

כן כתב מ"ב (סקמ"א) בשם המג"א.

—

זר זהב סביב

דבר שנצלה וגם נתבשל האם שייך בו בישול שוב

דנו הפוסקים לעניין מאכל שנצלה אחר בישולו, האם מותר לשרותו בחמין בשבת, כשאר דבר מבושל. וכן לעניין דבר שבושל אחר צלייתו האם מותר לצלותו שוב.

הפמ"ג (א"א סקי"ז) היקל בזה והוכיח מפסחים (מא.) שאם נעשו במאכל מספר פעולות, לא נתבטל שם הראשון ממנו. והביאו הביאור הלכה (ד"ה יש מי שאומר) ופקפק בזה וכתב דנהי דמוכח שם דלא נתבטל שם הראשון הרי שם השני בודאי קיים ושפיר יש לומר דמקרי עתה בישול אחר צלי. אך אם בישלו ואח"כ צלאו בערב שבת, מותר להניחו בתנור בשבת, דפעולה אחרונה נקבע בו יותר ומקרי צלי אחר צלי. עכ"ל.

—

זר זהב סביב

טיגון - האם נחשב כבישול

לרוב הפוסקים טיגון בשמן עמוק נחשב כבישול, ולכן מותר לשים שקדי מרק או אטריות מטוגנות בתוך כלי ראשון, כל עוד אינו עומד על גבי האש.

ואף שמרש"י (סנהדרין ד: ד"ה בדרך בישול) משמע שטיגון לא נחשב כבישול, אך מסברה מה לי בישול במים מה לי טיגון בשמן. ועיין מ"ב (קסח ס"ק נו) ובשעה"צ (שם סקנ"ב) שיש בזה פלוגתא

בין הפוסקים, וכן עיין חזון איש (או"ח כו סק"ב). אבל בטיגון בריבוי שמן פסקו רוב האחרונים (גר"ז בסדורו סי' קסח ועוד) שנחשב כבישול, ולכן כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"א הלכה ע ובהערה ריב) בשם הגרש"ז להקל ליתן שקדי מרק בכלי ראשון. וכן הביאו בארחות שבת (פ"א הערה ס) בשם הגרי"ש אלישיב, אבל ציינו שבשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' יב) מחמיר.

יג. מלח ובשר שור

זה השולחן

שו"ע שיח, ט נתינתם בכלי ראשון שאינו על גבי האש

אבל מלח מותר ליתן לתוכו [ולכלי ראשון] כיון שהעבירו מעל האש, דצריכא מלחא בישולא כבשרא דתורא (מ"ב סקס"ד – אם לא העבירוהו מעל האש אסור ליתן לתוכו תבלין ואפילו מלח). ויש מי שאוסר לתת לתוך כלי זה בשר מלוח, אפילו הוא של שור. הגה: ונ"ל דבלא מלוח נמי אסור, אלא דנקט מלוח דבלאו הכי אסור משום דם שבו. ויש אוסרים לתת מלח אפילו בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו; והמחמיר תע"ב.

סביב לשולחנך

בישול במלח

בבישול מלח יש להבחין בין מלח מבושל למלח שאינו מבושל:

א. מלח מבושל - מותר ליתנו בכ"ר שאינו על גבי האש, ככל דבר שמבושל כל צרכו (מ"ב ס"ק ע"א). ויש מפקפקים לאסור, כי המלח נימוח מיד במגעו במים. ומסקנת המ"ב (שם) שטוב להחמיר, ואילו דעת הגר"ע יוסף (שו"ת יחוה דעת ח"ב סי מד) להקל.

ב. מלח שאינו מבושל - בגמרא (מב:) איתא: סבר רב יוסף למימר מלח הרי הוא כתבלין דבכלי ראשון בשלה ובכלי שני לא בשלה, אמר ליה אביי תני רבי חייא מלח אינה כתבלין דבכלי שני נמי בשלה, ופליגא דרב נחמן דאמר צריכא מילחא בישולא כבישרא דתורא. ואיכא דאמרי אמר ליה אביי תני רבי חייא מלח אינה כתבלין דאפילו בכלי ראשון נמי לא בשלה והיינו דרב נחמן. ופסקו הרי"ף (כ.), הרא"ש (סי' יז) והרמב"ם (פכ"ב ה"ו) כלישנא בתרא, וכן פסק השו"ע (שיח, ט) שאין בישול במלח.

אבל התוספות (שם ד"ה והיינו) כתבו שאף שהלכה כלשנא בתרא מכל מקום המחמיר כלישנא קמא שלא ליתן מלח בקערה כל זמן שהיד סולדת בו תבוא עליו ברכה. וכן כתב הרמ"א.

וכתב הר"ן (כ. ד"ה גמרא מלח) שהמדובר הוא דווקא בכ"ר שהורד מהאש, דע"ג האש אפילו בשרא דתורא מתבשל. וכתב הב"י שפשוט הוא (והגר"א הביא מקור לזה מפרש"י ד"ה דבכלי ראשון, ע"ש) וכן כתב בשו"ע.

האם בימינו הדין שונה בגלל הוספת חומרים מונעי התגיישות

בזמננו מוסיפים למלח חומרים כימיים מונעי התגיישות (היווצרות גושים) שלא עברו תהליך בישול, ולכן כתב הגר"מ אליהו (שו"ת מאמר מרדכי ח"ד סי' עה) לאסור נתינת כל מלח לתבשיל שהיס"ב. אבל בארחות שבת (ח"א פ"א הערה קכד) כתבו שבחומר כימי זה לא שייך בישול ועוד שהוא עובר זיקוק בחום בתחילת יצירתו, והוסיפו שהגר"נ קרליץ היקל בזה מטעם נוסף, שאין דעת האדם על בישולו כלל.

בישול בשר

כתב הרא"ש (שם) שמדברי הגמרא (שם) 'צריכא מילחא בישולא כבישרא דתורא' משמע דבישרא דתורא לא מתבשל בכלי ראשון, ולכן מותר לתת בשר חי לתוך כלי ראשון שהעבירוהו מעל האור. אבל סייג שאם מדובר בבשר מליח ישן אפשר דאסור, דממהר להתבשל כמובא בגמרא (לט.). ואפילו אם מדובר בבשר שנמלח מחדש - יש לאסור, שאף שהבשר אינו מתבשל, הלחלוחית הדם והמלח שבתוכו מתבשלים ונבלעים בבשר. והביא בשו"ע דבריו בתור יש מי שאומר ועיין ברמ"א ובמ"ב (ס"ק ע) שפירשו דבריו כמו שכתבנו).

—

זה השולחן

רמ"א שיח, ט
מלח שניתן בכלי ראשון שעל האש

ואם עבר ונתן מלח, אפילו בכלי ראשון אפילו הוא על האש שעבד איסורא, מותר המאכל דהמלח בטל ע"ג המאכל.

סביב לשולחנך

כן כתב בשבלי הלקט (סי' פו) בשם רבינו שמחה, וביאר שאין זה נחשב מידי דעבידי לטעמא דלא בטיל, כי מסתמא נמלח הבשר מערב שבת, ואז נחשב המלח שניתן לקדירה בשבת רק בתור זה וזה גורם (ע"ז מט.). וכן אין לאסור מטעם דבר שיש לו מתירין שהרי נתבטל קודם שנעשה אסור על ידי בישול, דצריכא מילחא בישולא כבישרא דתורא ומשעה שנימוח נתבטל. וכן כתב הרמ"א.

אבל הט"ז (סקט"ו) תמה ע"ז, שהרי לא מצינו זה וזה גורם אלא כשמתערבים יחד קודם נתינת הטעם בקדרה, ויחדיו נותנים בה טעם, אבל אם מתערבים בנפרד לא נחשב זה וזה גורם, וכתב שלכן יש להחמיר בזה. אבל בשעה"צ (ס"ק צז) כתב שכל האחרונים השיגו על הט"ז.

דיני הטמנת תבשיל על גבי קדרה

סעיפים ו-ח

יד. היתר הטמנת תבשיל על גבי קדרה מוטמנת

זה השולחן

שו"ע שיח, ו

כלי שיש בו דבר חם (מ"ב סק"נ – מבושל כל צרכו) שהיד סולדת בו, מותר להניחו בשבת ע"ג קדירה הטמונה כדי שישמור חומו ולא יצטנן, ויכול לטוח פיו בבצק אם יש לו בצק שנלוש מאתמול. אבל אין מניחין כלי שיש בו דבר שאינו חם כ"כ ע"ג קדירה שהיא חמה כל כך שהעליון יכול להתחמם מחומה עד שתהא היד סולדת בו (מ"ב סקנ"ג – היינו דבר לח, אבל דבר יבש מותר אפילו נצטנן).

סביב לשולחנך

כן מבואר בגמרא (שבת נא:). ומובא בב"י דאע"ג דבנוסחי דידן כתוב 'אבל לא מיחם על גבי קדרה', כבר כתב רש"י דבתוספתא (פ"ד הי"ד) גרסינן שגם מיחם ע"ג קדרה מותר, וכן היא גירסת הרי"ף (כג:), הרא"ש (פ"ד סי' יג) והרמב"ם (פ"ד ה"ו).

הרבותא בדין זה היא שאע"ג שאין טומנים בשבת אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, הכא כיון שעיקר ההטמנה הייתה מבעוד יום לצורך הקדרה, מותר. ולכן אפילו אם נתגלתה הקדרה, שבאופן זה מותר לשוב ולכסותה (עיין שו"ע רנז, ד), מותר לכסות אגב זה גם את הכלי החם (כ"כ מ"ב סקנ"א. אבל החזו"א סי' לז סקי"ז חולק).

ודווקא אם הוא מבושל כל צרכו התירו, ואפילו הוא מצטמק ויפה לו, אבל לא מבושל כל צרכו אסור (מ"ב סק"נ, דלא כט"ז שהתיר אפילו אם לא מבושל כל צרכו, שלדעתו אין זה נחשב אלא כמשמר חום ולא כמתבשל).

טו. האם אף במונחת הקדרה על גבי האש התירו

זה השולחן

שו"ע שיח, ז-ח

יש מפרשים דהא דשרי להניח כלי שיש בו דבר חם ע"ג קדירה הטמונה, אפילו כלי התחתון על האש שרי. ויש מפרשים שאם כלי התחתון על האש, לעולם אסור.

להניח דבר קר שנתבשל כל צרכו ע"ג מיחם שעל האש, י"א שדינו כמניחו כנגד המדורה וכל דבר שמותר להניחו כנגד המדורה

במקום שהיד סולדת בו, כגון שיבש, מותר להניחו ע"ג מיחם שעל גבי האש. וי"א דהוי כמניח ע"ג כירה לכתחילה ואסור אפילו אם נתבשל כל צרכו ואפילו אם מצטמק ורע לו ואפילו אם נותנו שם לשמור חומו; וראשון נראה עיקר. ומ"מ אם הוא תבשיל שיש בו רוטב ומצטמק ויפה לו, אסור לדברי הכל.

סביב לשולחנך

ב' הדעות בסעיפים הנ"ל הם מרבנו ירוחם (ח"ג סט ע"ג), והובאו דבריו בב"י (סי' רנח). נקודת המחלוקת בין ב' הדעות היא האם המניח ע"ג קדרה שע"ג האש נחשב כמניח ע"ג האש בשבת, שאסור (כמובא בשו"ע רנג, א), או שמכיון שאין דרך בישול בכך, נחשב כמניח כנגד המדורה ומותר אפילו לכתחילה בשבת (כמובא בשו"ע שיח, יד).

המקילים בסע' ז הם המקילים אף בסע' ח והמחמירים בסע' ז הם המחמירים בסע' ח, והכל עניין אחד הוא אלא שבסע' ז מיירי בדבר לח ובסע' ח מיירי בדבר יבש (מ"ב סקנ"ז). ואף למקילים, זה רק בתנאי שמדובר במאכל שמבושל כל צרכו, ואם הוא דבר לח אזי גם צריך שיהיה בחום שיס"ב.

אע"פ שהשו"ע חילק בדבר לח בין מצטמק ויפה לו למצטמק ורע לו, אין הוא סובר כן להלכה, אלא לישנא דרבנו ירוחם דס"ל הכי נקיט ואזיל (מ"ב סקס"ב), אמנם לדעת הגר"ע יוסף (הובאו דבריו לעיל עמוד 329-329) שרבנו ירוחם נפסק להלכה, העתקת השו"ע כאן הינה מכוונת בדווקא.

טז. עירוי נוזלים לתוך נוזלים

זה השולחן

שו"ע שיח, יא-יב

אמבטי של מרחץ שהיא מלאה מים חמין (אף על פי שהיא כלי שני) אין נותנין לה מים צונן, שהרי מחממן הרבה (מ"ב סקע"ז - אבל אם נותן הרבה כל כך עד שהחמין נעשים פושרים על ידי זה שרי, וכבמיחם בסעיף יב. ואם היתה האמבטיה כלי ראשון יש לחוש לדעת הר"ן ורבנו ירוחם שכתבו דבאמבטי אסור ליתן אפילו צוננים מרובים) אבל נותן הוא ממים חמין שבזה האמבטי לתוך אמבטי אחר של צונן (מ"ב סקע"ח – ואפילו אם האמבטי כלי ראשון, בתנאי שיהיו הצוננים מרובים. וכביה"ל ד"ה והוא כתב דבדיעבד יש להתיר אפילו אם הצוננים מועטים).

מיחם שפינה ממנו מים חמין, מותר ליתן לתוכו מים צונן (מרובים) כדי להפשיר; ומותר לצוק מים חמין לתוך מים צונן, או צונן לתוך חמין והוא שלא יהיו בכלי ראשון מפני שמחממין הרבה. הגה: ואם המים מרובים כל כך שאי אפשר שיתבשלו, רק שיפיגו צנתן, אפילו בכלי ראשון שרי רק שלא יהיה על האש (מ"ב סקפ"ג – ודוקא בשופך הכל בשפיכה אחת. ובילקו"י מתיר מעיקר הדין).

סביב לשולחנך

סוגיה זו מורכבת ומלאת פרטים, הסברים, מחלוקות בפוסקים וחילוקי דינים שונים. על מנת להבינה על בוריה יש לקרוא את מה שיבואר כאן עד תום ולחבר את הדברים לתמונה שלמה.

המקורות בגמרא

בגמרא (שבת מב.) מבואר: ת"ר נותן אדם חמין לתוך הצונן ולא הצונן לתוך החמין דברי ב"ש, ובית הלל אומרים בין חמין לתוך הצונן ובין צונן לתוך החמין מותר. במה דברים אמורים בכוס אבל באמבטי חמין לתוך הצונן ולא צונן לתוך החמין, ורבי שמעון בן מנסיא אוסר. אמר רב נחמן: הלכה כרבי שמעון בן מנסיא. סבר רב יוסף למימר ספל הרי הוא כאמבטי, א"ל אביי תני רבי חייא ספל אינו כאמבטי. ולמאי דסליק אדעתא מעיקרא דספל הרי הוא כאמבטי ואמר רב נחמן הלכה כרבי שמעון בן מנסיא אלא בשבת רחיצה בחמין ליכא. מי סברת רבי שמעון אסיפא קאי ארישא קאי ובית הלל מתירין בין חמין לתוך צונן ובין צונן לתוך החמין ורבי שמעון בן מנסיא אוסר צונן לתוך חמין. לימא רבי שמעון בן מנסיא דאמר כבית שמאי, הכי קאמר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר זה. אמר רב הונא בריה דרב יהושע: חזינא ליה לרבא דלא קפיד אמנא. עכ"ל.

ובמשנה (שבת מא.) מובא: המיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו אבל נותן הוא לתוכו או לתוך הכוס כדי להפשירן. בפירוש המשנה נאמרו בגמרא ב' פירושים:

רב אדא בר מתנא - מיחם שפינה **ממנו** מים חמין לא ייתן לתוכו מים מועטים כדי שיחמו, אבל נותן לתוכו מים מרובים כדי להפשירן, ואע"ג שמצרף הוא - הלכה כר"ש דדבר שאינו מתכוון מותר.

אביי – מיחם **שפינהו** ויש בו מים חמין לא יתן לתוכו מים מועטין בשביל

שיחומו אבל נותן לתוכו מים מרובים כדי להפשירן[34].

לפי פירושו של אביי רואים שמותר להוסיף מים צוננים מרובים לתוך כלי ראשון רותח בתנאי שהוא עושה זאת באופן שהוא כדי להפשירם.

סיכום העולה מדברי הגמרות

כוס – מותר לערות בין חמין לתוך צונן בין צונן לתוך חמין אליבא דב"ה. ולדעת ר' שמעון בן מנסיא אף ב"ה מתירים רק חמין לתוך צונן (למסקנת הגמרא שרשב"מ ארישא קאי. להלן נראה שאין זה ברור שזו המסקנה בגמרא).

אמבטי – חמין לתוך צונן מותר ולא צונן לתוך חמין. וכן לא התירו ליתן לתוכו צונן אפילו אם המים מרובים, ואע"ג שבמיחם התירו זאת, באמבטי אסרו. טעם דבר זה נבאר להלן.

בגמרא מובאות ב' אפשרויות בדעת ר"ש בן מנסיא לעניין עירוי באמבטי, לאפשרות הא' (ר"ש ארישא קאי) ר"ש בן מנסיא לא חולק על דין זה, ומתיר חמין לתוך צונן באמבטי. לאפשרות הב' (ר"ש אסיפא קאי) ר"ש יאסור באמבטי נתינת חמין לתוך צונן. מהגמרא משמע שלמסקנה הלכה כאפשרות הא', ואף רשב"מ יתיר חמין לתוך צונן, אבל הרבה ראשונים (תוספות, ר"ן, רבנו ירוחם, ריטב"א, רמב"ן. הבאנו שיטתם להלן) הבינו שמסקנת הגמרא הנ"ל אינה אלא לפי ההווא אמינא שספל דינו כאמבטי, אבל לפי מה דקיי"ל דאינו כאמבטי ממילא אתי דברי רשב"מ כפשוטם, כלומר דר"ש אסיפא קאי ולאסור אמבטי אף חמין לתוך צונן, והלכה כמותו.

ספל – רב יוסף סבר שדינו כאמבטי, ולמעשה אינו כאמבטי אלא ככוס. כן הגירסה בגמרא וכן מובא בכל הראשונים, אבל הטור אסר אף בספל לתת לתוכו צוננין, והתקשה בזה הב"י, ונתן מספר באורים[35] ולבסוף כתב שברמזים כתב הטור בהדיא שספל דינו כאמבטי ושכנראה זו ט"ס, שהרי הרמזים הוא קיצור פסקי הרא"ש וברא"ש כתוב בהדיא שספל דינו ככוס. וגם הט"ז (סקי"ז) הגיה דברי הטור ופירשם באופן אחר שהטור סובר כשיטת תוספות, ע"ש.

מיחם – לדעת אביי מעט צוננים אסור, אבל מרובין בשיעור שאין יכולים להתבשל אלא להפשיר או להפיג צינתן בלבד מותר.

ביאור הראשונים להבדל בין הכלים השונים

החילוק בין הכלים השונים הנזכרים כאן הוא דכוס לשתייה קא בעי להו ולא ניחא ליה שיחומו הרבה, ואילו ספל ואמבטי עומדים לרחיצה וניחא ליה שיחומו הרבה [המדובר בשחיממן מע"ש, דאי לאו הכי אסור, כמובא בשו"ע שכו, וכן כתב ביה"ל ד"ה אמבטי]. כך פירשו רש"י, תוספות (ד"ה אבל), ר"ן (כ.) ועוד הרבה ראשונים. וגבי ספל, שרב יוסף סבר למימר שדינו כאמבטי ולמעשה אינו אלא ככוס, ביארו התוספות (ד"ה אבל) דאע"ג שבין ספל בין אמבטי משמשים לרחיצה ואיכא למיגזר בהו, האמבטי משמר חומו יותר מהספל.

אבל לדעת הרמב"ם (פכ"ב ה"ה-ו) כפי שביארו הב"י אמבטי היינו כל כלי שהוא כלי ראשון, בין אם הוא עומד לשתייה ובין אם עומד לרחיצה. כפי שנראה להלן יש נפק"מ בין ביאורים אלו.

ביאור החילוק בין חמין לתוך צונן לבין צונן לתוך חמין

בטעם החילוק בין חמין לתוך צונן לבין צונן לתוך חמין כתב רש"י (ד"ה חמין לתוך

34 "ומיחם שפינה ממנו מים לא יתן לתוכו מים כל עיקר מפני שמצרף, ורבי יהודה היא דאמר דבר שאין מתכוין אסור", גמרא שם לדעת ר' יהודה. אמנם לדידן שפסקינן כר"ש גם זה יהיה מותר. וכמובא במ"ב הכא.

35 בביאור הראשון כתב שאין אנו בקיאים בין ספל לאמבטי ולכן יש למיגזר בכולהו. ובביאור הנוסף כתב בדעת הטור שרב יוסף רצה לגזור על ספל אף בכלי שלישי ואין הלכה כמותו, אבל בכלי שני אין מחלוקת שדינו כאמבטי.

צונן): דקסבר תתאה גבר, ואין החמין מרתיחין את הצונן אלא מפשירין. ולא צונן לתוך חמין לפי שהתחתונים מרתיחים את העליונים, דתתאה גבר. עכ"ל. וכן הטור כתב פירוש זה. לפי פירושם משמע שהעיקר הוא **המיקום** של המים הצוננין שיהיו למטה.

אבל התוספות (ד"ה נותן אדם חמין) והר"ן (כ. ד"ה ת"ר) הקשו[36] על פירוש רש"י, וביארו אחרת. תוספות (שם) בשם ר"ת כתב: דחמין לתוך צונן משמע שהצוננין של מטה מרובים, שדרך ליתן המועט במרובה ולכך אין מבשלים החמין המועטים כלל לפי שמתערבין בצוננין המרובין ומתבטל חמימותן. ולא צונן לתוך חמין, שהחמין של מטה מרובין ומתערבין בהן הצוננין המועטין ומתבשלין. עכ"ל. וכ"ה בריטב"א (ד"ה ת"ר נותן אדם).

ואילו הר"ן כתב: חמין לתוך הצונן לפי שהן מתקררים בעירויין ומתערבים ממש בתוך הצונן ואין כח בהן לבשל אפילו בבאין מכלי ראשון דאפילו תמצא לומר דעירוי כלי ראשון ככלי ראשון הני מילי במערה ע"ג תבלין וכיוצא בהן שאין החמין מתערבין בתוכן אלא מכין עליהם בקלוחן ומבשלין, אבל מים במים שהן מתערבין ממש אין כח לקלוח לבשל המים התחתונים: עכ"ל.

הנפק"מ בין הפירושים היא שלתוספות דווקא בצוננים מרובים מותר (או בחמים מועטים אלא שאינם חמין כל כך באופן שכשייתנו הצוננים המועטים לתוכם ייעשו פושרים, גם כן מותר לדעה זו, כמובא בביה"ל ד"ה אבל נותן) ואילו לר"ן אפילו בצוננים מועטים מותר חמין לתוך צונן.

להלכה, המ"ב (מ"ב סקע"ח) פסק להחמיר כתוספות דבעינן שיהיו הצוננים מרובים על החמין. אבל בביאור הלכה (ד"ה והוא) הביא מהבית מאיר שגם דעת הרשב"א (ד"ה נותן) וסתימת הרמב"ם וטור כהר"ן להתיר בצוננים מועטים, ושלכן אף שלכתחילה יש להחמיר בזה דהוא איסור דאורייתא, בדיעבד יש להתיר בצוננין מועטין.

מחלוקת הראשונים בפירוש הדעות השונות בסוגיה ופסיקת ההלכה בזה

בראשונים ניתנו מספר פירושים שונים לסוגיה זו:

שיטת תוספות – מעיון בדברי התוספות בכמה מקומות (ד"ה: נותן אדם חמין, אבל, מי) משמע כך: חמים לתוך צונן מותר אף בכלי ראשון (לשיטתם שנתבארה לעיל שחמין לתוך צונן כשהוא נשפך ומתערב עם הצונן אינו מבשל אף בכ"ר), צונן לתוך חמים מותר דווקא בכלי שני (אליבא דב"ה) ודווקא בכוס או ספל. אבל באמבטי: בכ"ר אסור ליתן חמין לתוך צונן אפילו להפשיר, ואפילו בכ"ש אינו מותר אלא חמין לתוך צונן. וטעם הדבר שאסור ליתן באמבטי חמין לתוך צונן, כיון שלדעתם הלכה כרשב"מ, ולא כב"ה. להבנתם רשב"מ דיבר על הסיפא, ואע"ג שבגמרא נאמר שלמסקנה הוא דיבר על הרישא, אין זה אלא להווא אמינא שספל דינו כאמבטי, אבל למסקנה שספל אינו כאמבטי ר"ש אסיפא קאי, והלכה כמותו.

להבנת התוספות כל הדיון בגמרא מוסב על כלי שני, ואפילו הכי גזרו באמבטי. טעם הדבר שהחמירו באמבטי אפילו בכ"ש, לפי שחמין הרבה ואיכא למיגזר לפי שהרואה אותם חמין כל כך סבור שכ"ר הוא (תוספות). טעם אחר, שכיון שהן לרחיצה סתמא חמין הן הרבה ומתבשלין הצוננים שמערבין בהם אע"פ שהאמבטי היא כלי שני[37] (טור), ונפק"מ שלטור אף בכ"ש אסור לערות מאמבטי לתוך צונן (ביה"ל ד"ה שבזה).

---

36 דא"כ תיקשי למאן דאמר עילאה גבר (בגמרא פסחים עו.) ואפילו למאן דאמר תתאה גבר הא מבשל כדי קליפה (כמובא בגמרא פסחים שם).

37 טעם זה הובא במ"ב (סקע"ז). ומשמע שמדאורייתא מבשל, ועיין פמ"ג במש"ז סקי"ח וכן בלבו"ש על המג"א שהתקשו בזה, הרי קיי"ל שכלי שני אינו מבשל.

שיטת הר"ן – הר"ן (כ. דיבור ראשון וד"ה ומסקנא) ביאר בדומה לתוספות, אבל פירש שכל החשש הוא רק בכ"ר, אבל בכ"ש הכל מותר, דכל כלי שני אינו מבשל ולמאי ניחוש לה, ואפילו באמבטי מותר. כדעה זו כתבו גם רמב"ן (ד"ה והא תנן) וריטב"א (ד"ה נמצאת).

עוד נפק"מ בין התוספות לר"ן, דלר"ן באמבטי אסרו ליתן לתוכה אפילו מים מרובים בשיעור שכדי להפשירם בלבד, מפני שמקפיד על חומה, אבל בשאר כ"ר מותר ליתן לתוכו מים מרובים, כבמיחם (כן כתבו הר"ן והרמב"ן. וכן כתב הטור). ואילו לתוספות משמע שבצונן מרובין בשיעור של כדי להפשיר מותר אפילו בכ"ר (כן כתב המ"ב סקע"ז).

שיטת הרמב"ם – דברי הרמב"ם סתומים ונחלקו הפוסקים בהבנתם, כפי שנציין כעת. כתב הרמב"ם (פכ"ב ה"ה-ו): אמבטי של מרחץ שהיא מלאה מים חמים אין נותנין לה מים צונן שהרי מחממן הרבה, וכן לא יתן לתוכה פך של שמן מפני שהוא כמבשלו, אבל נותן הוא מים חמין לתוך אמבטי של צונן. מיחם שפינה ממנו מים חמין מותר ליתן לתוכו מים צונן כדי להפשירן, ומותר לצוק מים חמין לתוך מים צונן או צונן לתוך החמין והוא שלא יהיו בכלי ראשון מפני שהוא מחממן הרבה, עכ"ל.

הרב המגיד (פכ"ב ה"ה) העמיד את דברי הרמב"ם בדומה לשיטת תוספות, וכתב שכן פירשו הגאונים.

אבל הב"י דחה את דבריו וביאר שלדעת הרמב"ם אין הבדל בין אמבטי לכוס או ספל, כלומר בין העומד לשתיה או לרחיצה, אלא כל שהוא בכ"ר נקרא אמבטי ואסור ליתן לתוכו צוננים, ואפילו אם הם נותן בשיעור של כדי להפשיר בלבד וא"א שיתבשלו, אסור, שהלכה כרב אדא ולא כאביי שהתיר במיחם שפינהו ליתן לתוכו צוננים מועטין[38]. וכל שהוא בכ"ש מותר ליתן לתוכו צוננים. אבל חמין לתוך צונן, מותר אפילו אם הוא בכ"ר, שהלכה כב"ה ולא כרשב"מ.

ועיין ט"ז (סקי"ח) שדחה דברי הב"י והעמיד שיטת הרמב"ם והרב המגיד כהתוספות. ומהדרכי משה (סק"ה) משמע שמעמיד דעת הרב המגיד והרמב"ם כהר"ן.

ולעניין מה שסובר הרמב"ם שהלכה כב"ה ולא כרשב"מ, כן היא גם דעת הרי"ף (כ.) ור"ח (מב.) ומסקנת הרא"ש (פ"ג סי' טו). ודעת הטור אינה ברורה: הב"י (ד"ה ובמאי) סובר שלדעת הטור אין הלכה כרשב"מ, ואילו הדרכי משה (סק"ו) כתב ששיטתו כהתוספות שהלכה כרשב"מ.

להלכה, השו"ע (שיח, יא-יב) הביא לשון הרמב"ם, ואילו מלשון הרמ"א משמע שפסק כשיטת התוספות. והמ"ב (סקע"ז) כתב שיש לחשוש לשיטת הר"ן ולכן יש לאסור ליתן באמבטי בכ"ר אפילו צונן מרובים.

עירוי צונן מרובים לתוך כלי ראשון בשפיכה אחת

לשיטת הרמ"א[39] שמותר לערות צונן מרובים אפילו בכ"ר (כל שהוא לא באמבטי, לחשוש לר"ן כאמור), כתב המ"ב (סקפ"ג) בשם החיי אדם דדווקא ששופך הכל בפעם אחת אבל אם שופך מעט מעט אסור לערות, שהרי מבשל מיד ומה יועיל מה שמצטנן אח"כ[40]. אלא שבשעה"צ (ס"ק קיא) הקשה ע"ז דהרי אינו מבשל מיד, וכן הילקו"י (דין תתאה דבר הלכה מה) הביא פוסקים המקילים בזה מכיון שאין לו צורך בבישולם ונחשב לדבר שאינו מתכוון.

---

38 אע"ג שבפהמ"ש כתב הרמב"ם כאוקימתא דאביי כבר מצינו בהרבה מקומות בחיבור שחזר בו ממש"כ בפהמ"ש (ב"י סוד"ה ויש).

39 לדעת השו"ע נראה שהדבר אסור, כמש"כ הב"י לדעת הרמב"ם שאין הלכה כאביי אלא כרב אדא. ולכן צ"ע על הילקו"י (דין תתאה גבר הלכה מה) שהביא היתר זה, ואף לא העיר בזה בהערות.

40 אמנם עיין דרכי תשובה על יו"ד (קה סקס"ה) שהביא פוסקים רבים הסוברים שמבליע ומפליט מיד.

לסיכום בטבלה:

	אופן הנתינה	תוספות	ר"ן	ב"י בדעת רמב"ם	הכרעת הפוסקים
כלי ראשון	חמין לתוך צונן	מותר, אם הצוננים מרובים.	מותר, אפילו אם הצוננים מועטים, אבל באמבטי – אסור.	מותר, אפילו אם הצוננים מועטים (בין באמבטי בין בשאר כלים).	שו"ע - כרמב"ם. רמ"א ומ"ב - מותר, אם הצוננים מרובים. אבל באמבטי – אסור [לחשוש לר"ן].
	צונן לתוך חמין	אסור אלא אם הצוננים מרובים כל כך שאי אפשר שיתבשלו.	אסור אלא אם הצוננים מרובים כל כך שאי אפשר שיתבשלו. ובאמבטי – אסור בכל אופן.	אסור	שו"ע – אסור (אבל ילקו"י מתיר). רמ"א - אסור אלא אם הצוננים מרובים כל כך שאי אפשר שיתבשלו.
כלי שני	חמין לתוך צונן / צונן לתוך חמין	מותר (לתוספות – אפילו הצוננים מועטין. לטור – דווקא בצוננים מרובים). באמבטי – מותר חמין לתוך צונן ולא צונן לתוך חמין	מותר	מותר	שו"ע – מותר. רמ"א – מותר (לתוספות – אפילו הצוננים מועטין. לטור – דווקא בצוננים מרובים). באמבטי – מותר לכל הדעות חמין לתוך צונן ולא צונן לתוך חמין.

זר זהב סביב

חמי טבריה

אף במעיינות חמים, כגון חמי טבריה, קיים איסור עירוי נוזלים צוננים לאמבטיה חמה בכלי ראשון.

כך למדים ממעשה דרבי (שבת מ:) וכן כתב המ"ב (סקע"ה).

דיני חימום מאכלים

סעיפים יג-יז

יז. חימום קיתון של מים בתוך כלי אחר עם מים

זה השולחן

שו"ע שיח, יג מותר ליתן קיתון של מים או של שאר משקים בכלי שני שיש בו מים חמין, אבל בכלי ראשון אסור (ביה"ל ד"ה אבל - אם הצוננין שבכלי עליון מרובים כל כך שאי אפשר שיתבשל שרי).

סביב לשולחנך

בגמרא (שבת מ:) אמר רבי יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ וביקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי ואמר לי טול בכלי שני ותן. וכן כתב בשו"ע (שיח, יג).

יח. הפשרת מאכלים שאינם מבושלים ('גזירת הפשר')

זה השולחן

שו"ע שיח, יד מותר ליתן קיתון של מים או שאר משקים כנגד האש להפיג צנתן, ובלבד שיתנם רחוק מהאש בענין שאינו יכול להתחמם באותו מקום עד שתהא היד סולדת בו, דהיינו מקום שכריסו של תינוק נכוית בו; אבל אסור לקרבו אל האש למקום שיכול להתחמם שתהא היד סולדת בו, ואפילו להניח בו שעה קטנה שתפיג צנתו אסור כיון שיכול להתבשל שם. הגה: וה"ה בפירות או שאר דברים הנאכלים כמות שהן חיין.

סביב לשולחנך

הפשרת מאכלים כנגד האש

בגמרא (שבת מ:) ת"ר: מביא אדם קיתון מים ומניחו כנגד המדורה, לא בשביל שיחמו, אלא בשביל שתפיג צינתן ... אמר רב יהודה אמר שמואל: אחד שמן ואחד מים, יד סולדת בו אסור, אין יד סולדת בו מותר.

לדעת רש"י (ד"ה לא בשביל שיחמו) ורמב"ם (פכ"ב ה"ד) מותר להניח קרוב למדורה אפילו במקום שיכול לבשל אם מניחו על דעת להפשיר ולא משהה אותם כל כך זמן כדי שיתבשלו. לשיטתם כוונת הגמרא שהגבילה את הנחת הקיתון בתנאי ש"לא בשביל שיחמו" אין כוונתה לאסור ההנחה במקום בו התבשיל יוכל להגיע לחום שהיד סולדת, אלא החשש הוא רק אם יניח התבשיל עד שהוא יתחמם בעצמו לחום שהיס"ב.

אבל שיטת תוספות (מח. ד"ה מאי שנא), רשב"א (מ: ד"ה מביא) ורא"ש (פ"ג

סי' י) שלא התירו להפשיר אלא במקום שאינו ראוי לבשל, כלומר מקום שבו לא יוכל המאכל להגיע לחום שהיס"ב, כי חששו שמא ישכח התבשיל שם ויניחו שם שיעור זמן עד שיתבשל. וכן מבואר בירושלמי (פ"ג ה"ד) דבכל מקום הראוי לבישול אפילו להפשיר אסור.

להלכה החמיר השו"ע (שיח, יד) כשיטת התוספות.

וברמ"א הוסיף שכמו כן הוא הדין לפירות או שאר מאכלים הנאכלים כמות שהם חיים, ומקורו מהתוספות (מח. ד"ה דזיתים) שביארו שפירות הנאכלים כמות שהם חיים דינם כמאב"ד, ויש בהם איסור בישול מהתורה (עיין שעה"צ ס"ק קיד).

איסור הפשרה על האש

לכל הדעות אסור ליתן על גבי האש אפילו דבר שהוא מבושל כל צרכו, כיון שיש בזה משום מחזי כמבשל (ר"ן יט. ד"ה תנו רבנן מביא) או משום חשש שמא יחתה (רא"ש פ"ג סי' י). ועיין לעיל 'איסור נתינת מאכל מבושל על אש גלויה' בעמוד 318 שצוינו מקורות וטעמים נוספים לאיסור זה.

יט. חימום דברים שאינו רוצה בבישולם

זר זהב סביב

מ"ב (ס"ק צא) - מותר ליתן מגבת וכלי עופרת סמוך לאש לחממם אף אם הוא קרוב כל כך עד שיוכל הכלי להיות ניתך שם או לשרוף המגבת, דכיון דלא ניחא ליה בהכי הוי דבר שאין מתכוון, וגם מסתמא לא ישכח ויזהר הרבה ליקח אותו משם קודם שיתיך או ישרוף.

כ. חימום מאכלים מבושלים

זה השולחן

שו"ע שיח, טו

דבר שנתבשל כל צרכו והוא יבש שאין בו מרק, מותר להניחו כנגד המדורה אפילו במקום שהיד סולדת בו. הגה: ואפילו נצטנן כבר. אבל אם הוא רותח, אפילו בדבר שיש בו מרק, מותר. ויש מקילין לומר דכל שאין נותנו ע"ג האש או הכירה ממש רק סמוך לו, אפילו נצטנן, מותר. ונהגו להקל בזה אם לא נצטנן לגמרי, וכמו שכתבתי לעיל סי' רנ"ג.

סביב לשולחנך

דברי השו"ע מקורם בר"ן (יט. ד"ה תנו רבנן מביא). ושינה השו"ע מדבריו והוסיף שדווקא דבר יבש מותר להניחו כנגד המדורה, כיון שהשו"ע מחמיר כרא"ש הסובר שיש בא"ב בדבר לח שנצטנן, ואילו הרמ"א היקל אם לא נצטנן לגמרי, לשיטתו שמיקל כרמב"ם ור"ן שלדעתם אין איסור בישול אחר בישול אף שמדובר בדבר לח. ונתבארו דינים אלו בשו"ע (שיח, ד) אך חזר השו"ע ושנָאַם כי בסעיפים אלו מובאים דינים הקשורים לחימום מאכלים.

זר זהב סביב

מאכל יבש שיש עליו קרח או לחלוחית שאינה מבושלת

אם יש על המאכל לחלוחית של קרח או רוטב וכן שאר דברים שאינם מבושלים, יש לאסור. ולכן יש לאסור הפשרת לחם שהוצא מהמקפיא, אלא יקפיד לנער תחלה גושי הקרח שעליו.

כן כתבו שו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' לא) והשמירת שבת כהלכתה (פ"א הלכה עא).

חימום צמוד למדורה

אף שמותר לחמם מאכל יבש כנגד המדורה, אין להניחו צמוד לאש עצמה, מחשש שמא יחתה בגחלים.

בגמרא (שבת מ:) מובא שמותר ליתן קתון של מים כנגד המדורה. ולכאורה מדוע התירו, והרי בשו"ע רנ"ג, א מבואר שבכירה לא התירו ליתן לכתחילה אלא להחזיר בלבד, וגם זה רק בתנאי שהכירה גרופה וקטומה, וכאן מותר אף ליתן לכתחילה. ובב"י (שיח, ד) הביא דברי הרא"ש (פ"ג סי' י) שביאר שכיון שהצריכו חכמים להרחיק מן המדורה, שאמרו "כנגד המדורה" ולא "אצל המדורה" הוה היכרא ולא אתי לחיתויי (שהוא טעם הגזירה שבגללה אסרו בין היתר השהיה והחזרה אלא אם הכירה גרופה או קטומה). מדבריו משמע גם שחייב להרחיק מן המדורה כדי להתיר ההנחה. אבל בב"י (רנג, ב) הביא שהתוספות (לז. ד"ה ת"ש) כתבו אמאי דשרי לסמוך לכירה שאינה גרופה וקטומה, דאין משם ראיה להתיר לסמוך אצל האש דשאני התם שדופני הכירה מפסיקין, ושהגמ"ר (עט ע"ד) והגהות מיימוניות (פ"ג אות ב) מתירים אפילו במקום שהיס"ב. ומשמע גם מהב"י שם שדעתו להתיר. וצ"ע שמא הוא אף באופן שהוא קרוב לאש, שבזה כאמור הרא"ש אסר, שהרי זהו פירוש "לסמוך". להלכה, במ"ב (סקצ"ד) כתב להחמיר כרא"ש, ולדבריו זו כוונת השו"ע שכתב "כנגד המדורה" ולא כתב "אצל המדורה". אמנם הרמ"א כתב דברי הגמ"ר. וצ"ע.

חימום בתנור שבו מדורה

מ"ב (ס"ק צד) - וראיתי איזה אחרונים שכתבו שמדובר שהיה עשוי מדורה בפני עצמה. אבל כשמדורת עצים הוא בתוך התנור אסור להכניס שם קדירה אפילו אם מרחיק קצת מן המדורה. אך אם אינו מעמיד את הקדרה על קרקעית התנור אלא על איזה כלי המפסיק אז יש להקל (ובשעה"צ ציין לחיי אדם שמחמיר אפילו בהפסק קדרה).

טעמם הוא שמדורה בתוך התנור אינה שונה מכירה שאינה גרופה וקטומה, שמבואר בשו"ע (רנג, א) שאין לשהות עליה.

כא. חימום מאכל שנימוח להיות נוזלי

זה השולחן

שו"ע שיח, טז

מותר ליתן אינפאנדה כנגד האש במקום שהיד סולדת ואף על פי שהשומן שבה שנקרש חוזר ונימוח. הגה: וכל שכן קדירה שיש בה רוטב שנקרש, שכשהשומן נימוח אינו בעין דשרי, ויש מחמירין. ונהגו להחמיר (מ"ב ס"ק ק"ה – ואפילו להניחו בחמה אסור), מיהו במקום צורך יש לסמוך אסברא ראשונה (מ"ב ס"ק קז – כלומר שבמקום צורך מותר לחמם אף לכתחילה ובדיעבד בכל אופן אין לאסור. ובמ"ב ס"ק קו כתב שמותר להניח הפשטידא בתנור קודם שהוסק, כיון שיש מתירין אפילו אח"כ, אך אין לעשות כן בפני עם הארץ).

סביב לשולחנך

בגמרא (שבת נא:) מבואר: ואין מרזקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו. אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש. וניתנו בראשונים מספר פירושים שונים לאיסור ריסוק השלג:

א. רש"י (ד"ה כדי) כתב: משום דקא מוליד בשבת, ודמי למלאכה, שבורא המים האלו. וביארו הראשונים שיטת רש"י דמשום סרך מלאכה[41] נגעו בה (ר"ן כג: ד"ה אין, רשב"א שם. אמנם מהרא"ש סי' יג נראה שהבין ש"מוליד" הנזכר ברש"י היינו "נולד" של ספר התרומה שיובא להלן).

ב. אבל ר"ן (שם), רמב"ם (פכ"א הי"ג), סמ"ג (לאוין סה כא.), סמ"ק (סי' רפב עמ' רחצ ובהגהות הר"פ אות יג), הרב המגיד (שם) בשם רשב"א (שם ד"ה הא דתניא אין) ורבנו ירוחם פירשו שהיא גזירה שמא יסחוט פירות העומדים למשקה, לפי שהברד והשלג למימיהם[42] הם עומדים. אבל אם אינו עושה כלום בידיים, אלא רק נותן לתוך הכוס או לתוך הקערה מותר, אע"פ שהוא נימוח מאליו (רש"י, מ"ב ס"ק קב).

ג. אמנם ספר התרומה (סי' רלה) הבין שהאיסור הוא משום נולד, ולכן אסר ליתן פשטיד"א כנגד המדורה משום שהוא ממיס את השומן שבה. ופסקו כדבריו הרא"ש (סי' יג) וטור. וכתב הב"י שאין נפק"מ לחום שבו נעשית ההפשרה, ולכן אפילו בחום פחות מיס"ב אסור, שהרי לא משום איסור בישול נגעו בה אלא מגזירת נולד. ונחלקו הפוסקים לשיטתו האם יש לאסור אפילו במניח בחמה משום דנולד הוא, או שגם ספר התרומה לא אסר אלא כנגד האש. מחלוקתם נוגעת למספר שאלות מעשיות, כפי שיבואר להלן.

להלכה, השו"ע (שיח, טז. וכן עיין שכ, ט) פסק כרמב"ם, ואילו הרמ"א כתב שיש להחמיר לכתחילה כספר התרומה ובמקום צורך יש להקל אפילו לכתחילה. והוסיף המ"ב (ס"ק קז) שבדיעבד בכל גווני אין לאסור. ואפילו לכתחילה (שלא במקום צורך) כתב המ"ב (ס"ק קו) שמותר להניח הפשטידא בתנור קודם שהוסק, כיון שיש מתירים אפילו אח"כ, אך אין לעשות כן בפני עם הארץ (ועיין להלן שיבואר היתרו של המ"ב).

זר זהב סביב

אופני היתר אף לחוששים לבעל התרומה

אם אין הדבר שנימוח ניכר בעין, כגון ברד שנתערב בתוך כוס של יין, מותר. אבל אם צף למעלה וניכר, כמו בשומן, אסור.

וכן מותר להמיס אם מדובר בדבר מועט, ולכן אם הוציא השומן או שהניח הפשטידא במקום שאין השומן יכול להפשיר ולצאת, מותר.

כן כתב הב"י בדעת ספר התרומה, וכן המ"ב (ס"ק קה) כתב ב' היתרים אלו.

חשש מוקצה ונולד – למחמירים כספר התרומה

יש אומרים שלמחמירים כספר התרומה יש לחשוש אף לנולד ומוקצה, לכן אין משנה כלל איך נימוח השומן - אם בחמה או על ידי האש וכדומה - בכל האופנים יש לאסור. ויש אומרים שדוקא במניח כנגד האש החמירו, כי נחשב מעשה גמור, אבל בלי מעשה כלל כגון שנתנו בחמה ונימוח מאליו, יש להתיר לכל הדעות.

41 בשו"ת מהרי"ל דיסקין (סי' ו) כתב שלא ידע לאיזה מלאכה מתייחס איסור זה של מוליד, ע"ש. אבל בשלחן עצי שטים (במלאכת דש) כתב דהוי שבות דמכה בפטיש. ואע"ג שלרוב הפוסקים אין מכה בפטיש באוכלין כאן שהוא משהו חדש לגמרי גרע טפי (כך ביאר הפס"ת).

42 ובמשקים שאינם עומדים למימיהם, ברמ"א (שכו, י) אסר לרחוץ ידיו בבורית או בחלב, כיון שנימוח על ידיו "והוי נולד". אבל המג"א (שכו סקי"א) הביא מהשל"ג שלא אסרו אלא בשלג וברד שלמימיהם הם עומדים, מה שאין כן בורית וחלב. והובא במ"ב (שם סק"ל). [וצ"ע מה שייך ברמ"א לומר לשון "נולד" הרי זה אפילו לשו"ע ודעימיה. ואולי צ"ל שנולד הנ"ל הינו מוליד בעצם, וכדברי רש"י, וכסוברים שספר התרומה ס"ל הכי. ויל"ע]. אמנם עיין ערוך השולחן (שכו סע' יא) שכתב על המג"א שדבריו תמוהים.

מחלוקת זו נוגעת למספר שאלות ישירות הקשורות לפשטידא הנ"ל:

א. האם מותר ליתן הפשטידא לתנור קודם שהוסק.

ב. האם מותר ליתן הפשטידא כנגד האש במקום שפחות מיד סולדת בו.

כמו כן נוגעת מחלוקת זו לשאלות מעשיות נוספות:

ג. האם מותר להניח קוביות קרח או בקבוק קפוא בתוך קערה ריקה על מנת שיפשירו.

ד. האם מותר להקפיא מים לעשותם קרח.

בכל השאלות הנ"ל, לדעה הראשונה החוששת למוקצה ונולד יש לאסור, ואילו לדעה השנייה יש להתיר.

הסוברים שספר התרומה אסר משום נולד, כן משמע בר"ן (שם), ברמ"א ומדברי המג"א (סקמ"ב). והר"ן כתב דלפי זה גם בחמה אסור, דנולד הוא. וכן דעת הפמ"ג (א"א סקמ"ב), ולכן התקשה מה הטעם שהתירו המג"א ושאר האחרונים (הובאו במ"ב ס"ק קו) ליתן הפשטידא לתנור קודם שהוסק, הרי אפילו בחמה אסור. וכן הרשב"א (נא:) אחר שהביא דברי רש"י דאין מרסקין משום מוליד כתב דלאו למיסר משום נולד קאמר ... ודלא כמו שכתב בספר התרומה כתוב שהוא אסור משום נולד וכו' עכת"ד. ומפורש שלדעתו בעל התרומה אוסר משום נולד.

אבל הרא"ש (פ"ד סי' יג) כתב שאסור להחם פשטידא אצל המדורה משום דשומן הנקרש נימוח "והוה ליה מוליד" ודמי להך דאין מרסקין לא את הברד: עכ"ל. ומשמע שמחבר בין שיטת ספר התרומה לשיטת רש"י, לאוסרו משום מוליד. וכן כתב הגר"ז (סע' כה) לפרש שיטת ספר התרומה כרש"י. וכן באור זרוע (הלכות שבת סו"ס סב) מביא את דברי ספר התרומה ונתן טעם מפני "שהוא מרסק ומוליד". וכך נראה שהבין גם שו"ת גינת ורדים (כלל ג סימן יד ד"ה ובעיקר דין רחיצת) שכתב גבי שימוש בסבון לשיטת ספר התרומה "דסברי דטעם האיסור דהוי משום נולד שנראה כבורא בריה חדשה שעד עכשיו היה שלג ועתה הוא מים" ולא נגע כלל מדין מוקצה. וכן בשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' פד) איתא שאין לאסור משום מוקצה.

הנפק"מ העולה מדברי הפוסקים הנ"ל היא שלא אוסר ספר התרומה אלא בעושה מעשה גמור כגון הניח השומן סמוך לאש, דהוי כמעשה, אבל לא בהניח כנגד האש אפילו במקום שהיד סולדת בו וק"ו לא במניח בחמה[43]. ואמנם למעשה לא התיר הפנים מאירות אלא דווקא במקום שאין היס"ב, כיון שלא רצה להקל כנגד הרמ"א [אמנם עיין באגלי טל (דש ס"ק לז) שהביא את שיטת הפנים מאירות ודחה אותה].

ע"פ הדעה שלא אסר בעל התרומה אלא כשעושה מעשה גמור, כתב בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' לד) להתיר הקפאת קרח, שהרי אינו עושה מעשה בידיים אלא הדבר קורה מאליו אחר זמן ועוד שההקפאה אינה בת קיימא אלא הקרח מתחיל להפשיר מיד עם יציאתו מהמקפיא. וצירף עוד טעם השייך דווקא להקפאת מים, והוא שמים שקפאו אכתי תורת מים עליהם (שם, אות כד. בשם התורת שבת ופנים מאירות). ועיין בתשובת מרן הרב קוק (שו"ת אורח משפט סי' סט) שדן גם הוא בהקפאת מים, והאריך להוכיח שאין בזה משום בונה ואסר רק מחשש שהכנסת המים למכונה תגרום למכונה להתחיל להקפיא ומשמע שכשאין חשש זה, גם הוא מתיר. ואמנם בשמירת שבת כהלכתה (פ"י ה"ד) כתב בלשון של "טוב להמנע", ונראה דכוונתו לכתחילה וכדי לצאת דעת הדובב מישרים (סי' נה) שהחמיר בזה, כדמשמע בהערה שם [בשו"ת דובב משרים (שם) טען שאפילו לחולקים על ספר התרומה וס"ל דמשלג למים לא הוי נולד היינו משום דשלג כשחשב עליו למשקה הוה משקה ולכן בהפשרתו לא חשיב נולד, אבל כשעושה ממשקה קרח על ידי הקפאה חשיב נולד לכו"ע. ובשמירת שבת כהלכתה (פ"י הערה י) האריך הגרש"ז לדחות הבנתו וצידד שאף ספר התרומה לא החמיר אלא בהפיכת שלג למים דנשתנה למעליותא ולא ממים לשלג (ולפי זה ניתן להתיר הקפאת מים בשבת לכו"ע)].

ועוד נפק"מ בזה, בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' מ) התיר להוציא בקבוק קפוא מהפריזר, אף שאחר שעה הוא נמס מהחום. וכן לפי זה יהיה מותר להוציא קוביות קרח וליתנם לתוך הקערה. וכתב שאף לחולקים על הפנים מאירות י"ל שדווקא היכא דקעביד איזה מעשה כגון הניחן בחמה יש לאסור אבל לא בהניחו סתם ונפשר מאליו. אבל השמירת שבת כהלכתה (פ"י הלכה ג) כתב להחמיר בזה, וצ"ל שזה רק לכתחילה כדי לצאת ידי הסוברים דמשום נולד.

המסת מאכל שנאכל אף בעודו קרוש

יש מהפוסקים שכתבו שאם השומן עצמו נאכל כמות שהוא אף בעודו קרוש

43 ע"פ דברי הפנים מאירות הנ"ל יש עוד נפק"מ, כמובא בשו"ת גינת ורדים (שם) שאין איסור מוליד כשהדבר הנולד הוא רק לשעה, ולכן כתב שאין איסור מוליד ביצירת בועות בסבון.

מותר לכל הדעות להפשירו. לפי דעה זו יש להתיר גם הקפאת גלידה בשבת לאוכלה בו ביום, כי הגלידה נאכלת אף כשהיא נמסה.

הרמב"ן (חי' שם ד"ה והא) הקשה על ספר התרומה דכיון דשומן לעולם אוכל הוא אפילו לרסק ולסחוט מותר, דהא בפירות דלאו בני סחיטה נינהו סוחטין אותן לכתחילה ואפילו בתותים ורמונים היוצא מעצמם [-משקה שזב מהם] כל שהיו עומדין לאוכלין מותר. ותירץ הר"ן (ריש כד.): ואין זו קושיא אצלי, דשומן זה כיון דכל זמן שלא קרש זב וצלול הוא ודרכו בכך, אף כשקרש כפירות העומדין למשקין דמו. עכ"ל. יוצא מדבריו שפירות העומדים לסחיטה נחשבים אוכל קודם הסחיטה ואזי אין בסחיטת מימיהם איסור נולד. ביותר הדברים מפורשים בריטב"א (נא:) שכתב לתרץ הקושיה לעיל בזו הלשון: דהשומן בעודו קרוש ראוי להיות נאכל גם כן ולכן לא שייך ביה משום מוליד מה שהוא נימוח, דמעיקרא אוכל ושומן והשתא נמי אוכל ושומן, ותדע דאמרינן (מ:) סכה אשה ידה בשמן ומחממתה כנגד המדורה ואף על גב דסתם שמן שלהם קרוש הוא כדמוכח במשניות ונימוח הוא באש כשמחממין אותו והתירו לעשות כן כל היכא דליכא בשול. עכ"ל הריטב"א.

עולה מדבריהם שיש לחלק בין המקרים השונים: דברים שנחשבים ראויים לאכילה קודם הסחיטה או ההמסה באש אז אף כשסוחטם אין בהם דין נולד (לדוגמה: שאר פירות שעתיד לסחטם, משקין שזבו מתותים ורימונים העומדים לאכילה). ואילו דברים שאין רגילים לאוכלם קודם סחיטה או המסה, נחשבת פעולה זו לאיסור נולד (לדוגמה: משקין שזבו מתותים ורימונים העומדים לסחיטה, שומן הנזכר בספר התרומה שמצבו הטבעי הוא נוזלי). יוצא מדברי הר"ן שאף לשיטת ספר התרומה יש להקל היכא שהשומן נאכל בפני עצמו אף בעודו קרוש.

לפי זה כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"א הלכה מג. והערה קכג בשם הגרש"ז) שרוטב שרגילים לאוכלו בעודו קרוש, כגון ציר דגים, מותר להפשירו. ובמקום אחר (פ"י ה"ז בהערה כד) כתב שאע"ג שמלשון הרמ"א משמע שהשומן של הפשטידא נאכל בפני עצמו ולמרות זאת אסר להמיסו ספר התרומה, י"ל שהשומן אינו נאכל כשהוא קר אלא אגב הפשטידא אבל השומן עצמו אינו נאכל אלא אחר שנמס. ולכן כתב שמותר ליתן תמיסת גלידה להקפאה, דהא נאכלת הגלידה גם כשהיא נמסה ואינה נהפכת בכך להחשב משקה (לנימוקים נוספים להתיר הקפאה עיין לעיל עמוד 354).

כב. הפשרת צונן על מיחם

זה השולחן

שו"ע שיח, יז

אסור ליתן צונן (על המיחם), אפילו להפשיר, כל שהמיחם חם כל כך שאילו היה מניחו שם הרבה היה בא לידי בישול, דהיינו שיהיה יד סולדת בו, שדין מניח ע"ג מיחם כדין מניח כנגד המדורה; ואם אינו חם כל כך, מותר.

סביב לשולחנך

כן כתבו התוספות (מח. ד"ה מאי שנא) והר"ן (כב. ד"ה ומקשו) והוכיחו מעובדא דרבה ורבי זירא בבי ריש גלותא (מח.) שנזף בעבד שהניח כוזא דמיא אפומא דקומקומא, מטעם דאולודי קא מוליד חום. וכתבו כן לשיטתם שיש גזירת הפשר בהנחת דבר שאינו מבושל סמוך לאש במקום שהיד סולדת בו, כמבואר בשו"ע לעיל סע' יד. ולרש"י ורמב"ם המתירים להניח סמוך לאש אם נותנם על מנת להפשיר בלבד יש להסביר עובדא זו כפי שביארה ה"ר יונה (המובא בר"ן שם) שנזף רבה בעבד לא משום חשש בישול אלא משום איסור הטמנה, שהקומקום החם מוליד חום בכוזא דמיא. ע"ש.

דינים נוספים

סעיפים יח-יט
רנד ד

כג. הגסה בתבשיל

זה השולחן

שו"ע שיח, יח

האלפס והקדירה שהעבירן מרותחין מעל גבי האור, אם לא נתבשל כל צרכו אין מוציאין בכף מהם שנמצא מגיס ואיכא משום מבשל, ואם נתבשל כל צרכו מותר. הגה: ולכתחילה יש ליזהר אף בקדירה בכל ענין (מ"ב ס"ק קיז - אלא יהפוך הקדירה לקערה, ולא יוציא בכף. ולא נהגו להחמיר בזה, ולכן אם מבושל כל צרכו אפילו להגיס מותר, כל שאינו ע"ג האש. והרוצה להחמיר יחמיר בהגסה ממש).

סביב לשולחנך

המקורות לאיסור הגסה בתבשיל

בביצה (לד.) מבואר: תניא, אחד מביא את האור ואחד מביא את העצים ואחד שופת את הקדרה, ואחד מביא את המים ואחד נותן בתוכו תבלין "ואחד מגיס" כולן חייבין. וכן בשבת (יח:) גבי היתר נתינת צמר ליורה מע"ש, שואלת הגמרא שם: "וניחוש שמא מגיס בה", ומבארת שמדובר ביורה עקורה וטוחה, שאין בה חשש הגסה. וכתב רש"י בפירושו (שבת שם ד"ה מגיס): "מהפך בה ובמבושל הוי בשול". ומשמע מדבריו שבהגסה בתבשיל ישנו איסור בישול מדאורייתא, אף שאין התבשיל על גבי האור. וכן כתב הרמב"ם (פ"ט ה"ד): אחד נתן את האור ואחד נתן את העצים ואחד נתן את הקדרה ואחד נתן את המים ואחד נתן את הבשר ואחד נתן את התבלין ובא אחר והגיס כולם חייבים משום מבשל, שכל העושה דבר מצרכי הבישול הרי זה מבשל. עכ"ל. וביאר שביתת השבת (מבשל סק"פ) בשם מרכבת המשנה שבהגסה מקרב את החלקים הרחוקים מהאש אל האש, ובכך משתתף בבישול.

איסור הגסה או הכנסת והוצאת כף לתבשיל - שיטות הראשונים

לדעת הרמב"ן והרשב"א (בפירושם לגמרא יח:, הובאו גם ברב המגיד פ"ט ה"ד) דווקא בהגסה ראשונה חייב, כיון שאין התבשיל מתבשל במהרה אלא על ידי הגסה זו.

שיטת הרמב"ם (פ"ג הי"א, פ"ט ה"ד, פכ"א הי"ג, ע"פ הרב המגיד והכס"מ שם) שכשהתבשיל מבושל כל צרכו מותר להכניס ולהוציא הכף, אבל לא להגיס ממש. אבל כשאינו מבושל כל צרכו אסור להכניס או להוציא את הכף מדרבנן, בין אם התבשיל על גבי האש ובין אם אינו על גבי האש, שנמצא כמבשל בשבת. אמנם הראב"ד (מובא ברב המגיד פ"ג הי"א) סובר שמותר להוציא מן הקדרה אפילו אינה מבושלת כ"צ.

כתב הרא"ש (פ"א סוף סי' לד) שאסור להכניס הכף בעודה ע"ג הכירה קודם שתם בישולו של המאכל. ומשמע מהרא"ש שעצם ההכנסה וההוצאה נחשבת כהגסה וחייב. וכ"מ גם מלשון הר"ן (ו: ד"ה ומדאמר) המובאת בב"י (אלא שלפנינו

בר"ן הגרסה שונה, ובהגהות הב"ח שם הגיה להשוות למש"כ בב"י).

והתפארת שמואל (פ"ג סקט"ז) חלק על הרא"ש הסובר שע"ג האש הוי בישול גמור, וכתב שכשהתבשיל מונח על גבי האש יש לגזור מדרבנן ואפילו במבושל כל צרכו, דמלבד חשש שמא יחתה בקדרה ויבשל, אסרו גם משום שמא יטעה ויחשוב שהיא מבושלת כל צרכה ויחתה בה בעוד שאינה מבושלת. אך שלא ע"ג האש או הכירה, מותר להכניס ולהוציא הכף אפילו אם אינה מבושלת, ורק בצמר ליורה שייך איסור בהגסה ומשום צובע בלבד. כדבריו פירש גם הלחם משנה (פ"ג הי"א) שאם טעם איסור ההגסה ביורה הוא משום צובע אזי אסור אפילו שלא ע"ג האש, אבל אם איסורה משום בישול אזי אסור רק ע"ג האש[44]. כדבריהם מפורש במרדכי (סו"ס רנא) בשם הרוקח. ודעת הריטב"א (יח:) ג"כ כך, אלא שהוא מתיר אפילו הגסה ממש כשאינו ע"ג האש, כדעת הירושלמי[45].

הכלבו (סי' לא) כתב גבי נתינת מים מבושלים לתוך קדירה: וצריכות להזהר שלא לתת אותן המים "בעוד הקדירה על האש" לפי שהן מערבות ומגיסות בקדירה כדי לערב יפה וקיי"ל דמגיס חייב משום מבשל אפילו בקדירה מבושלת כל זמן שהיא על האש, אבל ביורה עקורה אין בה משום מגיס עכ"ל. משמע מדבריו שיש איסור הגסה אפילו במבושל[46] כל צרכו כל עוד הקדירה ע"ג האש. וכתב שם שלכן אסור אף להכניס את המגרפה שמא יגיס בה, והיינו אף במבושל כל צרכו [וכן עיין ב"י רנג, ד שהביא דברי הכלבו לאסור נתינת רותחין לקדרה שע"ג האש, כיון שעל ידי העירוי הוה מגיס].

איסור הגסה או הכנסת כף לתבשיל – פסיקת השו"ע ונושאי הכלים

בשו"ע (שיח, יח) פסק כשיטת הרמב"ם. אמנם בדרכי משה (סק"ז) הביא דברי מהר"י ווייל (דינין והלכות שבסוף השו"ת אות ל) שאסר אפילו להוציא בכף מקדירה, אפילו אם היא מבושלת כל צרכה ואינה על גבי האש. לדבריו יש להפוך את כל הקדירה לקערה אחרת. וזו הרחקה ולא מדינא (אליה רבה סק"מ, ביה"ל ד"ה אף בקדרה). אבל המ"ב (ס"ק קיג, קיז) פסק שכל שהורד מע"ג האש והוא מבושל כל צרכו, אין איסור אפילו להגיס ממש, והרוצה להחמיר יחמיר בהגסה (ולא בהוצאה בכף). אבל כל עוד שהוא ע"ג האש, יש להחמיר ולאסור אפילו להוציא בכף, כדברי האליה רבה (ס"ק לט-מ) שחשש לכלבו.

[**הערת הגר"י אריאל:** אך החזו"א בסי' לז אות טו דה בסי' שיח התיר. הבאתם אותו בסוף דבריכם (-מובא להלן בזר זהב סביב. ש.א) אולם רק בשעה"ד. מהחזו"א משמע שמתיר גם לא בשעה"ד. עכ"ל]

---

44 וכך פירש בלשון הרמב"ם (פ"ג הי"א) שאסר להכניס מגרפה לקדרה בשבת "והיא על האש". שלא כדברי הכס"מ והרב המגיד (שם) שלא חילקו כך.

הלחם משנה שדייק כן מלשון הרמב"ם אינו יחידי, דהכלבו למד מהרמב"ם שישנו איסור דאורייתא בהגסה ע"ג האש (לשיטתו שנזכרה למעלה), ע"ש. והעיר ע"ז האליה רבה (סקל"ט) וציין שגם הארחות חיים (הלכות שבת המלאכות סי' נג) הבין כן ברמב"ם.

45 להבנת שיטת הריטב"א עיין עמוד 324 וכן בהערה 21 שם.

46 במג"א סוף ס"ק מב הבין כן. והאליה רבה (ס"ק לט) חזר והסתפק שמא דווקא במבושלת שאינה כל צרכה אמר כן, אבל במבושלת כל צרכה לא יאסור. אבל בשעה"צ (ס"ק קלו) דחה דברי הא"ר.

נסכם את כל האמור בטבלה:

מצב הכלי	הלכה + הסבר
כלי ראשון על גבי האש (וכן הדין לפלאטה או פח המונח על גז וכדומה)	**אשכנזים:** **הגסה –** אסורה מדאורייתא, אפילו במבושל כל צרכו. **להוציא ולהכניס בכף –** אסורה מדרבנן. ובמקום צורך כגון שהכלי גדול יש מקילים אם מבושל כל צרכו. **ספרדים:** **הגסה –** אסורה מדרבנן. בין במבושל כל צרכו ובין באינו מבושל כ"צ. **להוציא ולהכניס בכף –** מותר, אם מבושל כל צרכו.
כלי ראשון שלא על גבי האש	**לספרדים** מותר אף להגיס, אם המאכל מבושל כל צרכו. **ולאשכנזים** נוהגים להחמיר שלא להגיס אף אם המאכל מבושל, אבל מותר להוציא ולהכניס בכף.
כלי שני	**אשכנזים/ספרדים –** מותר אף להגיס, אם התבשיל מבושל כל צרכו.

זר זהב סביב

מצאנו מספר אופנים שאינם נחשבים כהגסה ומותרים לכל הדעות:

א. חיתוך מאכל יבש מבושל – כגון לחתוך פשטידה ע"ג הפלאטה (שש"כ פ"א הערה ק בשם הגרש"ז)

ב. מים ושאר משקים (ללא מוצק) – אין בהם משום הגסה, כמובא בשו"ת אבנ"ז או"ח סי' נט בשם הגר"י מקוטנא. ופסקו כמותו בשמירת שבת כהלכתה (פ"א הלכה לט) ושו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד אות יד). ויש שהחמירו בזה (עיין פסקי תשובות הערה 526).

ג. כשהסיר כבד וקשה להורידו מעל הכיריים – או שהאש אינה גו"ק ואם יורידה שוב לא יוכל להחזיר הסיר, יש מקילים להוציא ממנו אף בעודו על האש, בתנאי שהמאכל מבושל כל צרכו.

חזו"א סי' לז אות טו כתב להתיר, וצידד שמעיקר הדין אפשר היה להקל אף ללא דחק כיון שרוב הפוסקים מתירים, ובשו"ת שבט הלוי ח"י סי' יא כתב לסמוך עליו בשעת הדחק. ועיין לעיל בהערת הגר"י אריאל שמתיר אף שלא בשעת הדחק.

כד. הוספת רכיבים לא מבושלים בשעת הבישול

זה השולחן

שו"ע שיח, יט אסור לטוח שמן ושום על הצלי בעודו כנגד המדורה אפילו נצלה הצלי מבעוד יום דמכל מקום יתבשל השום והשמן.

סביב לשולחנך

כן כתב הכלבו (סי' לא) והביאו הב"י.

זר זהב סביב

אם הוריד השיפוד מהאש, לדעת המחמירים בדבר גוש אסור להניח עליו לכתחילה דברים שאינם מבושלים. ולדעת המקילים בזה דינו ככלי שני ומותר, כל שאינם מקלי הבישול. ובדיעבד לכל הדעות מותר המאכל.

עיין במ"ב (ס"ק קיח) שכתב להחמיר לכתחילה ובדיעבד כתב שיש לסמוך על המקילים.

כה. קרובי בישולא

זה השולחן

שו"ע רנד, ד

פירות שנאכלין חיין מותר ליתנם סביב הקדירה ... ומיהו צריך ליזהר שלא יחזיר הכיסוי אם נתגלה משחשיכה, ושלא להוסיף עליו עד שיצולו, מפני שממהר לגמור בישולם בשבת (פסקי תשובות סק"ב – וכן יש אוסרים להוציא מהתבשיל שבקדרה כי על ידי שממעט מכמות התבשיל, מזרז את בישול הנשאר שם).

סביב לשולחנך

דין קרובי בישולא והאם הוא מהתורה או מדרבנן

דברי השו"ע מקורם ברשב"ם שהובא בתוספות (מח. ד"ה דזיתים) והרא"ש (פ"ד סי' ב) ועוד פוסקים (טור סו"ס רנז, סמ"ג ל"ת סה יג עמ' ד, סמ"ק סי' רפב עמ' רפו, תרומה סי' רלא דיני הטמנה). וממה שכתב שאסור להחזיר את הכיסוי שנתגלה, משמע שקרובי בשולא אסור. אך אם הוא כבר מבושל לגמרי, מותר בשבת לחזור ולכסותו, כמבואר בשו"ע (רנז, ד).

בריטב"א (שבועות יז: ד"ה הא קמ"ל) כתב שקרובי בישולא "אפשר" שהוא חייב. אבל עיין בביאור הלכה (שיח, ד ד"ה אפלו בעודו רותח) שהבין בדעת הראשונים הנ"ל שקרובי בישולא אסור מהתורה, דאם אינו מהתורה לא היו גוזרים על זה, ע"ש. וכן משמע בשו"ע (רנז, ד) שכתב שכל עוד אין הקדירה מבושלת כל צרכה אסור להוסיף עליה עוד כיסויים "שתוספת זו גורם לה להתבשל". וכן בביאור הלכה (שיח, ד ד"ה שיך בו בשול) כתב שכל המסייע לגמור צרכי בישול הקדרה נקרא מבשל מהתורה.

כיסוי קדרה שאינה ע"ג האש (הארכת זמן ההתקררות של קדרה)

בביה"ל רנז, ד (ד"ה גורם) הביא שלדעת המג"א (ס"ק יג) אם אין מונחת הקדרה תחת אש או דבר המוסיף הבל, אין איסור בכיסויה בדבר שאינו מוסיף הבל. וכן דעת הגר"ז (ס"ח). אך הביה"ל (שם) כתב שהבית מאיר הנהר שלום (סק"ה) והגר"א חולקים ע"ז, וסוברים שהארכת זמן ההתקררות של הקדרה אסורה מהתורה, וכן מסקנת הביה"ל שם.

כו. איסור טריפת ביצים בקערה

זר זהב סביב

יש אומרים שאסור לטרוף ביצים בקערה מפני מראית העין שנראה כמי שרוצה לבשלם בקדרה, אך אם היו טרופות מערב שבת אפשר ליתנם לתוך כלי שני. ויש מי שמתיר בכל זה.

בגמרא (שבת קט.) מבואר: אמר רב חסדא: שריקא טויא שרי, פיעפועי ביעי אסור. ופרש"י: שריקא טויא - לשרוק ולטוח שמן וביצים מגולגלין על הצלי כשהוא חם משחשכה שרי, ובלבד שלא יהא רותח כדי לבשל, ולא אמרינן דמי למתקן. פיעפועי ביעי - לטרוף ביצים מגולגלין בקערה. אסור - דמתחזי כמאן דבעי למשדינהו בקדרה. ע"כ. וכן כתב המג"א (שכא סקכ"ד) והובא במ"ב (שכא סקס"ח). אבל רבנו חננאל פירש שהוא מין ירק ואסור באכילה לפי שאינו מאכל בריאים ומשום רפואה בשבת, ולפי דבריו אין לזה עניין מאיסור בישול כלל. והובא ברשב"א, ריטב"א, רמב"ן ותוספות (ד"ה שריקא). וכן כתב הגר"ע יוסף (חזון עובדיה ח"ד עמ' עדר) שאין איסור בטריפת בצים, וכתב שאע"ג שהב"י (סי' שכא) הביא דברי רש"י מ"מ בשו"ע חזר בו והתיר.